EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2024/6

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben.

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:
Marcsák Gergely (olvasószerkesztő)
Csordás László (kritika)
Zubánics László (tanulmány)
Dupka György (kultúra)
Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:
S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),
Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:
Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a
Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet
támogatásával.

A szerkesztőség címe:
Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: *+380-3141-42815*
e-mail: *kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com*
Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
http://epa.oszk.hu/00500/00595 és a KMMI honlapján: *kmmi.org.ua*

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13^{00}–16^{00}
A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: *+380-312-643737*
e-mail: *dupkagyorgy@gmail.com*
Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült a RIK-U Kft.-ben
Lapengedély száma: ЗТ №682/274Р
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A természet tüdővére (jegyzet)..... 4
KOPRIVA NIKOLETT: ördögszobor; a bogárárus; csoda (versek)..... 5
ORTUTAY PÉTER: Élet az Igaz Szónál (memoár) 8
SZABÓ PALÓCZ ATTILA: Visszakézből; Erénymaszatolás (versek)..... 17
CSONTOS MÁRTA: Sic tranzit gloria mundi; Engedelmes automata (versek)..... 22
BALAJTHY ISTVÁN: Halábor eredetéről (vers) 24
OLÁH ANDRÁS: fegyvertelenül; amikor egymásnak fájunk; minden gyanú felett (versek)..... 28
BÍRÓ JÓZSEF: Áldassék az a nap (vers)..... 30
OLÁH ANDRÁS: „Nevezd meg, Uram, a szelet ki vetette” (könyvismertetés)..... 31
KOVÁCS SÁNDOR: Hányatott sorsú magyar emlékek Nagybocskón és Gyertyánligeten (honismereti tanulmány)..... 35
SERES ATTILA: Kijev magyar közössége a csernobili katasztrófa idején (tanulmány)..... 61
DUPKA GYÖRGY: „ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára) 1944–1970..... 86
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai magyar kultúrkrónika, új könyvek 107

Vári Fábián László

A TERMÉSZET TÜDŐVÉRE

Advent van. Jó lehet ilyenkor elcsendesedni, kérdéseinkkel magunkba szállni, megtudakolni, hogy van a lelkünk. De az is érthető, ha nincs mindig kedvünk hozzá. Akkor majd megteszi a végső igazságosztó, s az ő átvilágításában láthatóvá lesz az is, amit inkább takargattunk volna. Bizonyára ezért várjuk annyira a hóesést, hogy elfedje be nem váltott ígéreteinket, mulasztásainkat, apróbb bűneinket. Ha velünk érez az ég, bizonyára megadja nekünk a havat, s érjen bár reggelre térdig, boldogan lapátolunk benne ösvényt, házi állatainknak etető teret vagy kivezető utakat ebből a megkergült világból.

Csak a ma született csecsemő lelke lehet olyan fehér, mint most a világ. Később azonban füst bodorodik a kéményekből, s varjak serege szállja meg a tisztulni vágyó eget. Bárhogy is alakul, a korom barátságosabb, mint a lőpor, s a drónoknál sokkal békésebbek a varjak. Eltűnőben mégis arcunkról az öröm. Nyomós oka van annak. S valóban: helyenként megroggyan a hó, az égből hullt patyolaton átüt a vér. Ki érti ezt? A tájat nyugalom uralja, közel s távol sem ragadozók, sem Káinok, a háború pedig, amint hisszük, makacsul, messze van. Mi történik mégis? A természet tüdővére tört fel a hó alól.

Hol a kakas, aki enyhet adó vízért küldhető? Elvitte a róka. Elő azonnal egy másik futárt! Lábai itt és ott, majd újra itt! Íme a hír: a kút vize mérgezett, frissen kötött koszorúval lehetne csak megtisztítani. Hol van hát a szép lány, aki koszorút köthetne? Aléltan fekszik valahol, s már a friss, habos tejecske sem tudná talpra állítani. Térdelünk hát a vértócsa mellett, s felajzott idegekkel várunk a mentősziréna szavára. Hiába.

Szavaink is fogyatkozván, bámulhatjuk tovább az egykedvű szürkeséget, ha mást nem tehetünk. De arrafelé figyeljünk legalább, amerre a napot sejtjük, ahonnan az élet, s talán Isten mosolya várható.

Kopriva Nikolett

ÖRDÖGSZOBOR

idegenek jöttek a városba.
lerombolják a házakat, felszedik
a macskaköveket, felássák
a temetőt. nyirkos lakótelepeket
építenek, két családra egy lakás jut.
felnyitják a pincéket, kirángatják
a kísérteteket –
saját árnyaikat költöztetik be.

felrobban a templom,
a többszáz éves harang
a meghasadt földre zuhan.

ördögszobrot emelnek a főtéren.
akik nem tudnak aludni éjjel,
a lábához fekszenek,
vagy a pincébe zárkóznak.
magukhoz ölelik árnyaikat.

A BOGÁRÁRUS

egy ember foltos kabátban áll a
piac kapujában, lába előtt nagy zsákban
bogarak. felmásznak a zsákon, a
magasból a mozgó feketeségbe zuhannak.

a férfi a járókelők arcába hajol: szép
kövérek, nyugodtak, mondja, barna,
fekete, fémes színben kaphatóak.

fontos, hogy a tükröket takarjuk le.
az éjféli harangszó után hagyjuk a
haldokló mellett. a csodának a nap

újjászületésekor kell megtörténnie.
mondjunk el húsz miatyánkot, üdvözlégyet.
üssük fel a bibliát, hangosan
olvassuk az első mondatot.

amikor meglátjuk a felhők között
lebegő angyalt, akkor lépjünk
a betegszobába. áruk
darabonként csak ezer hrivnya, kártyával
is lehet fizetni, mondta, és odanyújtotta
mocskos, kérges tenyerét.

CSODA

a szomszéd kislány szarvasbogarakat gyűjt.
kék-zöld páncélzatuk olykor
megcsillan az ablaküvegen.

a babonás falusiak eltaposnak
minden rovart.
csak a haldoklók mellől
nem tudják kisöpörni. állandóan
előjönnek a parketta alól,
bemásznak az elsárgult
ágyneműhuzatba.

hallgatnak róluk.
istenről is.
az ördög ezer alakban
járkál közöttük.
talán ezért akarja a kislány
öntudatlanul
felnevelni a halált.
nappal ágya alá rejti.
amikor hazaér az iskolából,

hosszasan mesél a bogaraknak
apjáról, aki magában beszél,
mióta visszajött a keleti frontról.
az elvadult macskákról,
melyek bármelyik utcasarkon
felbukkanhatnak.

szűzanya kőszobráról,
amely csak áll a templomkertben.

Ortutay Péter

ÉLET AZ IGAZ SZÓNÁL

– Tudod, kedves barátom – mondta Vili kissé már fátyolos szemmel a harmadik jó erős Zláti Bázsán után ott az egri strand mellett, a Békafütty sörözőben –, mindig szerettem volna elmesélni valakinek, hogyan is indult az én munkás karrierem és miért. Ugyanis eddig sok mindent elmondtam neked, hisz te vagy a legjobb barátom, de ezt valahogy nem. Talán szégyelltem, hogy annyira naiv, pontosabban hülye voltam. Az igazság az, hogy lehettem volna okosabb is. De nem voltam. Szóval, meghallgatsz?

– Persze, Vilikém, hogyne, mesélj csak, mesélj! – mondtam neki rezignáltan. Mert hát mi mást mondhattam volna neki én, akit a legjobb barátjának tartott? No meg, ha egyszer Vili mesélni akart, három korsó Bázsán után, pláne az után, hogy három felest is bedobott előtte, akkor már úgysem lehetett őt megállítani. Könnyebb lett volna a tenger fenekére bugyit húzni, mint őt ilyenkor leállítani. Ezért inkább rendeltem még egy korsóval neki, egyet meg magamnak, és beletörődve szomorú sorsomba, abba, hogy most megint hallgatásra, pontosabban az ő hosszú és könnyfacsaró történetei egyikének a meghallgatására leszek ítélve, kortyoltam egy nagyot a sörömből és hallgattam. Ő meg folytatta.

I.

– Tudod, kedves barátom, ez akkor kezdődött, amikor már negyedikes voltam az egyetemen, és… csóró. Semmim sem volt a nagy eszemen, a félre taposott sarkú cipőmön, rojtos nadrágomon és ingemen kívül. De volt egy kislány, aki épp gyereket várt tőlem, és ezért úgy gondoltam, hogy illik elvenni. Rendes ember ezt teszi, ugye? Nem voltam ó be nagyon szerelmes épp abba a kislányba, mert szinte minden olyan szép és fiatal egyetemista lányba is szerelmes voltam ezzel egy időben, aki úgy gondolta vagy mondta, hogy épp engem szeret, amikor elkapott bennünket a hév és égtünk, mint a száraz rőzse, de azért, gondoltam, mindenkit úgyse vehetek feleségül, hát elveszem ezt az egyet, és aztán majd meglátjuk. Előbb-utóbb úgy is meg kell majd nősülni, hisz már elmúltam huszonöt, és hát ilyenkor egy férfiember már nősülni is szokott, nem csak virágról virágra szállni – döntöttem el a hülye fejemmel. Csakhogy, ha az ember már nős és gyereke is van, azt el is kell tartani. De én még mindig csak egyetemista voltam. Kaptam ugyan

ösztöndíjat, mert jól tanultam, és hát fociztam is, akkor már nem a mestercsapatban, hanem épp csak megyei szinten, de az is hozott egy kis pénzt a konyhára. Hozott, de nem sokat. Úgyhogy dolgoznom kellett volna valahol, hogy fix fizetésem legyen. Legalább az. Így egy olcsó albérlettel még a lakáskérdést is meg lehet oldani valahogy. Szóval, kellett egy állás. De hol?

Nem tudom, ki mondta, ki ajánlotta, hogy keressem fel a Kárpáti Igaz Szó teljhatalmú főszerkesztőjét, Balla László elvtársat, mert ő biztos tud alkalmazni. Megtettem. Úgy látszik, szimpatikus voltam neki, nem utasított el azzal, hogy ugyan, mit gondolok, csak így beállítok az utcáról azzal, hogy egy ilyen rangos és híres lapnál akarok dolgozni, hanem adott egy orosz nyelvű cikket, már nem emlékszem, miről szólt, és azt mondta, hogy fordítsam le. Szótár meg minden egyéb segédeszköz nélkül. Adott tollat és papírt is, és kiküldött a másik szobába. Én meg szépen lekörmöltem. Igyekeztem szépen, olvashatóan írni. Balla meg elolvasta, vagy inkább csak végigfutott rajta a szemével, és azt mondta, hogy jó, ha akarok, akkor holnap már munkába is állhatok, mint fordító, mert sok a munka. Két műszakban kell majd dolgoznom, és a fizetés ennyi és ennyi. De ha van újságírói vénám és írok is valamit a lapba, hát azért még plusz honoráriumot is kapok.

Boldog voltam. Talán épp olyan, mint amikor felvettek az egyetemre. Mindenesetre boldogabb, mint amikor ifjú és már más állapotban lévő arámmal hivatalosan is házastársak lettünk. Akkor nem igazán voltam boldog, tudtam, hogy hülyeséget csinálok, de azért beletörődtem. Még meg is ünnepeltük az esküvőt az Uzsgorod szálló előkelőnek tartott resztoránjában, ahogy dukál. Vodkával, pezsgővel, egy kis vacsorával, meg néhány jó baráttal, akik közül kettő a tanú volt.

Szóval így kezdődött el az én új életem akkor, amikor a réginek sem voltam még egyáltalán a végén. Még le kellett diplomáznom. Reméltem, hogy színjeles leszek, és akkor piros diplomát kapok, ami azt jelentette volna, hogy az egyetem esetleg felajánlja, hogy maradjak a tanszéken, mint oktató, mert a piros diplomásoknak fel szokták az ilyesmit ajánlani, de hogy nekem, aki egy mágyár, és ráadásul popovszkij szin, papgyerek, ilyen ajánlatot ne tegyenek, hát egy kis simlihez folyamodtak. Titokban (mint később megtudtam) arra kérték a tanárnőnket, E. Máriát, akit mi csak Miminek hívtunk, mert hivatalosan Márijá Mihájlovnának kellett szólítani, és akinél a diplomamunkámat írtam egy kimondottan kutya nehéz nyelvészeti témában, a Present Perfect Continuous Tense igeidő használatából a mai angol nyelvben, szóval arra kérték a tanárnőt, hogy semmiképpen se adjon nekem jelest. Erre Mimi kerekperec kijelentette,

hogyha nekem nem adhat jelest, akkor mindenki másnak csak hármast vagy kettest fog adni, mert hát mégiscsak én voltam – nem hazudok és nem akarok felvágni, legfeljebb csak egy kicsit – a legjobb angolos az egész egyetemen, és talán még az akkori tanároknál is jobban tudtam angolul. De mivel Mimi csak ötöst volt hajlandó adni, hát tudományos kommunizmusból kaptam négyest. Ami azért volt disznóság, mert abban is minden évben jeleskedtem, ám az államvizsgán mégis csak négyest kaptam. Így elúszott a piros diploma, és ami még fontosabb, nem kellett az egyetem vezetőinek felajánlani, hogy maradjak a tanszéken. Egyik évfolyamtársnőm maradt helyettem, aki amúgy elég butácska volt, angolul is úgy beszélt, mint egy hegyi magyar, borzalmas akcentussal, sok-sok nyelvtani hibával. Elterjedt, hogy egyszer Rot Sándor professzor, aki történetesen épp tanszékvezető volt nálunk, azt kérdezte tőle udvariasan, hogy „how are you, Khororoshilova", mire a kislány azt válaszolta az ilyenkor szinte kötelező vagy rutinszerű „I'm fine, thank you" helyett, hogy „szenkjú nászing", ami az orosz „szpászibo, nyicsevo" tükörfordítása ugye, és ráadásul a fogközi ti-écs-et szö-nek mondja. Az ilyesmit úgy szoktuk oroszul cikizni, hogy mojá tvojá nye ponyimáj. De mivel a kislány nem volt sem mágyár sem pedig egy papnak a lánya, hát lehetett belőle egyetemi oktatót csinálni a „szenkjú nászing" ellenére is. Én meg az én echte Britishemmel is maradtam fordítónak a Kárpáti Igaz Szónál, amit egyébként nem igazán bántam. Különösen azok után nem, hogy Balla még azt is kiharcolta, hogy maradhassak az újságnál, amikor pedig, ha nem akartam elveszíteni a diplomámat, mennem kellett volna egy galíciai kis faluba a számogontól debil gyerekeket tanítani, ahová az egyetem küldött. De Balla rendes volt. Elérte az obkomon keresztül, melynek egyébként tagja volt, hogy maradhassak.

Balláról egyébként el kell mondanom, hogy kedveltem, és ő is kedvelt. Többször is hangsúlyozta, hogy jó barátom. De aztán kétszer is kirúgott. El is mondom, hogy miért. És ha úgy vesszük, végül is igaza volt. Nem kockáztathatta a lap és a saját egzisztenciáját, hírnevét egy „nyikhaj" miatt, aki én voltam.

Már vagy hét, pontosabban csakugyan hét éve voltam nős, amikor végül is megtörtént az, amire mindig is gondoltam, hogy meg fog történni. Mert, mint már említettem, ha nem is kényszerből, de mégiscsak hülyeségből nősültem, amit nem kellett volna. És ezt jól tudtam. De azért éltem a rendes házas ember életét úgy, ahogy tudtam. Nem igazán voltam egy hűséges típus. Ha úgy adódott – és már miért ne adódott volna, a disznó mindig megtalálja a pocsolyát, mondta aztán később az anyósom –, én bizony félreléptem. És hát úgy tartja a mondás, hogy addig jár a korsó a kútra, amíg... Igen, én is

összetörtem. Jött egy szép fiatal, tizennyolc éves kislány, a Micike, és én olyan szerelmes lettem, mint egy nagyágyú. Hogy vajon Micike is, azt most már nem tudom. A lényeg, hogy én bizony válni akartam. És be is adtam a válópert. A nejemnek pedig ez nem tetszett. Olyannyira nem, hogy fűhöz, fához járt panaszkodni, hogy én milyen részeges és kicsapongó huligán vagyok, meg hogy verem (ami nem volt igaz), és hogy rúgjanak ki a munkából, mert megérdemlem. És hát Balla megtette. Eljátszotta az igazságosztó nagy Isten szerepét és kirúgott. Az asszonykának adott igazat. Olyannyira, hogy még a közös lakást is, amely a szerkesztőségé volt, rátestálta. Én meg… feleségül vehettem nagy szerelmemet, Micikét, akinek épp olyan pucér volt a feneke, mint az enyém. A szüleinél húztuk meg magunkat egy ideig.

Aztán egy kis idő után, úgy két év múlva, Balla mégiscsak visszavett a szerkesztőségbe. Úgy gondolta, hogy új családi helyzetemből kifolyólag megjavultam és nem fogok kicsapongani. Végül is, ha nem is sikerült mindig, de azért igyekeztem. De aztán az történt, hogy Micike pontosan hét év után más valakibe lett szerelmes. Én meg ezt annyira rossz néven vettem tőle, tőlük, hogy egyszer részegen elhatároztam, hogy móresre tanítom a szeretőt. El is mentem Micike munkahelyére – az Edelweiss resztoránban volt pincérnő –, és hát bizony elég botrányosan viselkedtem. Mint aki részeg. Mert hát az is voltam. Nagyon berúgtam bánatomban. Ráadásul a Micike szeretőjének barátaitól még én kaptam egy jó nagy verést. Amint ez Balla tudomására jutott, minden további nélkül másodszor is kirúgott „szovjet zsurnalisztához méltatlan magatartásért”.

Nos, életemnek e két kisebb malőrje után visszakanyarodhatunk oda, ahol az előbb abbahagytam. Újságírói, illetve fordítói karrieremhez.

II.

A múltkorában egy volt kolléga posztolt a fészen egy felvételt arról az épületről, amelyben a hetvenes-nyolcvanas években a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége volt. Írtam is neki, hogy óriási ötlet volt ezt közzé tenni. Ugyanis nagyon sokan ráharaptak, elsősorban az ungváriak. Azok, akik most is ott élnek, no és azok is, akik a jobb élet reményében valamikor elhagyták azt a várost, és most máshol vannak és boldogulnak. Persze nem azért mentek el, mert nem szerették Ungvárt, hanem egyszerűen csak azért, mert hát az is csak a nagy büdös Szovjetunió „elidegeníthetetlen” része volt egykor, és sajnos most sem igen jobb a helyzet. Viszont nekünk, magyaroknak, mi közünk volt a szovjetekhez? Vagy most az ukránokhoz? Az égvilágon semmi, csak az, hogy „felszabadítottak”. Bár Balla

László főszerkesztő írt valami olyasmit anno, hogy „mi, szovjet magyarok”, de az a hosszú, nyilván felső ukázra megírt dörgedelmes cikk (bár az is igaz, hogy Ballának nem nagyon kellett ukáz, szeretett ő erőteljes nyelvcsapásokkal haladni előre önként és dalolva) úgy volt elejétől végig szemenszedett hazugság, mint minden abban a nagy országban, ahol csak az volt igaz, amit hivatalosan is cáfoltak. Ha egyszer a központi Pravda valamit cáfolt, akkor arról biztosan lehetett tudni, hogy igaz. Ezért merem bátran kijelenteni, hogy bennünket, „szovjet magyarokat”, az ég világon semmi sem kötött ahhoz a hatalmas mamutbirodalomhoz, az ég világon semmi. Utáltuk. Volt rá okunk bőven. Hisz legalább kétszer vagy háromszor tett bennünket földönfutókká. Elhurcolt embereket, tönkretett egzisztenciákat, és aztán boldoguljon az ember a népek nagy családjában úgy, ahogy… De nem folytatom, mert fölösleges. Hisz tudjuk ezt anélkül is, hogy most ismét elmondanám, mily sok jót és szépet kaptunk a „felszabadítóinktól”. Így hát, aki tudott, elment. Nem kellett hazát cserélni, mert nekünk, „szovjet magyaroknak” a nagy Szovjetunió sose volt hazánk. Én perszonálisan Magyarországot tartom annak. Az Egri csillagokon nevelkedtünk. Az egri várvédők voltak a szemünkben hősök, és nem a Molodaja gvárgyija, vagy Matroszov és a többiek.

De a szívünk mégiscsak ott maradt, ahol születtünk, felnőttünk, és talán kenyerünk javát is megettük.

Ezért volt jó ötlet ezt a fotót a kollégának feltenni. Mindenki felismert valamit, valakit, és már jöttek is elő az emlékek csőstül. Bennünk pedig, akik, akárcsak a kolléga, hosszabb vagy rövidebb ideig az ungvári Kárpáti Igaz Szónál dolgoztunk, ez a fotó váltott ki sok-sok emléket. Mert hát a szerkesztőségünk látható ott az emeleten, a „mágázin” felett, és jé, a nyitott ablak épp a fordítók szobája, ismerte fel ujjongva egyik munkatársunk, K. Zsuzsa a képet.

Pontosan. Zsuzsa eltalálta. Meg is írtam neki, hogy az ablak meg azért volt szinte állandóan nyitva, mert mi, férfi kollégák, munka közben is elég sokat csekuskáztunk (olajozni kellett a fordítói gépezetet), és közben rengeteget dohányoztunk. A füstöt meg ki kellet engedni, mert a lányok, mármint a női kollégák, ezért nem voltak különösebben oda. Zsuzsa erre rögtön reagált, és meg is jegyezte, hogy már hogy is lettek volna oda, amikor a ruhájukat is átitatta a büdös cigaretták (Verchovina, Pamir stb. füstszűrő nélküli cigaretták) füstje. No, ezzel el is indította az emlékek lavináját. Lavinát mondok, mert rengeteg ilyen emlékünk van.

Zsuzsa például rögtön megemlítette, hogy neki Ödi bácsi, a fordítók doyenje és főnöke mesélte, hogy az őskorban, vagyis amikor az ottani „szovjet

magyaroknak” de facto még idejük sem volt megtanulni rendesen oroszul vagy ukránul, olyasmiket írtak az újságban, az ukrán és orosz nyelvű Zakarpatszka Pravda magyarra fordított változatában, hogy Sztálin koporsóját vörös szegecskékkel verték körül, mely szegecskék persze nem szegecskék voltak, hanem „gvozgyiki”, ami magyarul, ugye, csak szegfű. Erre persze nekem rögtön beugrott, hogy nem ez volt a legnagyobb leiterjakab a már említett őskorban. Volt például a konyácsnéj závod (konyakgyár) is méntelep, mert hát a kony az ugyebár ló, és a szovjet olimpikon konykobezscé (gyorskorcsolyázók) lófuttatók voltak, mert hát ebben a szóban is szerepel egy ló (kony).

Így aztán görgettük tovább a lavinát, és előjött sok más emlék is azokból a régi szép időkből. Zsuzsa kért, hogy foglaljam össze őket, ha tudom. Megpróbálom. Legalábbis mondok egyet-kettőt.

A szerkesztőségen belül is szövődtek jó barátságok, sőt szerelmek is. Az egyik például, amely később mégiscsak kitudódott (majd el is mondom, hogy miért) és az általános pletyka tárgyává vált, egyik munkatársunk, D. Pista és a nagyon csinos kollegina, a szintén a fordítói osztályon dolgozó Mancika között tombolt viharos erővel. Olyannyira viharosan, hogy Mancika rendszeresen feljárt Pista lakására, ha az asszony nem volt odahaza. Pista egyébként közismert Don Juanja volt Ungvár városának, amiről még az asszonyka is tudott. Ezért, ha megjött, mármint az asszonyka, mondjuk egy komangyirovkából, előbb mindig hazatelefonált, hogy a „meglepetést” elkerülendő közölje kedves férjével, hogy hamarosan otthon lesz, ezért, ha van mit vagy kit, hát takarítsa el onnan. Szóval Mancika rendszeresen megfordult a Pista lakásán, s ment is a lámúr olajozottan mindaddig, amíg a Cigánynak, a Pista pulijának hangos ugatása a légyottok alatt nem kezdte zavarni Mancikát. Erre Mancika ultimátumot adott Pistának: „Pista, vagy a kutya, vagy én”. Mire Pista azt válaszolta: „De Mancika, csak nem gondolod, hogy ezt a kutyát odaadom egy nőért?” Természetesen Mancika halálosan megsértődött (jogosan), és ezzel a nagy szerelemnek vége is lett. Ezt gyakorlatilag onnan tudtuk, hogy ezek után Mancika kénytelen volt saját maga lefordítani azt az eléggé nagy mennyiségű anyagot, amit addig Pista fordított le helyette a szerelemért cserébe.

III.

Kisebb-nagyobb megszakításokkal úgy tizenöt évet húztam le a Kárpáti Igaz Szónál különböző minőségben, de főként mint fordító (ferdítő). Ott tanultam ki a szakmát, méghozzá alaposan. Állítom, hogyha van a világon jó fordítóiskola, akkor az elsősorban a Kárpáti Igaz Szó volt. Jobb, mint

bármilyen más iskola, egyetem vagy képző. Akár az ELTE híres fordító- és tolmácsképzője a pesti Amerikai úton. Ezt tapasztalatból mondom. Mert hát később is nagy hasznát vettem az Igaz Szónál elsajátított fordítói ismereteknek mint angol–orosz tolmács odaát a SZU-ban vagy orosz–magyar tolmács ideát Magyarországon, meg akkor is, amikor mint tanár, épp fordításelméletet és gyakorlatot oktattam főiskolai és egyetemi hallgatóknak Pesten, Egerben vagy az OSU-n. Nagy hasznát veszem ezeknek a dolgoknak ma is mint műfordító.

Hogy miért is volt jó iskola? Hát elmondom.

Ahhoz, hogy jól tudjunk fordítani, elengedhetetlen legalább két nyelv alapos ismerete. És mi, ungvári, illetve kárpátaljai magyarok a legtöbben legalább kétnyelvűek vagy inkább többnyelvűek voltunk. Úgyhogy az anyanyelvünkön kívül mindenképpen jól tudtunk oroszul, ruszinul, esetleg ukránul, szlovákul, és ott fent, Aknaszlatina környékén még románul is. Na és ha valaki hozzátanult még egy vagy két másik idegen nyelvet, máris igazi poliglot lett. Mint például a tanárom, a szintén kárpátaljai származású Rot Sándor professzor, aki állítólag huszonhat nyelven tudott. Ha annyin nem is, de állítom, hogy tízen, tizenkettőn mindenképpen. Hallottam ezeken a nyelveken (magyar, orosz, angol, német, cseh stb.) beszélni. Úgyhogy nyelvi képzettségünk a fordításhoz ott Ungváron úgy nagyjából megvolt.

Azért mondom, hogy nagyjából, mert ahhoz, hogy jó fordító, tolmács, szinkrontolmács vagy műfordító legyen valaki, ez távolról sem elég. Nem bizony.

Ám az anyanyelv mindenképpen fontos. Ez az a szilárd pont, amelyről bárhová léphetünk, de amit szintén állandóan tanulni és fejleszteni kell. Enélkül az ember egyszerűen nem lehet profi.

A másik nyelvvel nálunk legtöbbször nem volt probléma, hisz mint mondtam fentebb, oroszul is jól tudtunk. Majdnem olyan jól, mint maguk az anyanyelvi beszélők. Ezért a Kárpáti Igaz Szónál oroszból magyarra fordítani legalább egy kicsit szinte mindenki tudott.

De aztán kiderült, hogy csak két nyelvet jól ismerni mégsem elég. Sok olyan kolléga volt, aki megpróbálta és csinálta is a fordítást egy darabig, de aztán mégis feladta, mondván, hogy mindent, csak ezt nem. Nem bírja. Ugyanis nem egy-két sort vagy egy-két oldalt kellett a Kárpáti Igaz Szónál egy nap, vagyis nyolcórás munkaidő alatt lefordítani, hanem legtöbbször akár húszat is. A fordító vette az orosz nyelvű szöveget, amelyet távirati postán kaptunk (úgy hívták, hogy RATAU), egyszerre öt-hat gépelt oldalt,

azzal oda ült Icukához vagy Editkéhez, aki gépírónő, és szépen bediktálta neki magyarul, ami oda volt írva oroszul. Méghozzá igencsak gyorsan, mert a gépírónőink boszorkányos gyorsasággal, mint egy géppuska, püfölték a gépet, és ha elakadtál, idegesek lettek, és máris majd' felnyársaltak a szemükkel. Meddig várjak, tessék már diktálni – mondta a tekintetük.

Előfordult, hogy néha a fordítóknak rögtönözni is kellett. Például egy szombati napon, amikor Mityu, a tördelőszerkesztő azzal állított be hozzájuk, hogy „csináljatok már egy időjárást". Merthogy szombaton az időjósok nem dolgoznak, a lap viszont vasárnap is megjelenik. Hogy hogyan? „A hasatokra üttök, fiúk, és meglesz az időjárás" – tanácsolja Mityu. „Még talán be is jön." Vagy amikor azzal állít be ugyanaz a Mityu, hogy „fiúk, a negyedik oldalon van kétszáz sor lyukam. Csináljatok ebből az ezer sor ukrán sztoriból egy kétszáz sort gyorsan, mert szarban vagyok. Addig is igyatok valamit."

Ez, amit eddig elmeséltem, csak egy egyszerű szürke hétköznap a lap életében. Igazi nagy hajtás akkor volt, amikor a szovjet kommunista párt tartott egy kongresszust vagy egy plénumot. Ilyenkor a lap mind a négy oldalát ilyen anyaggal kellett feltölteni, amit előbb természetesen le kellett fordítani oroszból magyarra. „Életbevágóan fontos" leköszlendők voltak ezek, amelyeknek természetesen már másnap meg kellett jelleniük a Szovjetunióban beszélt összes nyelven, melyekből, ha nem tévedek, 154 is volt akkoriban. A magyar volt az egyik. Ilyenkor az újságírók, de még a főnökök is besegítettek, mert másképp nem készültünk volna el időre. És ha ilyesmi megtörténik, vagyis ezek az „életbevágóan" fontos anyagok másnap nem jelennek meg, a lap megszűnik létezni.

És itt lép be a képbe a szerkesztőség mindenki által kedvelt párttitkára, Vladimir Miska bácsi, aki főszerkesztő-helyettes, no meg egy kicsit a kollektíva bohóca is volt egyben. Nem tettem a „kedvelt" szót idézőjelbe, mert végül is nem volt rossz ember Miska bácsi. Csak párttitkár volt, és ilyennek az Isten, úgy látszik, csak pozíciót adott, de észt azt nem sokat. Egyik kedvenc szokása például az volt, hogy reggel ott állt a lépcsőfeljárónál, és azt leste, ki késik a munkából és mennyit. Legtöbbször mindenki késett, már csak azért is, mert kilenc órakor volt ugyan a munkakezdés nálunk, csakhogy moszkvai idő szerint, de mi helybéliek a budapesti, azaz a közép-európai idő szerint éltünk, és a hét óra az nekünk mégiscsak a hajnalok hajnala volt. Szóval késtek a kollégák. Miska bácsi pedig a lépcsőfeljáró karfájára támaszkodva az óráját nézte, egy szót sem szólt soha a későn jövőknek, ám nagyon helytelenítően csóválta fejét, és mutatta, hogy halálosan meg van

sértve. Hogy késhet el a munkából egy szovjet újságíró? Egy másik főnöki heppje az öregnek meg az volt, hogy azt figyelte, mivel töltik az idejüket a gépírónők, merthogy állandóan arra panaszkodtak, hogy sok a gépelni való és ők nem győzik. Ez a figyelés meg abból állt, hogy odalopódzott a gépírónők szobájának ajtaja elé, fülelt, és az óráján figyelte, mennyi ideig is tart a csend. Ugyanis, ha nem hallott írógépkopogást, akkor ez azt jelentette, hogy a kolleginák nem dolgoznak, csak cseverésznek, és lám, mégis panaszkodnak. Szállóigévé vált a szerkesztőségben Miska bácsinak az a mondása, ami egy ilyen „megfigyelés" alatt elhangzott. Már huzamosabb idő óta csend honolt odabent, mire Miska bácsi magához intett valakit, aki épp arra járt, és így szólt: „Hallod, hogy nem hallani?"

Amennyiben a fordítóknak kellett segíteni a már fentebb említett plénumok és pártkongresszusok idején, úgy természetesen Miska bácsi, mint tapasztalt kolléga, felelősségének teljes tudatában szintén csatasorba állt. Ez meg úgy történt, hogy összeolvasást vállalt. Ez abból állt, hogy a fordító a már lefordított 10-15 flekkjével bement Miska bácsi irodájába, odaadta neki az eredeti szöveget, mondjuk Brezsnyev elvtárs beszédének egy részét oroszul, és elkezdte olvasni gyorsan, amit fordított. Miska bácsinak meg azt kellett figyelni, hogy azt olvassa-e az illető, ami az eredtiben áll, vagy sem. A döcögő stílus vagy a magyartalanság nem volt baj, de a pontatlanság vagy félrefordítás igen. Isten ments ilyen fontos szövegben bakizni. Mert előfordult, hogy egyszer „kommunista borzalom" jelent meg egy Brezsnyev-beszédben „kommunista mozgalom" helyett (a gépírónő elhallotta, a főfordító, a korrektor meg nem javította ki), egy másik esetben „a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet" helyett az volt, hogy „a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet", és hogy ebből milyen botrány kerekedett, le sem írom, de el lehet képzelni. Summa summarum, az, akinek a kezében az eredeti szöveg volt, jól tette, ha arra figyelt, hogy mit is olvas a fordító.

Szóval a fordító tette a dolgát, hangosan olvasta a szövegét, míg Miska bácsi csak bólogatott, ami, ugye, azt jelentette, hogy minden jó, sőt csodálatos. Egy idő után a fordító befejezte az olvasást, és kijelentette, hogy kész. Mire Miska bácsi: „Hogyhogy kész? Nálam még öt oldal van."

IV.

Ezért fordul elő, kedves barátom, hogy gyakran látom a Kárpáti Igaz Szó fordítói osztályát álmomban. És legtöbbször azt, hogy még le kell fordítanom azt az öt oldalt, amit Miska bácsinak nem volt ideje végigolvasni.

Szabó Palócz Attila

VISSZAKÉZBŐL

hogyan is képzelhettük, vagy egyáltalán, hogy merészelhettük, jaj?
miféle stimuláció-szimulációnak estünk áldozatul, vajh?

nyomokat kergettünk
fejvesztve cikázó célpontok között,
lendületből horkant fel a makacsság, apránként,
egyenként mindenkiből…
s nyomokat hagytunk mi is magunk után a hóban…
vagy a part homokjában, strandolásban, évszak kérdése csak…
nyomokat hagyunk egymás testében-lelkében,
mind az összes társunk lényének szövetében…
viszonylagossá törpült minden, a küllem, a lényeg, a felszín, a mérleg –
és a könyvelő is előhúzta aktatáskájából a méregfőkönyvet,
igényel-e ennél jobb stimulációt a szégyenérzet?
legyen bár elsődleges, másodlagos vagy harmadlagos…
–, s néztünk, mint ki a tájra réved
közömbös tekintetet erőltetve magára,
szolgálja az aprónépet,
míg terpeszben állt az inaszakadt félelem,
miközben vadhajtásokat nevelgettünk a cserepekben,
s gondolkodóba ejtett kövek csobbantak a vízperemen,
koncentrikus körei – holdudvara – pedig mi magunk voltunk,
hullámokat vert az ár, mint gyermekkorom Tiszáján,
s ha meghámoztuk a gyümölcsöket,
szorongást termett mindegyik…

csiklókkal kergetőztünk a homokvárban,
szöcske szökkent a bozótos árnyán
– a víz elvitte, a víz visszaadta –,
borongós ármány sarjadt, mint a borosta
hajnalhasadtára,
zimankósan csikorogtak a léptek,
afféle félsztúladagolásban,

mert ott, abban a tájban minden csak visszakézből csattant,
megjósolhatatlan…
a rejtőzködés is csak mímelés,
a szem és a száj találkozása – rebbenés,
szárnysuhogás-lépték, vagy csak porhintés talán,
mert azok a hóba taposott formák, mint holmi apróképek,
még mindig ott vannak talán…
azok a homokba taposott nonfiguratív ábrák
még mind ott vannak talán…
mint értékes festmények a múzeumok falán
– az olvadás elvitte, az olvadás visszaadta –,
mit is tudnám már nélkülük, hogy mikor hova léptem…
szemrebbenésekbe kódolt üzenetek pislognak a múltba,
szőrén-szálán letűnt évezredekre,
révülten, mélyülten,
mint a sámán is élénken,
délkeletről délnyugatnak,
vérkeletről vérnyugatnak,
bérkeletről bérnyugatnak,
Vereckéről a Szinva-pataknak…
a szimulációkat nem ma kezdték lefuttatni,
és a következmények sem most kezdtek visszahatni,
csak úgy nagy vonalakban a flegma általánosság…
hisz, aki a tájra réved, a múltra is pislog egyaránt,
gyékényen ledéren, félénken remélem,
a dicsőség és a dicsfény mindig a káoszba mutat,
s bár ha irányt szab is,
mint egy rosszul megvilágított színpadon,
mindig van mód kilépni belőle,
a pásztázó fényből – minden irány előre mutat…
ahogy a borosta sarkad napnyugtára,
külcsínre vagy vakhomályra,
szamárköhögésre,
bódult lődörgésből bődült ébredésre,
rosszul felmért térnyerésre,
mert simlis játék a marasztalás,
olybá tűnik, mint holmi hencegés,
jobb eszmékre esküvés.

Kitettem a pontot,
így kell ennek lenni…
szemrebbenésekbe kódolt üzenetekkel pislogok már én is a múltba,
segélykérőn, segítségért vicsorogva
a szőrén-szálán letűnt évezredekre,
s arcomon millenniumok visszakeze csattan,
kopottan és meggyötörten,
mint azok a hóba-homokba taposott nonfiguratív formák,
babazsíros talplenyomatok
a műteremben,
restaurálásra készen.

Kitettem a pontot,
restaurálásra visznek, most jöttek értem…

ERÉNYMASZATOLÁS

…de csitt, hallga csak,
mi szó őrli fel tudatod,
víg remények vad haván,
mily erény gyúl ajkadon?
nincs út, vagy veszendő cél, mi könnyebben tervezhető,
nincs mámor, minek zajától kevésbé verne ki a verejték,
nincs tajték, és immár tat se tán,
ködbeveszők fedélzeti tompa fények mímelnek árnyakat érzékeid elé,
csipkézik a látomások foltjait,
díszítik patinásra a felvillanó rémképeket,
faragnak formára megtagadott értékeket,
kevély vagy,
kristálytiszta végzet,
mérhető – itt, e ködben is – a léted,
cserépporos kéznyomok a markolaton,
orvosi végrendelet a daganaton,
lelet és látlelet között lényegében is nagy a különbség,
hiszen a mindenségnek csak játékszere vagy,
krétapor a cipőd orrán,

a nyom lám otthagyatott,
szaporaságszakajtó, sommázatszivárgás egy bús téli reggelen,
zimankótorlódás az érzékeken,
habzsolva már a vérképeket,
hallga csak, mit mond az ingaóra, hogy pörög az iránytű,
mit zümmög a padlódeszkában a korhadás,
hogy hangol a zenekar, hogy pöröl a pedellus,
élére áll a menedék,
hiszen a fehérre meszelt falak között bőven megterem a hallgatás,
a csend,
a kiégettség,
a depresszió,
a könyörület…

mint a partikuláris amnézia…
ami még mindig jobb, mintha anesztézia lenne…

holmi félvállról vett révület, amit mellékesnek tekintenek,
dicsekvésre sem méltó,
büntetőszázad és jutalomdandár…
és az elnémulás…
mint egy klimti kép, holmi borús a kompozíció,
szakadatlan fogadkozás, szövetkezés, barbarizmus,
kannibálként harapnak egymásba a szavaink,
végérvényre törve mindenik,
ellentmondás örve alatt, tört mogyoró,
meg is maradt,
hát emelt fővel nézz a tűzbe, a parázsló maradványba,
mintha markodba fognád, s már érzed is tán az égett bőr szagát,
de nem a tűz, ami a húsodba váj…
ne fájjon hát a veszteség…
e kies táj szirtjeinek kiégett cserjéin remény már nem terem,
s a szüret is csak másodlagos háborús időkben,
most sercen itt a bú…
a líra elhal, néma ez a kor…
de vajh, mi serceg itt? mily páratlan dallam?
kikövezett parton, majdan…
mint ez a négy fal itt…

mert a földet meg kell nevezni,
jóllakatni mind, ki még kér a szóból…
kitaszítványok szavából,
melyből nyesni sem rest, bikacsökkel,
aszaltan a gőg

az ellenállás hasztalan,
a gőg aszaltan…

hasaltam…
kitaszítványok havában igazából borzongni többé nincs okunk,
a legrosszabbon túlnan vezet immár minden út,
s csak fösvény ösvények szűkítik még a teret köröttünk,
bikacsökigézett tégely, kenőcsmaszatolás, rím a sebre,
a farkasok óráját fesd színesebbre,
mint egykor a hajón, amikor még ködbevesző
fedélzeti tompa lámpafények mímeltek látleleteket érzékeid elé,
többre vágyunk és többre borzongunk,
mert itt, e ködös mában erre szólít a végtelen,
de csitt, hallga csak,
mi szó őrli fel tudatod,
víg remények vad haván,
mily erény gyúl ajkadon?

Csontos Márta

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI

/Így múlik el a világ dicsősége/

Az értelem itt már olykor romokban hever,
roncs testekbe költözött roncs lelkek
árnyéka sötétíti el az eget.

Táncol a gyűlölet vasvillája, már nem
tudni, milyen mércével mérhető
az elmékbe sulykolt szerep valósága,
a szabadság, egyenlőség, testvériség
triptichonjában nem maradt más,
csak a felmagzott képzelet,
siratófalakra került az ige, a bölcsek
ajkán a szó már nem fegyver, a világszínpadon
egy nagy katyvaszba fulladt a lét,
mintha parancsszóra magukra húzták volna
a sötétség függönyét…
A Szent Könyvből kihullottak a lapok,
s hiába öntöttek harangot a hazugok,
csak papírból gyűrt bábfigurák jönnek…
jönnek kamu zöldek, jönnek érzékenyített
emberformájú szörnyek, a homlokukra
égetett bakók cimlete egyre vastagodik,
s ahogy nő az 'ego' az összevisszaság
szemétdombján, az amorf kupac úgy
osztódik, szaporodik az értékállóságot
hirdető álszeretet, te meg mindenhol csak
a statisztaszerepet kapod…
s a mentális zűrzavar pöcegödréből már
nem tudsz szabadulni, lassan elárverezik
fejed fölött a Napot.

ENGEDELMES AUTOMATA

Egy jól működő embermodell
rokon rezgésekkel válaszol
a lelkibeteg hatalmi őrület
minden parancsára…

Az engedelmes embermodell
térdre hull a pénz főoltára
előtt … nincs már kereső hite,
s a fentről eloldott harangkötél
rázuhan a robotikára…

Az engedelmes automata
nem tesz fel kérdéseket,
pedig a megrontott valóság
udvarában ő az új királyfi,
várvédő mégsem akar lenni,
a vár fokáról ügyes kezek
sötétséget csöppentettek
megdermedt retinájára.

Az engedelmes automatának
nincs lelke, nincs a szívében dallam,
a megalkuvónak kijáró tisztelettel
gyűjtögeti a gyűlölet-szögeket,
már nem tudja kibeszélni vágyait,
a metaforákat elásta a holdsütésben,
s a talpnyalók misztériumában
törzshelye az embergépek ebédlőasztala.

Az alábbiakban egy irodalom- és helytörténeti érdekességet mutatunk be, amelyet lapunk munkatársa, Marcsák Gergely fedezett fel egy XIX. századi, halábori egyházi anyakönyvben. A dokumentum utolsó lapjain szereplő írás Balajthy István református lelkész verse, amelynek alapja egy közismert, Halábor nevének eredetét magyarázó monda („halra bor"). Habár tudjuk, hogy a falu neve valószínűleg a szláv Hrábr személynévből származik, a népetimológiák – ahogy például Forgolány vagy Ugornya esetében is – elődeink találékonyságát mutatják, ami ez esetben a papköltőt is megihlette.

A szerző 1817-ben született. Édesapja Balajthy József lelkész, akit leginkább Munkács történetét feldolgozó monográfiájáról (1836) ismerünk, de versíróként is számontartja az irodalomtörténet. Balajthy Istvánt a század közepén a halábori gyülekezet élén találjuk, és annyi bizonyos még, hogy 1896-ban bekövetkezett halála idején Asztélyban szolgált. Népdalokra, nép- és műballadákra is jellemző felező nyolcas sorokban írt versét az eredeti helyesírás megőrzésével közöljük.

HALÁBOR EREDETÉRŐL,

iratott 1858-ik évben

Mikor? Nem tudom! de – régen!
Történhetett e térségen.
Nem tudom! mert a krónika
Írója, egyik 's másika,
Nem jegyzett föl semmit róla,
Hogy Klió, hogy? miként szóla?
Az itt történt halászatról,
A kedves jó halfalatról,
Áldomást hogy miként ittak,
Egymás között miként víttak!
De nem ellenes modorba:
Hanem halász-helynél sorba
Ültek a puha zöld gyepen
Halászat után nagy szépen,
Élceskedtek, szórakoztak
És tréfásan vitatkoztak.
Amint illik barátkoztak
Úgy mint a magyarok szoktak!

Azonba mit a hagyomány
Szájról szájra, mint iromány,
Nemzedékről nemzedékre
Hagyott e kies vidékre,
Azt el mondom nagy készséggel
Úgy mint hallottam, hívséggel.

A régi föld birtokosok
Össze jővén társaságba
És vegyülvén barátságba, –
Szóba hozták: hogy halászni
Jó volna! játszni 's hintázni!
Kaptak rajta az ott levők
Legyünk tehát mi azt tevők.
És hogy az annál szebb legyen
's ki ki élvezetet vegyen!

Hihető! hogy az májusra
Határozták, nem borúsra,
E hónak egyik napjára,
A halász urak javára.
Mikor minden zöld szint vészen
Virágzik fű fa egészen.

Az előre tűzött napra
Össze gyűltek e föld lapra,
Öröm sugárzó szemekkel
Víg társalmi érzelmekkel.
Hoztak hálót és kenyeret
Bort és holmi más egyebet.
Hozzá fogtak hát halászni
Halat hálóval hajhászni.
Husták a vízben a hálót,
Szóltak egymásnak kiszálót.
Kanyarodtak a hálóval,
A partnak tartva egyszóval;
A szárazra mint kiértek
'S a háló farra ránéztek
Látták miként vickándoznak
A halak, hogy ugrándoznak.

A parton nagy sokasággal
Föl is szedték hamarsággal,
Meg is tisztították szépen
Süték, főzék, mindenképen.
Hajdan András hálójába
Sem akadt több hamarjába;
Úgy hogy a pázsiton lévők
Nem lehettek most mást tévők
Hanem! hogy a halászoknak
Segitsenek, barátjoknak.

Meg készült a nagy lakoma
Hangzott! együnk, igyunk koma!
Van hal, elég, sülve főve,
Kicsire és nagyra nőve:
Az ebéd ideje alatt
Jó izű volt minden falat
Közben vígan múlatoztak
Beszélgettek és boroztak.
Éltették egy-mást valóban:
Adja Isten hogy e tóban,
Légyen mindig hal bővébe!
És foghassunk hevenyébe
Másszor is; ha fogni jövünk!
Hogy nagyra nőjjön örömünk!

Egy a mint hallal jól lakott
Mutatván derűlt alakot;
Kalapot emelt 's kiáltott:
Halljunk szót kedves Uraim!
Jelen lévő asszonyaim!
Halat ettünk 's hogy ne ártson
Ki ki kulacsot is rántson
Nosza! igyunk a halra bor
Kell, és neve lett Halábor
E helynek, és csak e hagzott
Hal rá bor! reá, viszhangzott
A körűl fekvő erdőség,
A vidám körű mezőség.
Vivát! együnk halat sokat!

Töltsük meg a puttonokat
A mit itt meg nem ehetünk
Othon reá szemet vetünk!
Úgy is szeretjük a halat;
Mert kedves jó ízű falat!
Élces úr mondván ki e szót
Hal rá bor, mint laptás kapót,
Föl karolták 's hangoztatták
És Halábor nevét adták
E' helynek, úgy hívják ma is
Határát mossa tisza is.

Sok víz lefolyt a tiszába
Azóta, 's nem minapába
Történt, amit el-beszéltem,
Versbe néktek el-regéltem.
Az olta más faj 's nemzedék
De most is magyar ivadék,
Lakja e kis szerű falut
Tavában lúd, récze talut
Hullat el, melly van közötte
De magát már fel töltötte
Iszappal, kákával, náddal,
Óh ne szólj! hallgass el száddal.

Kik lehettek a halászok
Velök levő asszonyságok
Nem tudom! és névről névre
El sorolni annyi évre
Bár mennyire is akarnám!
Most lakók! el nem mondhatnám!

Csak annyit tudok mondani
És egyszerűen szólani,
Hogy e hely föld birtokosi
Halásztak, mert még lakosi
Nem valának; és vendégek
De már el hunytak rég! s végek…

B.I.

Oláh András

FEGYVERTELENÜL

„Ma azt gondoltam, kellene
fegyver nekünk is, szelídeknek.”
(Ratkó József)

utolért a ki tudja hányadik halál
megadón rád nyitja szemét a vak
ám együttérzést sehol sem talál
– a versekből is kihaltak a szavak

Isten goromba torlaszokat emel
– a korszellem sötétje rátapad –
csak a kívülállás mérge felel
s maradunk látszat a kényszerek alatt

sorsunk a sodró árban elmerülni
bezárt ajtók teremtik a magányt
s a dezertáló emlékezet tűri
hogy újra keresztet szülljenek a fák

AMIKOR EGYMÁSNAK FÁJUNK

megszegtük az érvényes előírásokat
s már nincs aki korrigáljon…
még visszaköszön a sietős koránkelés
a mosatlan kávéscsésze a szökésben
lévő cipő szapora koppanása
s a harangszó amely meglopta az utolsó
reggelt amikor csak azért is magad alá
gyűrted a párnát hogy aztán
megbocsáthatatlanul egyedül maradj
egyszerűbb volna meghunyászkodva

odébbállni mint eljutni hozzád
most mégis árulásaink nyomába eredek
nem az ölelés hiányzik nem a kalandvágy
hajszol hisz tudom hiába érlek utol
tovább futsz úgyis pedig nem
váltóbotot cipelek utánad csak egy párás
nyári reggel emlékét amely miatt folyton
indulófélben vagyok hogy alagútjainkat
bejárjam újra – míg te alvást színlelve
átköltözöl egy másik mesébe

MINDEN GYANÚ FELETT

hiheti-e valaki hogy ami volt
már szóra sem érdemes
más nyelven beszél a lélek és a test
s amíg nem tudunk elszámolni
újra és újra felszínre törnek
a defektes tegnapok
pedig a múlt sem kizárólag a miénk
csak a kiúttalanság
hamar beesteledik s mi elhisszük
hogy meg lehet szokni a sötétet is…
menekülünk a hallgatásba
elfertőződött sebek vagyunk
de amikor most maréknyi
csöndből bizalmat gyúr az idő
hogy kárpótoljon szakadt ingéért
annak a gyalázatos nyárnak
mi maradhatunk-e minden gyanú felett

Bíró József

ÁLDASSÉK AZ A NAP

(- emlékezés Farkas Árpádra -)

folyvást – hajladozó
ecetfák
között
- [ülünk valamelyik
budai
kocsmakertben] -
:
cigarettafüst – karikái
glóriázzák
csendünket
- [vörösbort kortyolunk
angyalforma
költők] -
:
láthatatlan – csillagpor
pilinkél
szívünkre
:
- [érlelődünk
a
halálra] -

„NEVEZD MEG, URAM, A SZELET KI VETETTE”*

Vári Fábián László: *Közelít valaki*
Nap Kiadó, 2023

Vári Fábián László legújabb verseskötetének már a címe is sejtelmes üzenetet hordoz. *Közelít valaki*. Bár a hangsúly a közelítésen van, s ily módon reményt sugall, egy valószínűsíthető találkozás lehetőségét vetíti előre, ugyanakkor a határozatlan névmásba csomagolt bizonytalanság mellett baljóslatú hiányérzet is kiolvasható a szavakból, hiszen semmi sem garantálja a megérkezést, a remélt egymásra találást. Maga a címadó mű az élet és halál határmezsgyéjén egyensúlyozó ember kiszolgáltatottságát vizionálja, aki – bár az életre szavaz – kényszerűen az elmúlás felé tart. „Lebegni jó, / ölelni jobb volt, / de el már / borom sem érem. / Hologram vagyok / a hold homlokán / egy virtuál’ / hóesésben” – írja a költő. Az emberi lét átmenetisége és a kiszámítható végzetszerűség szüremlik át a következő sorokon is: „Már nem lomb, / még nem avar. / Még színeket / játszik az erdő. / Apró poronty / még most a halál, / de az éj anyja / emlőjén felnő.” A végzet, a pusztulás középpontba állítása és ilyenfajta megközelítése egyértelmű figyelmeztetés: az élet védelmére szólít a szerző, ahogy teszi ezt – immár a magyarság egészére kivetítve – a gyűjtemény egyik legkarakteresebb, legfajsúlyosabb versében, a *Petőfi Dardzsilingben* című költeményében is: „mi vár nemzetünkre, / ha ránk tör a globális áradás?”

A kötetben közzétett írások egy rendkívüli kihívásokkal terhelt korszak termései. Az egyébként is nyugtalanságban élő világ az elmúlt évtizedben tragédiák tömkelegét zúdította az emberiségre, s különösen igaz ez Kárpátaljára, a költő szülőföldjére. Ezt az időszakot – a polgárháború kirobbanásától az orosz–ukrán konfliktus elmérgesedéséig tartó szakaszt – veszi górcső alá műveiben Vári Fábián László. „A Majdanra tódul százezer társad, / a mesterlövész célkeresztjében / imbolyog homlokod, mozdul a vállad, // teli torokkal hallgatod mégis, / a felek egymást hogy átkozzák. / Észre sem veszik: rég nem az övék, / martalócoké már ez az ország.” A kiszolgáltatottság és kilátástalanság érzése nyomasztja: „neveljük jövendő hóhérainkat” (*Az ukrajnai változásokra*).

* Átvétel a Hitel című folyóiratból

A versek nem kerülhetik meg napjaink világméretű problémáit sem. A migrációs válságra, a keresztény Európa identitásvesztésére, az etnikai arányok változására utalnak a genovai pillanatképek: „Bár lángszórók mohognak az ég alatt, / a szűk utcákban örök az árnyék. / Rám szemközt négy büszke maszáj halad: / Genova helyett Kenyában járnék? […] Egy reggel majd csadorban kel fel a nap […] és repülőszőnyeg kötelékek / blokkolják körbe az uniós Holdat" (*Képeslapok Genovából*). Ezt az alaphelyzetet képzeli tovább a Zrínyi kirohanását megörökítő Csontváry-festmény kapcsán írott műben is, figyelmeztetve arra, hogy a középkori iszlám stratégiát mára jelentősen átértékelték és megváltoztatták: „legyetek résen. Új áfiummal: kolduló haddal vonul fel a szultán" (*Szellembeszéd*). A helyzet reménytelennek tűnő voltát fogalmazza meg az alábbi sorokban: „Jézus Allahhal jegyzéket váltott, / magzathalált halt így is a béke. / A mi Megváltónk magába roskadt, / s bánattal bámult öt nagy sebére." S a gondolatot dermesztő jóslat zárja: „Itt a köveknek is kínjai lesznek".

Két rendkívül „beszédes" címet viselő versben fogalmazza meg a keresztény kultúrát fenyegető, menthetetlennek tűnő helyzetet: „Aki ölelni képtelen, / előbb vagy utóbb ölni fog. / Karmot ereszt, állkapcsában / éles gyilokká nő a fog" (*Fogyó hold*). A kilátástalanság hangján szól a jelenkori állapotokról: „A gazul széthordott tisztesség / köveiből már nem épül ország, / de a Fehér Bika végbosszúra / készülő lelkét már programozzák. / A Mont Blanc csúcsán áll az Isten – / nem lehet messze már az óra, / mely végigbömböl az atmoszférán: / Európa, ó, jaj, Európa!" (*Európa-siratót*). Keserű figyelmeztetés ez az önsorsrontó Európa számára, mely az utóbbi években egy félreértett és félremagyarázott szabadságeszme álarcába bújva saját múltját tapossa sárba, templomait rombolja, értékeit dönti sírba, és feladja mindazt, ami ezt a kultúrát évszázadokon át életben tartotta. Mindezt tetézi azzal, hogy hatalmi érdekek mentén a viták elmérgesedéséhez, a háborúk kirobbantásához asszisztál. Már nem az élet védelme a cél, hanem gazdasági és politikai haszonszerzés. Ezzel a nyugtalanító helyzettel szembesít a klasszikus költőelődöt megidéző – már említett – alkotás, a *Petőfi Dardzsilingben* is: „Háború van most a nagyvilágban / – talpig titánban millió kozák. / Keserűvé lett a szó a szánkban, / növésükben megálltak a fák. / Ideológiák csapnak össze, / vér hull mégis, becses embervér. / Döntsd el most már, hova állsz, Úristen, / hadd lássuk meg, melyik mennyit ér!"

Vári Fábián László ezekben a versekben a pusztítást elszenvedő ártatlan áldozatokra helyezi a hangsúlyt, akik a harctérre kényszerülnek, illetve akik

családtagjaikat – férjüket, édesapjukat, gyermeküket – veszítik el ebben az abszurd és értelmetlen küzdelemben. Nekik egyetlen vágyuk, hogy minél előbb vége legyen ennek az őrületnek. A háborús zónában élők mindennapjaira rátelepedő rémisztő nyomás markáns körülírásához ismét Petőfihez fordul: „De sziréna-üvöltés veri fel a csendet – / dróntámadás érte az ébredő napot. // Tudtam én. Az ember terve így megy füstbe. / Ha nincs hajnal, az alkonyhoz se lesz közöm. / Gyalog indulok setét éjből a ködbe, / s ott ukrán toborzó tisztekbe ütközöm" (*Petőfi Győrbe készül*). Egy értékvesztett, zsákutcában bolyongó, saját jövőtlenségével szembesülő társadalom őrangyalaként töri a fejét a költő a megoldáson, de csak kérdésekre futja, amelyek a menekvés lehetőségeit meglehetősen szűkre szabják.

A problémát tovább árnyalja a kárpátaljai magyarság kálváriája. Az identitásvesztés, a pusztulás fenyegető volta rányomja bélyegét a kisebbségi létben megbélyegzetten élő népcsoportra. „Nagyon jó helyre születtem, az idők járása volt rossz" – magyarázta egy korábbi interjúban Vári Fábián László. A helyzet azóta is változatlan. A világjárványt átvészeltük, de a háború okozta trauma továbbra is árnyékként telepszik a mindennapokra. A nyomasztó félelem, a rettegés menekülési kényszerhez vezet. Életek omlanak össze, családok szakadnak szét. Az egyetlen kapaszkodást az erős hit jelenti. A bizalom sugallta remény, hogy még van kihez fordulni: „közelít valaki / megfogja kezem, / s tudom már, / minden rendben" (*Közelít valaki*).

A költő „Nem járhat lehorgasztott fejjel azok közt, akik szavaiba kapaszkodva várják a gyászba borult égbolt tisztulását. Ha ezt nem képes előidézni, akkor gyűlöletet és bosszút se keltsen, átkot ne szórjon a szája. Mondja, ismételgesse Jézus nevében, hogy ember az embernek nem született ellensége. Akkor sem, ha alattomos ideológiák által rászedetten ölni kényszerül" – írja a fülszövegként olvasható vallomásában a szerző. Talányként azonban ott marad a kérdés, hogy ebben a megbolydult világban vihart ki akart aratni. „Nem lehet tudni, a szelet ki vetette. […] Vagy nem is vetették? Egy áldatlan reggel / tán vírusként jött a fellegekkel. […] hogy bennünk testesüljön meg a félelem" (*Palackba zárt üzenet*).

A többségében közéleti kérdésekkel, társadalmi problémákkal foglalkozó gyűjtemény ezúttal egyszerű szerkezetre épül: nincsenek ciklusok, nincsenek tematizált egységek – de nincs is szüksége az olvasónak ilyenfajta navigációra, az alkotások ugyanis keletkezési rendben követik egymást, s ezzel világos képet nyújtanak azokról a külső hatásokról, amelyek ezeket a műveket indukálták.

Szomorú idők verseit tartja a kezében az olvasó. Ezt a komorságot erősíti a borítókép is, amelyen ködbe vesznek a fák. Némi fény azonban mégis beszűrődik, reményt adva az eluralkodni akaró sötétségben. Összességében leszögezhetjük, hogy egy szépen megformált, különös mélységeket feltáró, igaz emberi érzéseket, lelkiismeretre ható kérdéseket megfogalmazó könyvet tett elénk a szerző.

Oláh András

Oláh András (1959) költő, drámaíró. Mátészalkán él. Legutóbbi kötete: *Fagypont alatt* (2020).

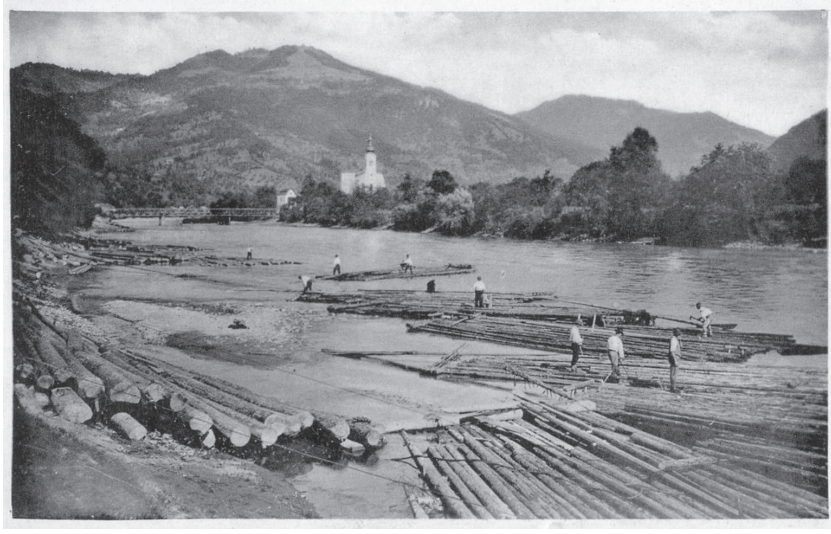
Kovács Sándor

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK NAGYBOCSKÓN ÉS GYERTYÁNLIGETEN

NAGYBOCSKÓ

A Máramarosi-medence keleti végében az egyik jelentősebb, Tiszába igyekvő mellékág a Gyertyános (*Suprucz, Sopurka, Szapurka, Szoporka*). Torkolatánál fekszik egész Máramaros egyik legmeghatározóbb települése – Nagybocskó (Великий Бичків). Néveredetére több verziót is számontartanak. A 14. század elején alakult ki a Gyertyános bal partján. Bogdán oláh vajda hűtlensége és Moldvába történt kivándorlása után, 1365-ben Nagy Lajos király a Drágffy családnak adományozta. Drág vajda testvére, Balk birtokolta. A 15. század végétől Bocskó a Drágffyak e térséget egyesítő, akkor 8 faluból álló uradalmának központja lett. A Drágffy család kihalása után az uradalom a kincstár tulajdonába ment át. Az uradalmi központ fejlődése során terjeszkedett, így jött létre a Gyertyános-torkolattól nyugatra Kisbocskó, a Tisza túlsó, bal partján pedig Újbocskó (*Handal-*, *Német-Bocskó*). A három részből álló nagyközséget a trianoni döntés kíméletlen módon szakította szét. A Tisza jobb partján elterülő Nagy- és Kisbocskó Csehszlovákiához, a balparti Újbocskó pedig Romániához került. 1939-ben Kárpátaljával együtt a jobb parti falurész is visszatért Magyarországhoz, a II. bécsi döntéssel, 1940 szeptemberében pedig Újbocskó is újra magyar lett. A második világégés után a Tisza jobb partján fekvő két falurész a Szovjetunióhoz került. Ezeket oroszul Великий Бычков, ukránul Великий Бичків néven összevonták, és 1947-ben városi jellegű települési státuszt kapott. Ma, státuszát megőrizve Ukrajnához tartozik, és hat másik települést egyesítve kistérségi központ. Lakossága 9430 fő, ebből 341 fő magyar és kb. 100 fő román nemzetiségű.

Egykoron Bocskó lakosságának megélhetését a fakitermelés mellett a tutajozás, a tiszai faúsztatás és szállítmányozás biztosította. A kisbocskói partrészen épült ki a Tisza legfelsőbb tutajkikötője – ruszin elnevezéssel a portos, amelyet a Királyi Szállítási Hivatal felügyelt. Máramaros nagy kincse, a só úsztatásának koordinálását pedig a bocskói sóház végezte. A Rákóczi-szabadságharc után, 1720-ban a Gyertyánoson épült fel a vidék legnagyobb, három fűrészes kincstári fűrészmalma (*vízi meghajtású fűrésztelep*).

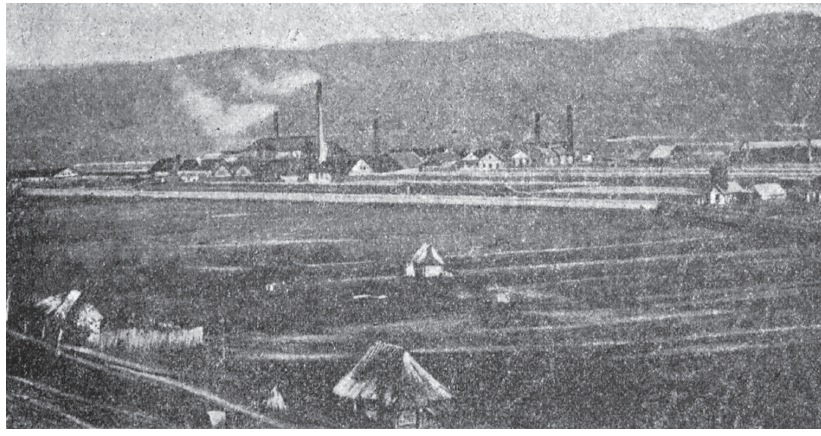

Tutajok rendezése Nagybocskó és Tiszalonka között. Háttérben a lonkai Tisza-híd és a román oldalra szakadt templom. (A szerző gyűjteménye.)

A SZÓDAGYÁR

1868-ban a szabadságharcban kitűnt Klapka György tábornok kezdeményezésére svájci, francia, osztrák tőkések bevonásával megalapították a *„Magyar-Svájczi Szóda- és Vegygyár Rt.”-t.* A vállalkozás még abban az évben Bocskón, a Gyertyános jobb partján letette Magyarország első vegyigyárának az alapkövét. A következő évben beindult termeléssel ammóniaszódát és kénsavat gyártottak. Ezért szódagyár néven volt közismert.

A *Fővárosi Lapok* 1882. augusztus 8-i számából kiderül, hogy: *„A nagyobb szabású üzleti berendezés nem állt arányban a gyártott cikkek forgalmával, ugy hogy a részvény-társaságnak (»Svájci-magyar szóda- és vegygyár részvénytársaság«) liquidálni kellett. A részvényesek osztalékot soha nem kaptak, az egész gyártelepet 1879-ben nehány nagyobb részvényes vette meg, 110,000 ftért s jelenleg a gyár »Müller Frigyes és társa« cég alatt folytatja működését. Miután a jelenlegi tulajdonosok kevesebb tőkét fektettek be, az üzleti költségek kevesbedtek, több célszerű ujitást léptettek életbe és a gyár termékei napról-napra több tért foglalnak el a piacon, remélni lehet, hogy a magyarországi szóda- és vegygyár termékei rövid idő mulva külföldön is mind nagyobb tért fognak elfoglalni.”*

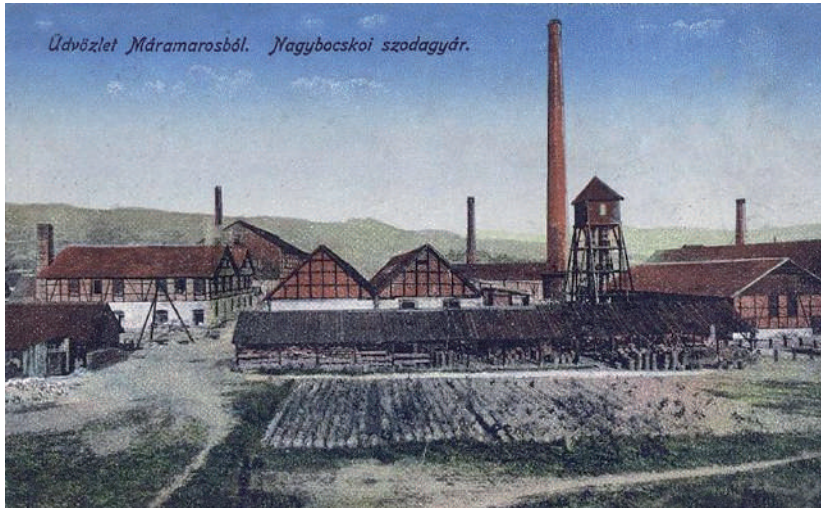
A nagybocskói gyár. (Várady Gábor: Máramarosi emlékkönyv, M. Sziget, 1901.)

1880-tól a bocskói gyár szárazfalepárló üzemmel bővült. A fa jelentős részét a Gyertyánoson úsztatták le, és a gyár előtt gerebekkel fogták fel. A fa kémiai feldolgozásából mintegy 40 féle termék nyerhető, és tulajdonképpen semmi sem vész el, minden értékesíthető. A gyár termékei között volt: timsó, klórmész, keserűsó, rézgálic, finomított salétrom, salétromsav, sósav, kénsav, szóda, kénsavas agyagföld, ecet-eszencia, ecetsav, jégecet, faecet, faecetsavas vas, faecetsavas mész, aceton, faszesz denaturáláshoz, finomított valamint nyers faszesz, metilalkohol, kovácsszurok, fakátrány, kátrányolaj, bükkfaszén, samott tégla, samott liszt és saválló edény.

Az első magyar szódagyár 1882-ig egyedüli volt az országban. A fentebb idézett lapszámban képet kapunk a Fritz Miller & Co. gyárról: *„Van itt kénsavgyár, kéngyár, szódagyár, gépház épület, khlór mészgyár, gépjavitó műhely, iskola, vendéglő, hivatalhelyiségek, kórház, tisztviselői és munkás lakok, sat. Évenként 15,000 kilogrammnyi különféle minőségű szik-szódát, 2,700,000 kilogrammnyi kénsavat, 3,500,000 klgr. sósavat sat. gyártanak ez óriási telepen. A gyár évi üzleti forgalma 250,000 ftra tehető.”*

1883. április 8-án tűz ütött ki a gyárban. Erről a *Budapesti Hirlap* olvasói levélben 12-én számolt be: *„A Tisza mentén innét egy órányira van Bocskó község, ennek határában van a porosz németek által alapitott s hatalmas virágzásban levő szódagyár. Ez gyult meg s a tüz rendkivüli nagy sebességgel terjedt s lángjai ijesztően világiták meg mértföldnyi távolságban a Tisza völgyét. A főépületet tüzoltók megmentették, egy ujabb amoniák-gyár azonban, mely 120 lóerejü géppel dolgozott, teljesen elégett. Elhamvadt azonkivül még egy pár lakház s melléképület.*

A kár háromszázezer forintra tehető. Ezt azonban a tulajdonos Müller nem fogja megérezni, mert az épületek biztositva voltak. A tüz keletkezésének oka ezideig még nem tudatik. Emberélet nem esett áldozatul. A szigeti s a szigetkamarai tüzoltók dicséretes buzgalommal müködtek. A gyár tulajdonosa egy svájci gazdag német…"

A tűzvész ellenére a bocskói gyár fejlődése nem állt meg. Hatalmas, virágzó üzem volt, amely nemcsak a falu, hanem a környék gazdasági életében is meghatározó szerepet játszott, az ottani szegény lakosságnak keresetet és megélhetést biztosított. Ennek köszönhette Bocskó a fellendülését, és a lakosság pedig szegényes helyzetének viszonylagos javulását. A gyár jelentőségére utal, hogy 1891-ben a Tisza bal partján futó máramarosi vasútvonalból a gyártelepre a korábbi keskeny nyomtávú szárnyvonalat normál nyomtávúra építették át. Ekkor épült a Gyertyános-torkolattól nyugatra a tiszai vasúti híd. A szódagyár termékeit egész Magyarországon, a bécsi piacon, a szomszédos Galíciában, Bukovinában, Oroszország déli részén, de még Amerikában is értékesítették. 1895-ben a párizsi világkiállításon kiváló termékeivel aranyérmet nyert.

KLOTILD NÉV ALATT

A részvénytársaság 1892-től Egyesült Vegyiművek Rt. néven ismert. 1896-ban a részvénytársaság neve – báró Roszner Ervin főispán feleségéről, Forgách Klotild grófnőről – Klotild Első Magyar Vegyipari Rt.-re módosult. A gyár neve is Klotildra változott.

A századforduló a Klotild-gyár fénykora. 1897-ben a gyár a fa kitermelésére a környező hegyek közé 17,8 km-es keskeny nyomtávú vasutat épített. Előbb lóvontatású volt, majd áttértek a gőzvontatásra. A vasút maximális hossza 1914-ben meghaladta a 42 km-t.

A szódagyár az 1890-es évek végén 420 munkást foglakoztatott, 1909-ben pedig a dolgozók száma 716 főre nőtt. A gyár évente 160 ezer folyóméter bükkfát dolgozott fel, és 2005 vagon különböző vegyi terméket állított elő. 1873-as évi 600 ezer koronát kitevő össztermelése 1914-ben 4,3 millió koronára emelkedett, és ezzel Magyarország egyik legjelentősebb révénytársaságává vált. Ekkor a Klotild-gyár már közel 2000 alkalmazottat foglakoztatott.

Trianon után a Klotild nehezen talált magára. A fő ütőerét képező gyári vasút fővonalba való csatlakozása a Tisza bal partján immáron román fennhatóság alá került. A gyár lassú elsorvasztásának mégsem a határon átnyúló vasúti teherszállítás lett az okozója. Ez ugyanis egy csehszlovák–román államközi megállapodás értelmében biztosított volt. A prágai szemléletbe nem illett bele az ezer kilométerre lévő gyár további fejlesztése. *„Amikor Nagybocskó cseh megszállása befejeződött, a megszállók első dolga volt felrugni azt a szerződést, amely a gyárnak faanyagellátását biztosította. De minden téren igyekeztek a kárpátaljai ipari termelést leállítani és Prága számára előnyöket biztosítani. Igy következett azután egyes gyártási ágaza-*

tok teljes leépítése, leállítása." – írta erről az időszakról később a *Kárpáti Hiradó* 1943. október 10-i számában. A Klotild-gyár sorsa iránti aggodalom még a csehszlovák parlamentben elhangzott felszólásokban is megjelent, de nem sok foganatja volt. 1924-ben a gyár ideiglenesen bezárt, több száz munkás az utcára került. 1926 májusában pedig hatalmas robbanás volt a gyárban, aminek következtében hárman meghaltak és öten megsebesültek. Az 1933-as árvíz idején a vasúti híd súlyos károkat szenvedett, de hamarosan helyreállították. Mindezek után a Klotild újra talpra állt, és az anyaországhoz történt visszacsatolás idején már újra a régi időkre emlékeztetett.

A *Kárpáti Hiradó* fentebbi lapszáma részletesen bemutatja a gyárat az 1940-es években: *„A Klotild-gyártelep kantinjával egy épületben nyert elhelyezést a tisztviselő-kaszinó kényelmes három terme, a tisztviselők szórakozásának, társas életének és önművelésének minden eszközével ellátva. Itt talált elhelyezést a telep színházi és egyéb szórakozási lehetőségét biztosító hatalmas táncterem és színházterem beépített színpaddal és nézőtérrel, sőt, hangos moziberendezéssel is. […]*

Néhány lépésre ettől az épülettől van a munkásotthon, amelyben megfelelően elfüggönyözve oltár áll, hogy ünnepnapokon a lelki vigasztalás és felüdülés, az Istenhez emelkedés céljait is szolgálja. Ebben a teremben, körben a falak mentén 2000 kötet könyv sorakozik méltóan szolgálva a telep kultúrigényét. […]

Pár lépéssel arrébb fedett tekepálya szolgálja a testedzés és kedélyes szórakozásnak ezt a tisztviselők, munkások által egyaránt szívesen űzött lehetőségét. A sportlehetőséget szolgálja a nagyszerű teniszpálya, amelyet a telep egyik leégett és csak falaiban megmaradt hatalmas épületének behasználásával egyedülálló és érdekes módon képeztek ki teniszpálya céljaira.

Koronája azután etéren való gondoskodásnak a most elkészült tisztviselői strandfürdő. Lapostetejű, színes öltözőépület, széles terrasszal, telefonnal, a 30 méteres uszoda meleg és hideg vízszolgáltatással, zuhanyokkal, körül a pompás smaragdzöld gyep, valóban nagyszerű és szemet-szívet gyönyörködtető látványosságszámbamenő strand, amely azonban ugyanekkor fontos gyakorlati célt is szolgál, lévén a medencében mindenkor tárolódó víz és szivattyúszerkezet a telep legnagyobb teljesítményű tűzoltói fölkészültsége, amely a körötte elterülő lakótelep tűzbiztonságát százszázalékossá teszi. A tisztviselők strandjának megoldása után már megkezdődött a munkásstrand építése is, amely a jövő évnek programján szerepel. Ezidőszerint a gyárépületben kádfürdők és zuhanyok állanak a munkások rendelkezésére a tisztasági célok szolgálatában. […]

Tisztviselők és munkások lakóházai körítik a gyártelepet a »Majális-hegy« aljában, fel egészen a »Rigó-várig«. Természetesen a tisztviselők, szakmunkások és egyszerű munkások számára épült lakóházak között van különbség, de akár egyszobás, akár hatszobás lakásról legyen szó, mindegyik egészséges, lakályos, tiszta és a higiéniának minden tekintetben megfelelő otthont nyújt megelégedett lakiónak. Víz, villany egyformán szolgálja minden házban a lakók kényelmét.

Valóságos önellátás az, ami etekintetben már kialakult a Klotildtelepen. Az elsőrangú élelmiszerek, közszükségleti cikkek központilag kerülnek a gyár részéről beszerzésre, saját hentesüzeme dolgozik, lisztet, cukrot, zsiradékot, de az állami ellátásba nem is tartozó egyéb elsőrangú élelmi és ruházati cikkeket a gyárvezetőség adja munkásai rendelkezésére. Az árak természetesen hatósági árak és azoknak lefizetése újabb kedvezményt jelent a havi, vagy heti levonások formájában.

Saját tehenészete gondoskodik a Klotild-gyermekek tejellátásáról. 1941. november 1-től 48 családban 77 gyermek kapja rendszeresen, naponta éltető és tápláló tejadagját a gyár tehenészetéből."

De a gyárnak volt négyágyas magánkórháza és orvosi rendelője is. Az alkalmazottak részére 1000 pengő házasságkötési és 150 pengő szülési segélyt biztosított.

A második világháborút a gyár és a vasúti híd is túlélte. A szovjet időben újabb államközi megállapodás szavatolta a gyár működéséhez nélkülözhetetlen vasúti teherfuvarozást. Az 1970-es katasztrofális árvíz idején a Tisza és a Gyertyános partjáról összegyűlt rönkökből és egyéb hordalékból a híd előtt torlasz keletkezett. Kisbocskó veszélybe került. A román fél nem egyezett bele a híd felrobbantásába, ezért állítólag a szovjet határőrök éjszaka a híd tartószerkezetének kötőelemeit meglazították. Így az irdatlan víztömeg a hidat könnyedén elsodorta. Azóta a vasúti hidat nem építették újjá. A gyárat inkább a Tisza jobb partján, a szovjet fennhatóság alá tartozó területen egy Aknaszlatináig vezető, új 9 km-es szakasszal kapcsolták be a vasúti vérkeringésbe.

Sajnos a szovjetrendszer hanyatlása maga után vonta a nagy múltú gyár válságát. A gyárhoz vezető vasúti szárnyvonalat felszámolták, az árvíz után épített, új vasútvonalszakaszt pedig a sorsára hagyták. Voltak ugyan próbálkozások az Aknaszlatinára vezető vasútvonal felújítására, de ezek nem hoztak eredményt. A gyárat véglegesen 2002-ben, csődeljárással számolták fel.

MÁS LETŰNT EMLÉKEK

A településnek azonban nem ez az egyetlen hányatott sorsú magyar emléke. Az anyaországhoz történt visszatérés után Nagybocskót Szentes városa testvértelepüléssé fogadta. 1942-ben a város képviselőtestülete döntést hozott egy nagybocskói Hősi és Országzászló Emlékmű felépítésének támogatásáról, valamint egy nemzeti színű lobogó ajándékozásáról. Az emlékmű tervével és szobrászmunkáival Takács Ödön budapesti művészt bízták meg. Az 1942 szeptemberére tervezett avatást azonban elhalasztották, bár a szobrászművész a munkával elkészült, és azt a Klotild-gyárban el is készítették. Az avatás újabb időpontjául 1944 tavaszát jelölték ki. Sajnos az eseményről, az emlékműről és annak helyszínéről nincs további információnk.

A 19. században a nagyközségben, a görögkatolikus parókiával átellenben 120 m-es közúti fahíd kötötte össze a Tisza két partján fekvő településrészeket. Ezt az 1896-os nagy árvíz teljesen lerombolta. A helyére épült vashíd pedig az 1944. októberi harcoknak esett áldozatul.

Az 1944-es év végén lerombolt bocskói közúti Tisza-híd Újbocskó felől. Bal oldalon a görögkatolikus templom. A szovjet korszakban, 1963-ban tornyát elbontották, az épületet tornateremmé alakították. Ma újra a híveket szolgálja. (A szerző gyűjteménye.)

GYERTYÁNLIGET

A Gyertyános folyó két ágának, a Kis Sopurka (*Krajna*) és a Szerednya (*Szerednya Rika*) összefolyásának völgyében, 410 m-rel a tenger szintje felett fekszik Gyertyánliget (*Kabola Polyána,* Кобилецька Поляна). A városi jel-

legű település a Nagybocskói kistérséghez tartozik, lakossága 3391 fő, ebből 491 fő magyar nemzetiségű. A falut a bocskói uradalom a 16. század második felében telepítette. Az 1782–85-ös első bécsi katonai felmérés térképén még két különálló település – a két folyóág között Kobila, tőle délre, az összefolyás alatt pedig Pojana szerepel. Később a két falu összenőtt, és magyarul Gyertyán Liget, Gyertyánliget néven, szláv nyelven pedig Kabolapolyanaként (*Kabolapojana*) emlegették. 1902-ben a község nevét hivatalosan Gyertyánligetre változtatták.

VASGYÁR LÉTESÜL

A település hírnevét egy vasgyár alapozta meg. A máramarosi sóbányák vaseszközszükségleteinek biztosítására, a szállítási költségek megtakarítása végett, a kincstár megpróbálta kihasználni a környék adottságait. A vidéken Lonkán, Rahón, Kaszópolyanán, a Mencsil-hegyen és Kabolapolyanán vasérclelőhelyekre bukkantak. Kabolapolyanán például 20 font ércből 13 font nyersvasat lehetett nyerni. Azonban volt egy probléma. *„A közelben bányászott kabolapolyánai ércek bőségben álltak ugyan rendelkezésre, jelentős vastartalmuk mellett kitermelési költségük sem volt magas. Viszont nehezen*

A kabolapojanai vasgyár.
(Várady Gábor: Máramarosi emlékkönyv, M. Sziget, 1901.)

redukálódtak és a kohó kis olvasztómagassága miatt félig nyersen jutottak el a medencéig. Még nagyobb bajt okozott azok nagy kéntartalma, amely barithoz kötve volt jelen. A kén a vasat törékennyé tette és annak melegalakíthatóságát rontotta. Ezért a helybeli ércet keverni kellett kisebb kéntartalmú, általában távolról szállított és emiatt drágább és legtöbbször alacsony vastartalmú ércekkel." (lásd Kiszely Gyula–Remport Zoltán: A kabolapolyánai vasgyártás története. Technikatörténeti Szemle XVIII, 1990–1991, Országos Műszaki Múzeum, Budapest, 1991. – a továbbiakban *Kiszely–Remport.*)

A vas előállítását a kabolapolyanai völgy 32 217 hold kiterjedésű ősbükköséből nyerhető szén még olcsóbbá tette. Ráadásul itt még a vízi energia is biztosítva volt a gyors sodrású Kis Sopurka és a Szerednya patakok révén.

A vastermelés a hegy alatt, a régebbi falurészen, Kobilán, a *Handal*nak nevezett telepen indult meg. Létrehozásáról és kezdeti nehézségeiről a *Magyar Mérnök* című lap 1898/12. számában így írt:

„... Kabolapojánán, a só-szállító úttól is távol eső helyen – hogy a fuvarokat ne drágítsa – emelt 1770-ben új vasgyárat, melynek üzeme 1773-ban május 1-én indult meg.

Kezdetben egy kisolvasztóból – valószínűleg csak bucakemencéből – állott, hetenkénti 35 bécsi mázsányi (1960 kg – KS) *termeléssel és két nyujtó-hámorból a termék feldolgozására.*

A gyertyánligeti vasgyár irodaépülete. (Schmidt András gyűjteménye.)

Munkásokat Gömör- és Szepesmegyéből telepítettek oda. Azonban a vas épp oly rossz és még drágább volt, mint a dombói."

A Tarac völgyében fekvő Dombón a kabolapojanaival (*a gyár nevét a források 1902-ig j-vel írták*) egyidőben hoztak létre vasgyárat, s ez az utóbbi leányvállalataként működött.

A *Kiszely–Remport* szintén a kezdeti nehézségeket erősíti meg, igaz, a gyártás kezdetét későbbre teszi: *„... 1776. december 20-án jelenti a máramarosi kamarai adminisztráció, hogy a kabolapolyánai olvasztókemence üzembe lépett és heti 90 bécsi mázsa (5040 kg) legjobb minőségű vasat tud termelni. A jelentés, minden bizonnyal, túlságosan is optimista, a döcögő üzem 1777-ben indul be és annak valamennyire is elfogadható termelési szintjéről csak az 1779–1782 évek statisztikája tud számot adni."*

1779-ben az államkincstárnak tett jelentés a vidék só- és erdőüzemeinek vasszükségletei szempontjából a kabolapojanai vasgyár olcsó vastermékeit nélkülözhetetlennek mondta. Azonban a fő nehézségeket a szakemberhiány okozta. Ezt kölcsönkért mesterekkel és az ifjak képzése révén próbálták orvosolni. Az 1780-as évek elején a Szerednya mellett, az elbontott bucakemence alapjain egy új olvasztókemencét építettek. Mellette a vas próbakovácsolására kis hámor is készült. Később utóbbi azonban nemcsak az eredeti funkciót töltötte be, hanem itt más munkálatokat is végeztek.

Az olvasztó azonban nagyon hamar tönkrement. Ekkor a Vajdahunyadból hozott öntőmester irányításával a Krajna-patakra új olvasztót építettek, de ez

Vasgyári csoportkép. (Schmidt András gyűjteménye.)

A vasgyár alkalmazottai néhány termékükkel. (Schmidt András gyűjteménye.)

sem bizonyult végleges megoldásnak. Az 1800-as évek elején a horgospataki (*Sztrimbuly, Szolnok-Doboka vármegye, ma Strâmbu Romániában*) vasgyár tisztjét, Wesmar Józsefet irányították Kabolapojanára. Az általa 1826-ban épített 30 láb (*kb. 9,5 m*) magas nagyolvasztó kiutat jelentett a nehézségekből. Ekkor az egész vasgyár jelentősen kibővült: „*Az új nagyolvasztó ugyanis elérte a napi 100–140 bécsi mázsát (5600–7840 kg-ot), éves olvasztása pedig az 5–7 ezer bécsi mázsát (280–392 tonnát). Az olvasztáshoz szükséges levegőt négyszekrényes fafújtató szolgáltatta amelynek két-két szekrényét külön vízikerék működtette. […] A nagyolvasztóhoz öntőműhelyt is csatlakoztattak és az öntöttvasgyártásra is berendezkedtek. Sőt az öntés folyamatossága érdekében ide egy 4,8 m magas másodolvasztó (kupoló-) kemencét is felállítottak, ami lehetővé tette, hogy akkor is olvasszanak vasat, ha a nagyolvasztó üzemen kívülre kerül. Ekkor telepítették a szerkovácsműhelyt is a Szerednia patak mellé, sőt a falu határában egy szegverő műhelyt is felállítottak.*” (lásd *Kiszely–Remport*)

Ez a gyár életében a legjelentősebb fejlesztés volt. 1848-ban a nagyolvasztó évente 450 t vasat állított elő. A létesítmény a bécsi kincstár

máramarosi helytartósági jószágigazgatósága alá tartozott. Az itt gyártott vastermékek egy részét Galíciában, Bukovinában, Romániában és Oroszországban értékesítették.

A VASGYÁR A SZABADSÁGHARC IDEJÉN

A szabadságharc idején, 1848. november 18-án a kabolapojanai vasgyárat fegyvergyárrá alakították át. Erről az *Élet és Tudomány* című lap 1979/38. számában olvashatunk. Hrobonyi Adolf igazgató mindössze egy hónap alatt ágyúöntödét szerelt föl. Előbb vas, később rézágyúkat öntöttek, de hamarosan még haladóbb módszert honosítottak meg – fúrták az ágyúcsöveket. 1848. december 24-én karácsonyi ajándékként elküldték Bemnek az első kabolapojanai ágyúkat. A fegyvergyár üzemeltetésében nagy érdeme volt Mózer Vilmos tüzérparancsnoknak. A kabolapojanai fegyvergyárba Besztercebányáról fegyvergyári munkások, Diósgyőrből szuronygépészek és puskaművesek érkeztek.

Máramaros népe nemcsak fegyverek gyártásával támogatta a szabadságharcot. A borsodi 22. honvédzászlóalj – amelyben közel 400 román és ruszin is harcolt – vezetésére a honvédelmi kormányzat 1848 decemberében a vidékre vezényelte Rapaics Dániel őrnagyot. Feladata a fegyvergyár működésének biztosítása mellett a szabadságharcos katonai egységek tevékenységének összehangolása, hatékonyabbá tétele volt. A román nemzetiségű Mihályi Gábor kormánybiztos pedig a vidék magyar, román, ruszin lakosságát összefogva a kőrösmezői kétszáz főnyi „orosz ajkú medvevadászokból" álló csapattal megszervezte a Kárpátok hágóinak, szorosainak védelmét. A szabadságharcosok eltorlaszolták a völgyszorosokat, és segítették a Galíciában állomásozó Koburg- és Vilmos-huszárok hazajövetelét. A vidék népének a magyar szabadságharc iránti elkötelezettsége még 1849 után is megmaradt.

A VASGYÁR A KIEGYEZÉS UTÁN

1856-ban a kabolapojanai vasmű helyzetében változás állt be, a felügyeletét végző hivatalt bánya-, só-, erdő- és jószágigazgatósággá szervezték át. A kiegyezés után pedig utóbbi a pénzügyminisztérium alá lett rendelve. A vasgyár működését negatívan befolyásolta a közeli vasérclelőhelyek kiapadása. Az érc távolabbi bányákból való szállítása költségesnek bizonyult, növelte a munka- és fuvarbéreket. Súlyosbította a helyzetet, hogy ebben az időben égett le a nagyolvasztó. Fejérpatakon (*Máramaros vármegye*) 1861-ben

üzembe helyeztek egy új vasgyárat. Ezután a kabolapojanai gyár kizárólag a nyersvas finomításával foglalkozott. Újabb és korszerűbb berendezéseket alkalmaztak, s ez lendületet adott a termelésnek. A vasmű mezőgazdasági szerszámok, vaskályhák, takaréktűzhelyek és egyéb használati eszközök gyártására specializálódott. A kabolapojanai termékek minőségükkel, kedvezőbb előállítási áraikkal állták a versenyt más gyárak termékeivel szemben. Az elismerés egyik bizonyítéka: az 1873-as bécsi világkiállításon a gyár több termékét érdeméremmel jutalmazták.

Két öntöttvas figura a gyertyánligeti gyárból. A bal oldali 32 cm magas, valószínűleg utólag színezett, piros nadrágos magyar bányászt ábrázol, amint imára kulcsolt kezében sapkáját tartva a leszállás előtti fohászt mormolja. A 19 cm magas talapzaton, elől a KABOLAPOJANA, jobboldalon a JÓ SZERENCSÉT! felirat és a hátlapon az 1892-es évszám olvasható. A jobb oldalon talapzata 10×12 cm méretű díszes szivardoboz, fedele a 25 cm-es imádkozó bányászt ábrázoló figurával leemelhető. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1961. október 1.)

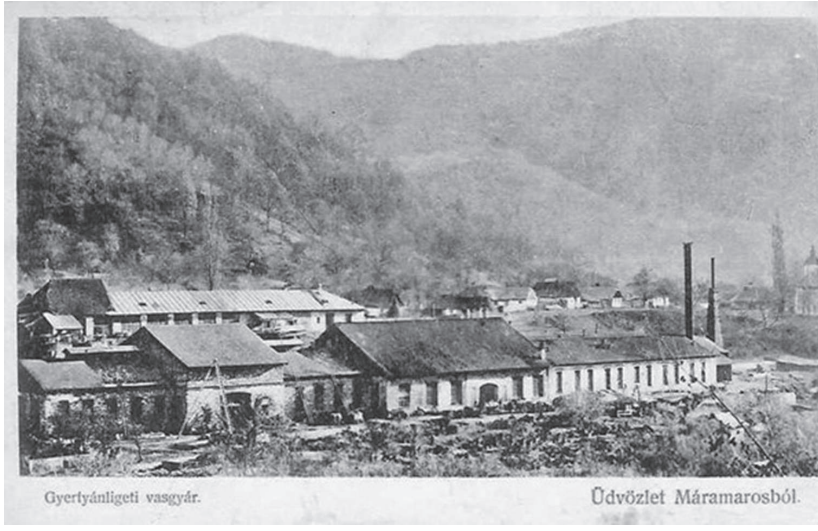
Ezekben az években a gyár tovább bővült. A pénzügyminisztérium ugyanis több kisebb gyárat megszüntetett, ezek berendezéseit és felszereléseit a kabolapojanai gyárnak adták át. Így került át 1873-ban Kabolapojanára a turjaremetei (Ung vármegye) vasgyár hengersora, ami lehetővé tette hengereltáru termelésének a beindítását.

1881-ben a pénzügyminisztérium a máramarosszigeti igazgatóságot megszüntette, és a kabolapojanai vasgyárat a központi vasműigazgatósághoz

tartozó zólyombrezói (*Zólyom vármegye, ma Podbrezová Szlovákiában*) vasgyár alá rendelte. 1883–84-ben a fejérpataki vasmű olvasztóüzemét a vasércforrások kimerülése miatt bezárták. A fejérpataki gyárból áttelepítették a két másodolvasztó (kupoló-) kemencét, a gépgyár, az asztalos- és lakatosműhely berendezéseit. Ezzel a kabolapojanai vasmű jelentősen bővült. Azonban nyersvasszükségletét Vajdahunyadról kellett biztosítani, ami jócskán megdrágította a termelést.

1886-ban a pénzügyminisztérium a gyár veszteséges működésére hivatkozva meghirdette a kabolapojanai vasgyár magánosítását. A *Bányászati és Kohászati Lapok* 1886. december 15-i számában megjelent hirdetésből megismerhetjük az akkori gyárat:

„*A kabolapojanai finomító vasgyár Mármaros* (sic!) *megyében, 25 kilométernyire a legközelebbi mármaros-szigeti, vasút állomástól, két külön álló gyári csoportra oszlik, és pedig: a „felső-patak“ és a „közép-patak“ hegyi vizek mellé és ezeknak* (sic!) *hajtó erejére épült gyárakra.*

Az első, mely 60 lóerejü állandó vizerővel rendelkezik, következő müvekből áll: öntőmü két kupoló kemenczével, gép-műhely és asztalos-műhely; továbbá egy kombinált kavaró és forrasztó-kemencze felső és alsó meleg széllel s aszalt fával való fűtésre berendezve, melyhez hat kapatűz a megfelelő hámorokkal csatlakozik.

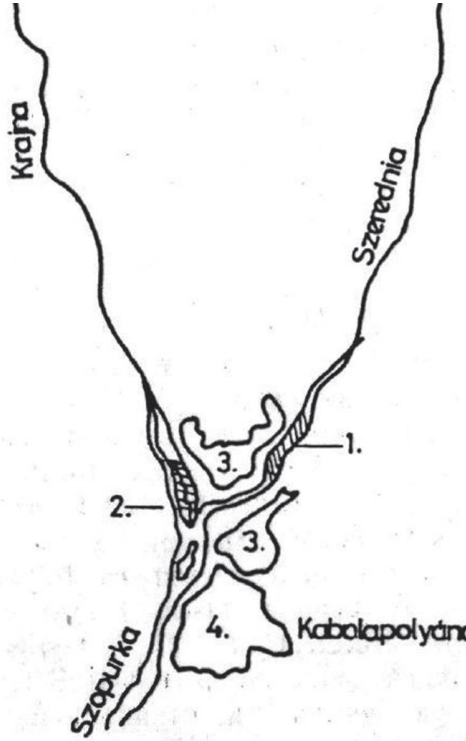
A tüzelőfa apritása körfürész és hasitógép segélyével történik.

A közép-pataknál van a hengermű, 2 friss és 17 szerszám- és kapa-tüzzel, a hozzá való hámorokkal.

A gyár termelő-képessége évenként:

3000–4000 q öntvény, legalább 1000 q gépgyártmány, 6000 q hengerelt és kovácsolt vas 1000–1500 q különféle szerszám és kapa.

Az ez idő szerinti gyári személyzet: 1 tisztviselő, 1 gyakornok, 7 altiszt és mester és 156 munkásból áll."

A kabolapojánai gyártelep körzete a 19. században. 1. – felső telep, 2. – alsó telep, 3. – gyári lakótelep, 4. – a falu területe.

Az 1777-ben üzembe helyezett nagyolvasztó a felső, az 1790-ben és 1826-ban felállítottak az alsó telepen álltak. (Technikatörténeti Szemle XVIII, 1990–1991., Országos Műszaki Múzeum, Budapest, 1991.)

„A felső gyártelep a Szerednia vizére épült. A patak vizét 2,5 m magas és 22 m széles gáttal fogták meg, és 420 m hosszú csatornán vezették el a műhelyekhez. Az alsó gyár a Krajna patakra települt. Ennek vizét egy 4 m magas és 50 m széles gáttal fogták fel, és egy 370 m hosszú vezetéken terelték a műhelyekhez. A vízigát fölött 112 m hosszú geréb volt felállítva, amelynek segítségével a tűzifát, az 500 m hosszú úsztató csatornán át a gyár 7,3 holdas fatároló területére úsztatták." (lásd *Kiszely–Remport*)

Kezdetben a hirdetésre senki nem jelentkezett. Közben, 1892-ben az Oláhláposhoz (*Máramaros vármegye, ma Lăpuș Romániában*) tartozó Rojahida telepen létrehozott vasgyárban a környékbeli vasérckészlet kimerülése miatt a termelés megszűnt. Ennek a gyárnak a felszerelései szintén Kabolapojanán kötöttek ki.

Az állami gyárak és a kincstári vasművek 1898-ban történt egyesítése után, 1899. január 1-jén a kabolapojanai vasgyár a zólyombrezói vasmű kezeléséből átkerült a diósgyőri gyár kezelésébe. Ettől kezdve a diósgyőri gyár látta el nyersvassal. A megrendelések teljesítése, mint pl. a hidak vasszegecseinek gyártása is a diósgyőri gyárral együttműködésben történt. 1899-ben termelésének összértéke 265 000 koronát tett ki. 1900-ban a kabolapojanai gyár bőven el volt látva munkával, és a termelés növekedett: nyersvas- és fémöntvényből 683 418 kg-ot, szerszám és egyéb nyers, kovácsolt termékből 19 531 kg-ot, megmunkált vas-, fémöntvény és kovácsolt termékből pedig 323 348 kg-ot gyártottak. A századfordulón a gyár 250 embert foglalkoztatott, 3 saját iskolája, kisdedóvó intézete, római katolikus és görögkatolikus temploma, amelyekhez 2 lelkészlak tartozott, 10 tiszti és altiszti lakóháza és 10 munkáslakóháza volt.

1901-ben a gyárban tűzvész pusztított, 40 000 korona kár keletkezett.

1902-ben a település nevének megváltozásával a vasgyár neve is Gyertyánligeti Magyar Királyi Vasgyárra módosult. Termelése ekkor öntvényekben 4319 q, szerárukban 2079 q, gépműhelyi gyártmányokban 3611 q volt.

A *Magyar Ipar* című lap 1903. június 7-i számában a gyár eladásáról tudósított: „*A gyártelep már nagy ideje veszteséggel dolgozik, az utóbbi tiz éven át átlag évi 60.000 korona veszteséggel. Ilyen körülmények között tett ajánlatot az 1903. évi állami költségvetés beterjesztése után Bratmann Manó bécsi diszmüöntvényáru-gyáros a gyár megvételére. Ajánlata szerint a többek között kötelességet vállal arra, hogy az üzemet folytatja, hazai nyersanyagot használ föl s az üzemet uj iparczikkel, a nikkelezett diszöntvények gyártásával is gyarapitani fogja. Minthogy a gyáros legalább 280.000 korona értékü befektetésekre is kötelezte magát, az adásvételi szerződést a*

pénzügyminiszter vele meg is kötötte. A czég az átírásra az engedélyt csak akkor kapja meg, ha az 50.000 korona vételárt teljesen lefizette, a gyárat ez évre legalább is 280.000 korona értékű évi termelésre berendezte és üzemben tartja. Egyuttal átveszi a készleteket is 281.384 korona becslési értékben."

A *Magyar Nemzet* című lap 1903. május 30-i számában pedig még egyéb feltételeket is nyilvánosságra hozott: „*Ajánlata szerint a nevezett gyáros nemcsak arra vállalt kötelezettséget, hogy az eddigi üzemet folytatja, ahhoz hazai nyersanyagot használ fel, a jelenleg alkalmazott összes munkásokat feltétlenül, a tiszti és altiszti személyzetet pedig előzetesen megállapitott feltételek mellett s megfelelő biztositással átveszi, elfogadja a fennálló társpénztári (nyugbérintézeti) alapszabályokat, valamint az ezekben foglalt, reá háruló összes kötelezettségeket, átveszi – a kegyúri terhek kivételével – az egészségügyi és a gyárral kapcsolatos egyéb terheket és kötelezettségeket, hanem kötelezettséget vállalt a nevezett gyáros arra is, hogy a meglevő üzemet fejleszteni, illetve egy uj iparczikknek, tudniillik a nikkelezett diszöntvények gyártásának meghonositásával még gyarapitani is fogja."*

Az adásvétel nagy vihart váltott ki a közvéleményben, ami aztán a korabeli sajtót még sokáig foglalkoztatta. A lapok a gyár elkótyavetyéléséről írtak. Súlyos vádakat fogalmazott meg az akkori pénzügyminiszterről a *Pesti Hirlap* 1913. május 18-i számában: „*Lukács Lászlónak az államra nézve hasonlóan kedvező üzlete az, amelyet Brattman Emánuel bécsi sörkereskedővel kötött, akinek eladta a máramárosmegyei gyertyánligeti állami vasgyárat. A három millióra becsült gyárat ötvenezer koronáért vette meg. A gyártelepen lévő háromszáznyolcvanezer korona értékü vasérccel együtt négyszázharmincezer koronát kellett volna fizetnie, de Brattman csak 133.000 koronát fizetett, a többiről pedig váltót ajánlott föl. Amikor igy potom áron a birtok átjátszódott Brattman Emánuel kezére, a ravasz sörgyáros eladta a birtokot öcscsének, Brattman Józsefnek, aki most már egy árva krajcárt sem volt hajlandó fizetni a kormánynak. Végre is hosszas alkudozások után felajánlotta, hogy harminc percentet törleszt. Ez a derék ur a koalició alatt szubvencióért folyamodott. Wekerle Sándor miniszterelnök akkor megállapitotta, hogy a gyertyánligeti vasgyár elkótyavetyélését Lukács László az ügyosztály megkerülésével személyesen intézte el."*

A *Magyarország* című lap 1904. január 8-i számában egy olvasói levelet közölt: *„Megjegyzem, hogy a nevezett gyár átadását közvetetlenül megelőző 3 hónapon át a gyertyánligeti vasgyárban voltam szolgálattételre beosztva, az adás-vevésről tehát konkrét adatokkal birhatok.*

Tehát az uj gyártulajdonos nem magyar. Tanujelét is adta osztrák voltának azzal, hogy a magyar munkásokat szélnek eresztette s hozatott helyökbe osztrákokat, kik most már a német kulturának lesznek Mármaros egy exponált helyén zászlóvivői, ott ahol eddig német szó nem hangzott, mert az ottani munkások csak magyarul tudtak."

Az új tulajdonos kezdetben nagy nehézségekkel küzdött, ezért a kormány az ott dolgozó munkások családjaira való tekintettel bizonyos kedvezményeket, támogatást nyújtott. A vasgyár keskeny nyomtávú vasútvonalát 1904 és 1914 között a Klotild-gyár egy 30 km-es új szakasszal összekötötte Nagybocskóval. A gyertyánligeti gyár két-három év múlva talpra állt, egyre jobban prosperált, termékei keresettek voltak. Díszöntvények, favágó fejszék, kapák és egyéb szerszámok mellett évente 60–80 ezer vasalót gyártott. A gyárat Bratmann Emánuel 1907-ben bekövetkezett halála után Bratmann József irányította, aki 1908–12 között a gyár jelentős rekonstrukcióját végezte el. Azonban az adásvételkor beígért, majd meg is valósított díszöntvénygyártást beszüntette.

Ebben az időben a gyár, hasonlóan a kor egyes uradalmaihoz és bányáihoz, munkásai számára saját pénzt (bárcákat) hozott forgalomba. Ezekkel a gyár fennhatósága alá tartozó üzletek és egyéb intézmények szolgáltatásait lehetett igénybe venni. A sárgarézből készült bárcák közül ma az 1 koronás és a 10 filléres érme ismert. Minden valószínűség szerint a bárcák az első világháború végéig voltak forgalomban.

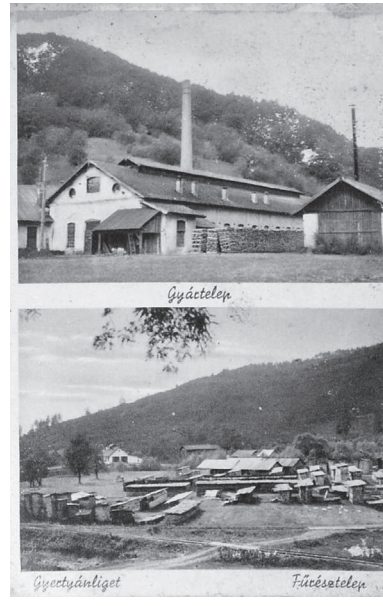

A gyertyánligeti vasgyár 10 filléres és 1 koronás bárcája. (Éremtani Lapok 2003/8. és 2005/8.)

A VASGYÁR TRIANON UTÁN

Képeslap a cseh érából a vasgyárral és fűrészüzemmel. (A szerző gyűjteménye.)

Képeslap a kis magyar világ idejéből. (Schmidt András gyűjteménye.)

1922-ben a felső gyárban új fűrészüzemet létesítettek. A gyár 1924-ben, Bratmnan József halála után lánya, Bratmann Berta tulajdonába került. A gyár tényleges vezetését férje, Kerlin István vette át. 1926-ban az alsó gyár régi kovácsműhelyét újabb fűrészüzem váltotta fel.

A gyertyánligeti vasgyár a szovjet korszakban. (Schmidt András gyűjteménye.)

A gyertyánligeti vasgyár egyik épülete 2005-ben. (A szerző felvétele.)

A szovjet időben a gyárat *Internacional* néven államosították. 1964-ben az üzemet szerelvénygyárrá alakították át, amely különböző szerelvényidomokat, csapokat, zárszelepeket gyártott. Termékeit 30 országba exportálták. 1967-től színesfémből is állítottak elő különböző termékeket. Magyarországi megrendelésre többek között szőlőpréseket gyártottak. Az úgynevezett alsó gyárrészt teljesen átépítették. A felső gyárrészben még sokáig működött az egykori kovácsműhely, ez volt a dicső múlt megmaradt emléke. Sajnos az enyészeté lett az egykori vízerőmű is. A gyár az 1980–90-es években 1100 munkást foglalkoztatott. 1996-ban beszüntették a termelést. 2010-ben csődeljárással privatizálták. A település szerette volna kollektív tulajdonba venni, de sikertelenül. Sajnos berendezéseinek nagy részét szétlopkodták, az épületek romossá váltak.

A GYERTYÁNLIGETI FÜRDŐ

Gyertyánliget déli részét, a gyógyforrások vidékét, a klimatikus gyógyító helyet az itt élők Borkútnak nevezik. Már a 18. században felismerték az itt fakadó három forrás (a legismertebb az Irén-forrás volt) vizének értékét. 1796-ban pedig már a forrásvíz vegyi elemzését is elvégezték. Hasznosítására Gerzon Antal kamarai adminisztrátor (*kincstári igazgató*) szorgalmazására 1815-ben gyógyfürdőt létesítettek. A fürdőépületet 1818-ban kezdték építeni, de az csak 1838-ban lett felszerelve és berendezve. Máramaros egykor legnevezetesebb fürdőjét dr. Novák Károly leírása fantasztikus precizitással mutatta be:

„*Kabola-Polyánának* három forrása van. Az első forrás, *mely körülbelől 1000 lépésnyire esik a nagy vendégfogadó épületétől fölfelé a "Kobila" hegy oldalán, csak ivó kúrára használtatik. E forrás egy harmadfél lábnyi átmérőjű körkörös kőmedencébe van foglalva, s felül vasrostélyzattal védve. Mélysége 1/2 méternyi.*

A vize tiszta, színtelen s azzal a szaggal bír, mely a vastartalmú ásványvizeknek rendes tulajdona; kellemes savanyús, kissé pezsegve csípős s végre tintaszerű ízzel.

Ettől néhány lépésnyire van a második és még kissé feljebb ettől körülbelül 100 méternyire a harmadik forrás. A vegyi alkatrészek e forrásoknál nem eltérők: a harmadik forrás vize azonban még sem bír azzal a pezsgős s csípős ízzel, mint a másik kettő. Mind a három forrás vize vascsöveken át egy reservoirba vitetik, melynek medencéje 100 fürdőre való vizet is foglal magában.

A gyertyánligeti fürdő az 1880-as években. (Vasárnapi Ujság, 1882/39.)

Egy 1904-ben feladott képeslap a szerző gyűjteményéből.

E forrásoktól nem nagy távolban zuhog alá egy felette hideg vízzel bíró havasi patak, melynek vize fenn zuhannyá, lenn pedig szökőkutakká van felhasználva. […]

E fürdőhelyiség ásványforrásait eleinte csak a legközelebbi faluk lakói látogatták, s csak azok ismerték. Ezek nyáron át összegyűltek és a nomádélet mintájára a fák gallyaiból sátrakat csináltak, a földbe gödröt vájtak, tűzben hevített kövekkel melegítették fel a gödrökbe bocsátott vizet; azután beleültek, s ez volt a fürdési mód. […]

A fürdőhelyiség egy kőépületből, a nagy vendéglőből áll, melyben nyolc vendégszoba van, nagy és tágas étteremmel. Ez épülethez van csatolva 12 fürdőszoba, csinos kuglizó; a parkban számos szép kilátással bíró ülőhelyek, lugasok és sétányok, valamint szépen elhelyezett, jól fenntartott helyek a nyáron táncolni akarók számára és társalgásra.

A vendéglő előtt van egy vízmedence szökőkúttal, széles úttal jobbról-balról terebélyes kőris- és hársfák árnyában. Szépek és tiszták a vasgyári munkások lakhelyei kétoldalt, mely lakhelyek nyáron át a fürdői vendégek által foglaltatnak el. Ilyen ház van összesen 40; 20 jobbról, 20 balról. […]

Hat évi ittlétem alatt számos ide sereglett betegeken tett észleléseim és tett tapasztalataim nyomán úgy nyilatkozhatom, hogy a kapola-polyánai ásványvíz a szervezetre zsongítólag, izgatólag és húgyhajtólag hat, s felette nagy haszonnal alkalmazható a nemi bántalmak körében részint mint ivóvíz, részint mint fürdő." (Lásd: *Máramaros megye*. Honismerti írások a monarchia korából, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász 1997.)

A *Budapesti Hirlap* 1887. július 27-i számának mellékletében a fürdő népszerűségéről írt, de egyben bemutatta a fürdőt is: „*Ujabban nemcsak az idevezető utak rendezése tették vonzóbbá, hanem négy szép uj épülettel is szaporodott. A Stefániá-ház, a Szápáry-lak, a Valéria-lak és egy még meg nem keresztelt uj pavillon nagyban növeli a kedvelt fürdő látogatottságát. Ez uj pavillonok egyikében most Lónyay János főispán, a másikban Prepelicay Gyula jószágigazgató családjával, a harmadikban Prielle Kornélia* (máramarosszigeti születésű, ünnepelt színésznő, akinek Petőfi 1845-ben megkérte a kezét – KS) – *a kit mindenki a legszivesebb szeretettel halmoz el – és sok más előkelő vendég lakik. […]*

A kiszolgálat a legkielégitőbb. A vendéglős Beöthy Károly, a ki Rudolf trónörökös ő fenségét is kiszolgálta F.-Vissón. A fürdői zene ünnep- és vasárnapokon egész seregét csalogatja ide az ugynevezett futóvendégeknek; kivált a szigeti intelligenciának kedves kiránduló helyévé lett ez a fürdő. […]

Régi képeslapok a gyertyánligeti fürdőről. (A szerző gyűjteménye.)

... a Sopurka partjain halad kocsink, gyönyörü rétek, erdős-bokros dombok közt, mig egy hirtelen emelkedőn felkapaszkodva, előttünk áll a fürdő. Elöl óriás hársak árnyában kétsor apróház; ebben az itteni kincstári vasgyár szegverői laknak; de ilyenkor mind vendégek lepik el ezeket az épületkéket is. Aztán következik a főépület előtte magasra ugró természetes szökőkuttal. Ez a vendégek időmérője. A vastag vizsugár rossz időben leesik; szép, meleg idő előtt magasra szökelve tör elő. Feljebb, susogó fenyők között maga a gyógyforrás van. A forráshoz vezető uton kőpadok vannak lombos fák tövéhez illesztve. Itt egy nagy kő, rajta felkoszoruzott kettős vaskereszt. A rege szerint egy szorgalmas munkást temetett maga alá a roppant sziklatömb. Mindjárt fölötte van a diadalív, mely két szemben álló vascsőből előtörő vizsugárból képződik."

Az 1870-es évekig a fürdővendégeket csak szerényen, a másik nagynevű fürdőnél – a viskinél – jóval mostohább körülmények között tudták ellátni. Ennek ellenére a gyertyánligeti környezetével, hangulatával, a táj varázslatos szépségével Máramaros legnépszerűbb fürdője volt. A fürdő vonzerejét jelentős mértékben emelte a gyógyvíz mellett a gyönyörű, 30–40 holdnyi park. Ennek létrehozása Gerzon Antal és Miller Ferencz kamarai assessor (ülnök, adófelügyelő, adóvető) érdeme. Még az egy napra érkező vendégek is felejthetetlen sétákat tehettek a szerelmesek lugasához, a Kis Szerelmeshez és a Nagy Szerelmeshez, az Emma-ligethez, a Messzelátóhoz, a Lotti-lugashoz, a Berta-ligethez, vagy felmehettek a Kobila-hegyre.

1880 novemberében három napig a fürdő környékén vadászott Rudolf trónörökös a toscanai nagyherceggel és a bajor herceggel. Az egész vadá-

szat alatt a társaságot elhagyta a szerencséje, tulajdonképpen semmit sem lőttek. Ennek ellenére Rudolfnak a környék nagyon megtetszett. A fürdő kisebbik vendéglőjében vacsoráztak. A trónörökös nagyon kedélyes volt, és a személyzettel, a vendégekkel magyarul társalgott.

Az 1880-as évek elején a sajtóban felröppent a hír, hogy a színésznő, Szerdahelyiné Prielle Kornélia szeretné megvásárolni a gyertyánligeti fürdőt. Közismert volt, hogy a művésznő nagyon szerette ezt a fürdőt. Nem véletlen, hogy 1880-ban, amikor a művésznő 40 éves színészi pályáját méltatták, a fürdő egyik ligetét Prielle Kornélia asszonyról Kornélia-ligetnek nevezték el. A liget egyik kedves helyén ezt díszes érctábla hirdette. A kincstár azért nem fogadta el a színésznő ajánlatát, mivel felmerült, hogy itt építik fel Rudolf vadászkastélyát. Azonban végül a trónörökös nem óhajtotta elvenni a köznép kedvelt fürdőjét.

Évek múltán, 1888-ban a kincstár Widder Péter budapesti orvosnak magánosította. Widder felkérésére dr. Hankó Vilmos 1889-ben elvégezte az Irén-forrás újabb vegyelemzését. A népszerű fürdő pedig továbbra is élte virágkorát.

Sajnos az első világháborúban a betörő cári orosz hadsereg kozákjai a gyertyánligeti fürdőt felgyújtották és lerombolták. A cseh uralom pedig sorsára hagyta, az épületek maradványait a lakók széthordták. Az 1940-es években az erre kirándulók már az épületek romjait sem találták meg. Azóta a híres fürdő már csak az emlékekben él.

A gyertyánligeti fürdő helyszíne 2005-ben. (A szerző felvétele.)

Seres Attila

KIJEV MAGYAR KÖZÖSSÉGE A CSERNOBILI KATASZTRÓFA IDEJÉN

Magyar levéltári dokumentumok (1986–1987)

BEVEZETŐ

Az 1986. évi csernobili katasztrófa magyarországi politikai és társadalmi recepciójának,[1] valamint gazdasági, környezeti, demográfiai és népegészségügyi hatásainak vizsgálata folyamatosan a társadalomtudományi kutatások homlokterében van, az ezzel kapcsolatos tanulságok levonása napjainkban is élénk tudományos és társadalmi diskurzus tárgya.[2] Az 1986. április 26-án bekövetkezett tragédia helyszínéhez nagyon közel, mintegy 112 kilométerre fekszik Kijev, az akkori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) fővárosa, amely akkoriban közel 2,6 millió lakosával a Szovjetunió harmadik legnagyobb városának számított.[3] Az 1980-as évek második felében számos magyar élt és dolgozott ott. Földrajzi értelemben ők voltak a legközelebb a reaktor robbanásának helyszínéhez, így az időjárás szeszélyének függvényében, a Kárpát-medencei magyar etnikai törzsterület egészéhez viszonyítva

[1] Erre elsősorban lásd: *„Ez a sugárzás nem ismer határokat". Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről.* Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz–Haász Réka–Katona Klára–Ring Orsolya–Tóth Eszter. Budapest–Pécs, 2018. (Cseh–Haász–Katona–Ring–Tóth, 2018.) A magyar kormányzati és pártszervek katasztrófát követő társadalmi kommunikációjára lásd: Kékesdi-Boldog Dalma: „A szovjet elvtársak nem adnak tájékoztatást". A csernobili atomkatasztrófa utáni intézkedések Magyarországon és a baleset hazai médiareprezentációja. *Betekintő*, 2020/4. sz. 7–29.

[2] Erre a teljesség igénye nélkül lásd az alábbi kiváló összefoglalót: Balázs Bálint–Kardos Péter–Koritár Zsuzsanna–Perger András–Sipos Zoltán: *30 év sugárzás. In memoriam Csernobil.* Budapest, 2016. Csernobil demográfiai következményeire a legteljesebb összefoglaló: Karácsonyi, Dávid–Hanaoka, Kazumasa–Skryzhevska, Yelizaveta: Long-Term Mass Displacement – The Main Demographic Consequence of Nuclear Disasters? In: *The Demography of Disasters. Impacts for Population and Place.* Edited: Karácsonyi, Dávid–Taylor, Andrew–Bird, Deanne. Darwin, 2021. 20–48.

[3] Viszonyítási pontnak a Szovjetunió történetében utoljára, 1989-ben végrehajtott általános népszámlálást tarthatjuk, mely szerint a város lakossága 2.587.945 fő volt. Lásd: *Naszelenyie SZSZSZR. Po dannim vszjeszojuznoj perepiszi naszelenyija 1989 g.* Redaktor: Boldirjev, Vlagyimir. Moszkva, 1990. 22.

ők voltak a legjobban kitéve a katasztrófa esetleges negatív egészségügyi hatásainak is (sugárszennyezettség stb.). A forrásközlés a Kijevben dolgozó és tanuló magyar állampolgárok veszélyhelyzettel kapcsolatos reflexeire fókuszál. Négy levéltári irat segítségével bepillantást nyerhetünk abba, hogy ennek a kolóniának a tagjai hogyan értékelték a helyzetüket, milyen aggodalmak, félelmek töltötték el őket, és milyen jellemző egyéni – menekülési vagy túlélési – stratégiákat választottak.

KÉT KIS MAGYAR KÖZÖSSÉG EGY VILÁGVÁROSBAN

Amennyiben az 1980-as évek második felében Kijevben letelepedetten, tartósan vagy ideiglenesen (de életvitelszerűen) élő, magyar nemzetiségű személyekből álló entitás kapcsán a megfelelő szóhasználatot keressük, mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a földrajzi-származási háttér és az állampolgári jogállás alapján valójában legalább két közösséget kell megkülönböztetnünk. Az egyik a Kárpátaljáról elszármazott, magyar gyökerekkel és nemzeti identitással rendelkező, de a szovjet éra évtizedei alatt egzisztenciális vagy családi okokból az Ukrán SZSZK fővárosába átköltöző, áttelepedő szovjet állampolgárságú személyekből álló városi szórványközösség, a másik a Magyar Népköztársaság ott dolgozó vagy tanuló állampolgárainak csoportja. Ezek szétválasztása azért is fontos, mert a mellékletben publikált iratok szerzői a „kolónia" kifejezés alatt kizárólag ezen utóbbi kategória képviselőinek, tagjainak az együttesét értik.[4]

Az 1944–1945 után, de leginkább a hruscsovi enyhülés feltételrendszerében a Szovjetunió európai területein fekvő nagyvárosokban alapvetően kis létszámú, több tucatnyi, netán egy-két száz főből álló „kárpátaljai magyar diaszpórák" alakultak ki. Botlik József és Dupka György becslései szerint a szovjet érában mintegy 12 ezer magyar telepedett át a Kárpátokon túlra, s Lvovtól Vlagyivosztokig szinte mindenhol éltek kárpátaljai magyarok.[5] A legnagyobb lélekszámú csoportok a szövetségi állam fővárosában, Moszkvában, az Ukrán SZSZK Kárpátaljához legközelebb eső gazdasági, kulturális regionális centrumában, Lvovban,[6] illetőleg a tagköztársaság igazgatási központjában, Kijevben jöttek létre. Lvov és Kijev esetében a nagyobb létszámú

[4] Lásd a 3. és 4. sz. iratot.

[5] Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon. Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Budapest–Szeged, 1991. 75.

[6] Ukránul: Lviv, az Osztrák–Magyar Monarchia óta használatos német és magyar elnevezése: Lemberg. Itt, és a későbbiekben is a szovjet közigazgatásban hivatalos orosz nevét fogom használni.

diaszpórák kialakulásának elsősorban az a tényező kedvezett, hogy előbbi a Kárpátaljához legközelebb eső nagyváros, míg utóbbi a tagköztársaság fővárosa volt a maga igazgatási, gazdasági, kulturális, oktatási kompetenciáival és szerepkörével.[7] A lvovi és a kijevi magyarok társadalmi szervezetei csak 1989 telén jöttek létre. A Magyarok Kijevi Egyesületét 1989. december 17-én alapították.[8] Ez minden bizonnyal azzal is magyarázható, hogy a hivatalosan 1989. február 26-án Ungváron megalakított Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) bejegyeztetését sokáig hátráltatták a szovjet hatóságok, sem az ukrán pártszervek, sem a szovjet központi kormányzat nem akarták elismerni azt legitim önszerveződésként.[9]

Ezeknek a diaszpóráknak két jellemvonását emelhetjük ki. Egyrészt a Szovjetunió által kínált földrajzi mobilitás elsősorban a képzettebb rétegek számára jelentett perspektívát és egzisztenciális felemelkedési lehetőségeket, így a szovjet nagyvárosi környezetben a kárpátaljai közösségeken belül szinte mindenhol felülreprezentáltak voltak az értelmiségiek. Különösen igaz ez a kijevi magyarságra, a Magyarok Kijevi Egyesületének (MKE) tagsága döntően kvalifikált személyekből állt, számos közgazdászra, orvosra, matematikusra, fizikusra, operaénekesre, történészre, festőművészre, vállalkozóra bukkanhatunk közöttük,[10] az első elnöke Vígh János építészmérnök, alelnöke (majd elnöke) Vass Tibor építészmérnök, a Lavra múzeum-együttes igazgatóhelyettese volt. Másrészt, noha a kárpátaljai diaszpórák közösségi, kulturális önszerveződésének motorja ez a szürkeállomány volt,[11] a jogi kereteit a gorbacsovi peresztrojka idején kialakuló politikai pluralitás felté-

[7] Minden bizonnyal Lvovban alakult ki az idők folyamán a legnagyobb kárpátaljai magyar kolónia, az általam fellelt és ezzel kapcsolatban elsődleges orientációs pontként szolgáló forrás szerint mintegy „ötödfélszáz" – azaz négyszázötven – fővel. Dánielisz Endre: Lemberg és Kijev mai magyarjai. *Erdélyi Napló*, 1992. december 3. 6.

[8] Turányi József: Igazi sikertörténet. Huszonnyolc éves az MKE. *Kárpáti Igaz Szó*, 2017. december 19. 4.

[9] Fodó Sándor emiatt 1989. május 28-án levelet is írt Mihail Gorbacsovnak, az SZKP KB főtitkárának. Lásd: Seres Attila: *Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltoztatás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok 1985–1994. I. kötet. (1985. április–1990. május)*. Budapest, 2023. 389.

[10] Vass Tibor: A Dnyeper partján ütöttek tábort. In: *Magyarok Kijevben. Fejezetek a magyar–ukrán kapcsolatok történetéből a IX. századtól napjainkig.* Szerk.: Magyar Árpád István. Kijev, 2018. (Vass, 2018.) 237.

[11] Lásd erre például a Szopkó László közgazdásszal és Petneházy Gyula villamosmérnökkel, az MKE későbbi elnökével készített interjúkat. Molnár Katalin: „Magyarnak lenni hivatás!" /Neves hazánkfiai/. *Ukrajnai Magyar Krónika*, 2007. február 7. 5. Turányi József: „Az elvállat felelősség alól nem lehet kibújni!". *Kárpáti Igaz Szó*, 2018. január 6. 10.

telrendszere egyengette, s ily módon ezek a közösségek nemcsak a többségi társadalmak, hanem a magyar diplomácia számára is csak 1988–1989-ben váltak láthatóvá.

A Kijevi Magyar Főkonzulátust 1969. április 17-én nyitották meg.[12] A létrehozását a magyar kormányzat részéről elsősorban gazdasági szempontok indokolták, az Ukrán SZSZK-nak mint a Magyarországgal szomszédos szovjet tagköztársaságnak – és tegyük hozzá, a Szovjetunió harmadik legnagyobb tagköztársaságának – a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok rendszerében különleges hely jutott: 1968. évi adatok szerint a magyar–szovjet áruforgalom ötöde, közel 220 millió rubel ennek a tagköztársaságnak a területén bonyolódott le. Érdekes azonban, hogy a misszió felállításának szükségességét hangoztató argumentáció része volt az is, hogy a Kárpátontúli terület magyarsága a főkonzulátus tevékenysége révén könnyebben hozzáférhet majd a magyar kultúra értékeihez és a szocialista Magyarország fejlődésére vonatkozó információkhoz.[13]

A forrásokból egyértelműen leszűrhető, hogy a Kijevi Magyar Főkonzulátus és személyesen az annak élére 1986. október 1-jével kinevezett[14] Páldi András főkonzul jelentős háttértámogatást nyújtott nemcsak a kárpátaljai magyarság, hanem a Kárpátaljáról elszármazott kijevi magyarság önszerveződéséhez is. A hivatalos jogi aktust, a Magyarok Kijevi Egyesületének 1989. december 17-i megalakulását megelőzte egy előkészítő ülés, amelynek a magyar főkonzulátus adott helyet, s később az egyesületi összejövetelek is a külképviselet helyiségeiben zajlottak.[15] Mindazonáltal semmi nyoma nincs annak, hogy 1989 ősze előtt Kijevben a kárpátaljai eredetű magyar diaszpóra tagjai és az ukrán főváros magyarságának másik alaprétege, a magyar állampolgárságú diplomáciai kiküldöttek és állami ösztöndíjasok között számottevő és intenzív kapcsolat lett volna.

---

[12] Megnyílt Kijevben a magyar főkonzulátus. *Népszabadság*, 1969. április 18. 9.

[13] Nemes János: Főkonzulátus Kijevben. *Népszabadság*, 1969. április 27. 2.

[14] Páldi András éves politikai záró beszámolója. Kijev, 1987. július 6. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), KÜM TÜK-iratok (XIX-J-1-j), 1987/126. doboz, 003901/1987. sz.

[15] Páldi a nyilván 1992 és 1996 között lejegyzett memoárjában úgy idézi vissza az eseményeket, hogy 1990-ben újsághirdetések segítségével toboroztak a helyi magyarokat az első előkészítő ülésre, és az akkor megalakuló „Kijevi Magyar Kulturális Szövetség" a KMKSZ helyi tagszervezete lett. Páldi András: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992.* Budapest, 1996. (Páldi, 1996.) 29. Ezt azonban a többi releváns forrás más megvilágításba helyezi. Eleinte valóban felmerült, hogy az MKE a KMKSZ fiókszerve legyen, ám végül az önállóság mellett tették le a garast, s az MKE később az 1991. október 5-én létrejött Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) alakuló ülésének volt kezdeményezője és az egyik házigazdája. Vass, 2018. 325.

HÁNY MAGYAR ÉLT KIJEVBEN 1986–1987-BEN?

Az egyes források a kárpátaljai gyökerekkel rendelkező kijevi magyarság lélekszámát – 1989 végén, tehát az MKE megalakulása idején – hol több száz,[16] de legalább kétszáz főre,[17] hol száz-kétszáz családra teszik,[18] tehát leginkább a teljes észtországi kárpátaljai gyökerű, magyar nemzetiségű populáció súlyához hasonlítható. A hiteles létszám megállapítását jelentős mértékben megnehezíti, hogy – ha hihetünk Vass Tibor ezirányú tapasztalatának – még a Kijevben élő több száz kárpátaljai magyar között sem létezett nemhogy formális kapcsolat, de még egyszerű ismeretség sem.[19] Az biztos, hogy az MKE előkészítő ülésén mintegy hetven fő vett részt.[20] Megítélésem szerint a magyar állampolgárságú diplomaták, vállalati kiküldöttek és felsőoktatási intézmények hallgatói ennél zártabb közösségeket alkottak, hiszen ők azzal a tudattal élték a mindennapjaikat Kijevben, hogy ha letelik a tartós külszolgálatuk vagy a tanulmányaik ideje, előbb-utóbb visszamennek Magyarországra, valamelyest mindvégig idegen maradt számukra a szovjet környezet, ezért jobban egymásra is voltak utalva, mint az ukrajnai szovjet valóságba született és részben már abban szocializálódott kárpátaljai magyarok.

Sajnos a rendelkezésre álló források alapján nem tudtam egészen pontosan megállapítani, hogy 1986 tavaszán, a csernobili atomerőmű reaktorának robbanása idején összesen hány magyar állampolgárságú kiküldött és egyetemi hallgató élt Kijevben. A Magyar Távirati Iroda (MTI) 1985. május 5-i egyik jelentése egy meg nem nevezett forrásra hivatkozva azt állította, hogy a magyar kolónia tíz családból, összesen körülbelül 35-40 főből áll, és mintegy kétszáz magyar diák tanul Kijevben.[21] Ez az utóbbi adat első olvasásra talán túlzónak tűnik. Ha ugyanis abból indulunk ki, hogy Boros Józsefnek, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetőjének 1985. május 22-i átirata alapján az 1984/1985-ös tanév második félévében a tárcának hatvanhat ösztöndíjasa tanult az ukrán fővárosban,[22] nem gondoljuk valószínűnek, hogy a helyi katonai felsőoktatási intézményekben a Honvédelmi Minisztérium ösztöndíjával dupla annyi magyar egyetemista tanult volna,

[16] Uo. 324.
[17] Uo. 327.
[18] Páldi, 1996. 29.
[19] Vass, 2018. 324.
[20] Páldi, 1996. 29.
[21] Cseh–Haász–Katona–Ring–Tóth, 2018. 157–158.
[22] Lásd a 2. sz. iratot.

mint az összes többi polgári felsőoktatási intézményben. Ám ha az MTI ezen információját összevetjük a főkonzulátus 1989. évi záró beszámolójában feltüntetett adatsorral a hallgatói létszámra vonatkozóan, akkor ez a kétszáz fős hozzávetőleges létszám mégiscsak reális lehet. Míg ugyanis 1989-ben a kijevi polgári egyetemeken és főiskolákon már csak 25 magyar ösztöndíjas tanult, addig a katonai intézetekben 102.[23]

Nem rendelkezünk pontos statisztikával arra vonatkozóan sem, hogy 1986-ban a főkonzulátus mekkora apparátussal működött, hány diplomata és szolgálati útlevéllel rendelkező adminisztratív és technikai alkalmazott dolgozott az állományában. Az 1986. évi konzuli beszámoló rögzíti, hogy rajtuk kívül a magyar állami vállalatok kijevi kirendeltségének képviselőit és családtagjaikat is a főkonzulátus regisztrálta a Külügyminisztérium Protokoll Osztályán mint a főkonzulátus mellett működő vállalati képviselőket, s ők ezzel megkapták azokat az exterritoriális jogokat, amelyekkel a főkonzulátus adminisztratív és technikai dolgozói is rendelkeztek.[24] Páldi András 1986–1987. évi politikai beszámolójából kiderül, hogy az 1987. július 1-jei állapotnak megfelelően a Külkereskedelmi Minisztérium és a Kereskedelmi Kamara egy-egy képviselője, a Metalimpex és a Lignitimpex cégek egy közös képviselője, a MALÉV és az Ikarusz egy-egy kiküldötte dolgozott ebben a minőségében Kijevben, és az év tavaszán a Videoton is kereskedelmi képviseletet nyitott az ukrán fővárosban három magyar alkalmazottal. A főkonzul már ebben a beszámolójában azt prognosztizálta, hogy a kijevi magyar kolónia létszáma nőni fog.[25] Igaza lett, ugyanis az 1989. évi politikai beszámoló rögzíti, hogy elsősorban annak köszönhetően, hogy 1989. március 1-jén megnyílt a Kijevi Magyar Kereskedelmi Képviselet, a magyar kolónia létszáma nőtt. A kereskedelmi kirendeltségen három minisztériumi kiküldött és 12 vállalat összesen 16 képviselője dolgozott, a magyar külképviseletek (főkonzulátus, kereskedelmi kirendeltség és a vállalati képviseletek) összesen hatvan szovjet állampolgárságú alkalmazottat foglalkoztattak.[26] A magyar állami kiküldöttek, diplomaták, vállalati képviselők és magyar honosságú

[23] Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1989. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1990. február 13. MNL OL, XIX-J-1-j, 1990/78. doboz, 001243/1990. sz.

[24] Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1986. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1987. január 13. Uo. 1986/126. doboz, 00651/1986. sz.

[25] Páldi András éves politikai záró beszámolója. Kijev, 1987. július 6. MNL OL, XIX-J-1-j, 1987/126. doboz, 003901/1987. sz.

[26] Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1989. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1990. február 13. Loc. cit.

személyek létszámának megállapításában az sem segít, hogy pontosan tudjuk, hány magyar gyermek tanult a honismereti iskolában az 1985/1986-os tanév második félévében,[27] hiszen nem állnak rendelkezésre arra vonatkozó információk, hogy ez a tizennégy nebuló hány családhoz tartozott.

A Kijevi Magyar Főkonzulátus azokat a magyar állampolgárságú személyeket is nyilvántartotta, akik nem a főkonzulátus vagy az állami vállalatok kirendeltségeinek az alkalmazottai voltak, tehát nem állami kiküldöttként dolgoztak Kijevben, hanem az ukrán gazdasági és kereskedelmi szférában helyezkedtek el.[28] Az 1986. évi konzuli tevékenységről készített beszámoló szerint a konzuli kerületben, amely az egész Ukrán SZSZK területére kiterjedt, az 1986. december 31-i állapotnak megfelelően összesen 146 ilyen magyar állampolgárt tartottak nyilván, akik közül mindössze heten éltek a fővárosban. Ha összesítjük ezeket az információkat, akkor talán nem állunk messze a valóságtól, ha a kijevi kárpátaljai magyar közösség lélekszámát legalább kétszáz, legfeljebb háromszáz főre, a magyar állampolgárságú kijeviek – a három kategória tagjai összesen: állami kiküldöttek, felsőoktatási hallgatók és nem állami kiküldöttek – létszámát megközelítőleg kétszázötven főre tesszük. Így azt mondhatjuk, hogy a csernobili katasztrófa idején legalább négyszázötven, legfeljebb ötszázötven magyar élhetett a robbanás helyszínétől 112 kilométerre.

NYUGALOM VAGY PÁNIK?

Szabó János konzul 1986. május 28-i, tehát alig több, mint egy hónappal a csernobili reaktor robbanása után keltezett beszámolójában leszögezte, hogy alapvetően nyugodt légkör uralkodott a magyar kolónia tagjai körében a baleset után is, a főkonzul személyesen megtett mindent a diákok megnyugtatása érdekében, illetve az események nem zavarták a hivatali munkavégzést.[29] Ugyanezt kommunikálta a sajtó felé Monori István főkonzul is, a hazai orgánumok május 23-án rá hivatkozva közölték, hogy az Ukrajnában tanuló és szolgálatot teljesítő magyarok jó egészségnek örvendenek.[30]

---

[27] Lásd a 3. sz. iratot.

[28] Ilyen volt például Husztej Tibor, aki a Szolnok megyei Törökszentmiklós mellett született, tehát magyar állampolgárként került a Kijevi Kereskedelmi Főiskolára, majd családalapítás miatt véglegesen az ukrán fővárosban telepedett le. Lásd: B. Gy.: Magyarországról Kijevbe – Távolságok nélkül. /Emberek, sorsok/. *Ukrajnai Magyar Krónika*, 2005. június 22. 4.

[29] Lásd a 3. sz. iratot.

[30] Idegenforgalmi tanácskozás Kijevben. Ezerkétszáz turista az ukrán fővárosban. *Magyar Hírlap*, 1986. május 23. 1–2. A hivatkozott rész: 2.

Ha azonban megnézzük a mellékletben közölt forrásokat, korántsem tűnik ennyire egyértelműnek a kép. Azt konstatálhatjuk, hogy a reaktorban bekövetkezett „üzemzavarról" lábra kelt hírek inkább pánikreakciót váltottak ki az emberekből. A magyar kolónián belül például sokan ennek tulajdonították a MALÉV-iroda vezetőjének és családtagjainak május 4-i hirtelen hazautazását, s önmagában ennek ténye is nyugtalanságot idézett elő a kolónia tagjainak soraiban. Április 26. pénteki napra esett, s mivel a május 1-jei ünnepekkel négynapos munkaszüneti időszak vette kezdetét, az oktatás a felsőoktatási intézményekben csak május 7-én, kedden indult újra. A diákok közül ezért a legtöbben minden bizonnyal már az április 27-i hétvégén, de legkésőbb április 30-án, kedden hazautaztak Magyarországra. Egy forrásból kiderül az is, hogy mindösszesen tíz egyetemi hallgató maradt ott, de a balesetről szóló hírek miatt időközben heten közülük is a hazautazás mellett döntöttek.[31]

Hári Károlynak, a Belügyminisztérium III/II-8-as Osztálya vezetőjének egy jelentésében az áll, hogy az április 27. és május 3. között Magyarországra utazó hallgatók közül tizenöten engedély nélkül hagyták el az ukrán fővárost.[32] Szilassy Attilának, a Művelődési Minisztérium külföldi ösztöndíjas referensének tudomása szerint még a hazautazásokat követő két hétben is legalább 20-25 olyan magyar egyetemista volt, aki nem ment vissza Kijevbe, s kivárt.[33]

A mellékletben közölt iratok egy fontos tanulságát érdemes külön is kiemelni: alapvetően a Központi Fizikai Kutatóintézet (KFKI) szakembereinek óvatosságra intő állásfoglalását figyelembe véve a Művelődési Minisztérium illetékesei sem biztattak arra minden kijevi magyar hallgatót, hogy sürgősen térjen vissza a Szovjetunióba. Alapvetően két olyan kategória volt, amelyek esetében lehetségesnek tartották az ideiglenes vagy tartós otthonmaradást. Úgy látták, hogy egyrészt azok, akik számára a sugárbiológiai méréseket végző szakemberek sem javasolták a visszatérést, családi okokra hivatkozva meghosszabbíthatnák/meghosszabbíthatják a magyarországi tartózkodásukat. Másrészt nyilván voltak olyanok is, akik a kialakult helyzetben egyáltalán nem akartak visszatérni. A minisztériumban eleinte úgy gondolták, hogy diplomáciai úton, vagyis a főkonzulátus segítségével el lehet intézni számukra az utóvizsgák letételét ősszel, vagy a teljes évhalasztást.[34]

[31] Cseh–Haász–Katona–Ring–Tóth, 2018. 160–161.
[32] Uo. 175–176.
[33] Lásd az 1. sz. iratot.
[34] Uo.

Végül azonban azt, hogy a hallgatók mindegyikének folytatnia kell a tanulmányait, az ukrán fél kategorikus álláspontja megkérdőjelezhetetlenné tette. A főkonzulátus május 14-i távirata szerint, amely arról is tudósít, hogy a hallgatók zöme addigra visszatért Kijevbe, az Ukrán SZSZK Felsőoktatási Minisztériuma nem látta indokoltnak a hallgatók távolmaradását. Az volt az álláspontjuk, hogy aki nem tér vissza, és a hiányzása az egy hónapot meghaladja, vizsgakötelezettségének nem tesz eleget, kizárják a felsőfokú oktatási intézményből. Megfelelő indok esetén ukrán részről arra láttak lehetőséget, hogy a vizsgákat, beszámolókat előre hozzák, és a vizsgaidőszak megkezdése előtt leadják,[35] vagyis nyilván az őszi utóvizsgák lehetőségére vonatkozó felvetést is visszautasították.

Elgondolkodtató, hogy ha a hazatért diákok egy részén elvégzett sugárbiológiai mérések nem is igazolták az akut fertőzöttséget,[36] a kijevi magyarok körében eluralkodó félelmek légkörében a Művelődési Minisztérium miért utaztatott ki július 16-tól 145 magyar fiatalt a Szovjetunióban 1986. szeptembertől kezdődő egyetemi, főiskolai tanulmányaik előtti szokásos hathetes nyelvi, országismereti előkészítő táborba, amelynek helyszíne hagyományosan Kijev volt. Felsőéves orvostanhallgatóként a Leningrádi Orvostudományi Egyetemen tanuló Papp B. János volt a tábor egyik diákvezetője és orvosa. Ő egy vele készült 1999. évi interjúban annak a véleményének adott hangot, hogy nem szabadott volna Kijev mellett táboroztatni a magyar diákokat. Úgy érvelt, hogy 1986. április 26-tól szeptember végéig a radioaktív szennyeződés folyamatosan került ki a légtérbe, s mivel csak szeptemberben készítették el a szarkofágot,[37] addig nem csökkenhetett a háttérsugárzás mértéke. Csernobilban még a történtek után három évvel is háromszor, nyolcszor nagyobb háttérsugárzást mértek, mint a baleset előtti években, s a 30 kilométeres zárt zónán kívül, a radioaktív csapadéktól függően, többek között Kijev környékén is foltos elhelyezkedésű sugárszint-emelkedést észleltek. Ebből az interjúból kiderül, hogy a baleset miatt többen kérték, s legfőképpen szülők, hogy a hagyományokkal ellentétben

[35] Lásd az 1. sz. irat b) mellékletét.

[36] A KFKI-ben tizenöt kijevi magyar hallgatót vizsgáltak meg. A pajzsmirigy aktivitás náluk 0,34 KBQ és 0,36 KBQ érték között mozgott, miközben a budapesti lakosoknál 1,6 KBQ értéket mértek. Cseh–Haász–Katona–Ring–Tóth, 2018. 175–176.

[37] A szarkofág valójában 206 nap alatt, november végére készült el, a technikai igénybevételét csak 1986. november 30-án rendelte el a katasztrófa következményeinek enyhítésére alakított állami bizottság. Lásd: *Rosszijszkij nacionalnij doklad. 25 let Csernobilszkoj avarii. Itogi i perszpektyivi preodolenyija jejo poszledsztvij v Rosszii 1986–2011.* Redaktor: Bolsov, Leonyid. Moszkva, 2011. 20.

a tábor helyszíne ne Kijev legyen. Az illetékesek azonban azt válaszolták erre, hogy a csernobili atomerőműben történtek nem jelentenek rájuk nézve semmiféle veszélyt. Papp B. meg is nevezi e tekintetben Szilassy Attilát, a Művelődési Minisztérium külföldi ösztöndíjasokért felelős osztályának vezetőjét és Soós Pált, a Moszkvai Magyar Nagykövetség oktatási felelősét, akik egybehangzóan így nyilatkoztak.[38]

A publikált források alapján érdemes árnyalni a Papp B. János interjújából kialakuló képet. Nyilvánvaló ugyanis, hogy eleinte a Művelődési Minisztérium álláspontja sem volt egyértelmű a táboroztatást illetően, maga Szilassy Attila vetette fel kérdésként a Külügyminisztérium előtt, hogy nem kellene-e a szovjet partnerekhez fordulni annak érdekében, hogy az előkészítő helyszínét áthelyezzék máshova. Ő azzal érvelt, hogy amennyiben Kijev marad a helyszín, számítani lehet arra, hogy egyesek lemondják a részvételüket a táborban.[39]

A Művelődési Minisztérium őszi utóvizsgáztatásra és évhalasztásra irányuló puhatolózására adott ukrán reakciók azt is sejtetni engedik, hogy a táboroztatás helyszínének kérdését ugyancsak az ukrán fél álláspontja döntötte el. Mindamellett, hogy egy ilyen hagyományú tábor áthelyezése számtalan szervezési, adminisztratív, anyagi, s nyilván diplomáciai problémát is felvetett, s azok jórészt a szervező állam oktatási intézményét (intézményeit) terhelték, a korábbi helyszín megtartását presztízsszempontok is indokolhatták. A baleset utáni szovjet kommunikációs stratégia leginkább arra irányult, hogy elfedje a súlyos tragédia valós mértékét, a humán és természeti környezetben okozott károk méreteit.[40] Teljes hírzárlat volt érvényben arról, hogy a robbanás következményeként és az elhárítási munkálatokból eredően mekkora volt az áldozatok tényleges száma. A szovjet szervek igyekeztek dezavuálni a felszabaduló radioaktivitás valós veszélyét.[41]

---

[38] Réz Kata: Orenburg, Tengiz után Csernobil? A katasztrófa idején száz egyetemistát küldtek Kijevbe. *Napi Magyarország*, 1999. július 31. 32. Ha a kijevi előkészítő tábort nem mondta vissza senki, akkor nem száz, hanem száznegyvenöt diák vett részt rajta.

[39] Lásd az 1. sz. iratot.

[40] A kompetens szovjet párt- és igazgatási szerveken belüli kommunikációra lásd az alábbi orosz nyelvű munka vonatkozó fejezeteit: Kopcsinszkij, Georgij–Stejnberg, Nyikolaj: *Csernobil. Kak eto bilo. Preduprezsgyenyie.* Moszkva, 2011. A 4-es blokk reaktorában bekövetkező robbanás technikai, fizikai előzményeire és a helyreállításra irányuló erőfeszítésekre vonatkozó tárgyilagos információkat 1992-ben publikálták először. Lásd: *Csernobil. Pjaty trudnih let. Szbornyik matyerialov o rabotah po likvidacii poszledvsztvij avarii na Csernobilszkoj AESZ v 1986–1990 gg.* Redaktor: Gubanov, Viktor. Moszkva, 1992.

[41] Erre érzékletes leírást találunk: Kovalevszkaja, Ljubov: *Csernobil „DSZP". Poszledvsztvija Csernobilja.* Kijev, 1995. 33–66.

Azt, hogy a magyar minisztériumokban megértéssel viszonyultak a Kijevben élő magyar kiküldöttek és felsőoktatási hallgatók aggodalmaihoz, s talán rugalmasabban álltak volna az igényeikhez, érzékletesen tükrözi, hogy Páldi Andrást a budapesti ismerősei, Csernobil veszélyeire figyelmeztetve, le akarták beszélni arról, hogy elvállalja a kijevi megbízatását.[42] Meglepő volt számára, hogy még évek múlva is voltak olyan minisztériumi és vállalati szakemberek, akik nem voltak hajlandók néhány napos kiküldetésbe Kijevbe utazni. A külügyben, Csernobilra hivatkozva, többen is visszautasították a tartós kijevi kiküldetést.[43] A főkonzulátus dolgozói között később, még 1987 folyamán is, állandó beszédtéma volt a sugárzás, a félelem a betegségektől. A legenyhébb náthát is Csernobilnak tulajdonították. A szovjet kommunikációs stratégia kontraproduktivitását jelzi, hogy a főkonzulátus ukrán munkatársai naponta hozták a városban terjengő híreket, a titkosabbnál titkosabb információkat a sugárzás erősödéséről. Ő maga főkonzulként többször kért hivatalos információt különféle minisztériumokban, de sehol sem kapott, emiatt a nyugtalanság 1986 őszén és telén csak nőtt a kolónia tagjai körében. Ezért kérte, hogy küldjenek Kijevbe egy-két hazai szakembert, akik meg tudják nyugtatni a kolónia tagjait.[44] Ennek a külügyben eleget tettek, s így szervezték meg 1987. május 15-én Turai István orvosbiológus és Nagy György fizikus előadását és konzultációját a főkonzulátuson.[45]

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa, Csörsz Ibolya hívta fel a figyelmemet arra a jómagamat további kutatómunkára inspiráló mozzanatra, hogy éppen a csernobili erőmű 4-es blokkjának robbanása idején egy feltehetőleg több száz főből álló magyar turistacsoport is Kijevben tartózkodott. Akkoriban ő maga is az IBUSZ idegenvezetőjeként dolgozott, s 1986. április 23-án egy kisebb létszámú csoporttal repült ki Leningrádba. 1986. április 28-án jöttek vissza Magyarországra, s nagyon meglepődtek azon, hogy a leningrádi repülőtéren szinte percek alatt átjutottak az ellenőrzéseken, holott a szokásos procedúra általában órákig tartott. Miután hazaérkeztek, akkor mondták el a kollégái az IBUSZ-ban, hogy mi történt Csernobilban, amíg Leningrádban tartózkodtak, erről semmilyen tájékoztatást nem adtak nekik. Ugyanebben az időben négy kollégája egy különvonattal, úgynevezett „Béke- és Barátságvonattal", egy nagyobb létszámú csoportot kísért Kijevbe. Őket sem tájékoztatták semmiről, sőt, még a május 1-jei felvonulásra is kivitték őket. Feltűnt nekik a városban

[42] Páldi, 1996. 20.
[43] Uo. 23.
[44] Uo. 21–22.
[45] Lásd a 4. sz. iratot.

járva, hogy mennyire alaposan mossák az épületeket. Az ukrán partnereik nem árulták el, hogy a sugárszennyezés veszélye miatt teszik ezt, a magyar turisták azt hitték, hogy az ünnepség miatt van, vagyis az ukránok azt szeretnék, ha tisztább, szebb lenne a város. Amikor Csapnál jöttek át a határon és ott várakoztak órákig a vagonok átemelése miatt, akkor az egyikük ismerőse, egy vámtiszt mesélte el nekik, hogy mi történt Kijev közelében a kinti tartózkodásuk alatt.[46]

DOKUMENTUMOK[47]

1.
Boros Róbertnek, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetőjének[48] átirata Birnbauer Józsefnek, a Külügyminisztérium I. Területi Főosztálya vezetőjének Budapest, 1985. május 22.[49]

Művelődési Minisztérium — Szigorúan titkos!
Ügyiratszám: 0014/11/1986
Dr. Birnbauer József elvtársnak[50]
Főosztályvezető
Külügyminisztérium
Budapest

Kedves Birnbauer Elvtárs!

Hivatkozással Szilassy Attila elvtárssal történt megbeszélésükre, az alábbiakban közlöm a Külföldi Ösztöndíjas Osztály tájékoztatóját a Kievben[51] tanuló magyar ösztöndíjasokról:

[46] Csörsz Ibolya szíves közlése alapján.

[47] Az iratok szövegezésének eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattam. Az értelemzavaró központozást és a helyesírási hibákat a mai helyesírási szabályok szerint javítottam. A gépelésből adódó egyes mechanikus hibákat vagy elütéseket, illetve egyes szavak régies alakját ugyanakkor meghagytam. A dokumentumok alján lévő eredeti aláírásokat, szignókat kurziváltam. Az iratokban szereplő, ma is élő fizikusok és biológusok, a kijevi magyar egyetemi hallgatók, illetve a Művelődési Minisztérium szervezeti egységei vezetőinek nevéhez nem írtam életrajzi jegyzetet.

[48] Boros Róbert a Művelődési Minisztérium nemzetközi kapcsolatokért felelős osztályának főosztályvezetője volt.

[49] Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/139. doboz, 003082/1986. sz. Eredeti gépelt. A mellékletek másolatok.

[50] Birnbauer József (1931–2009): diplomata, 1982–1988 között a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1988-tól 1992-ig a moszkvai nagykövetségen szolgált első beosztottként, 1989. május 30-tól rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

[51] Sic! Itt és a későbbiekben is Kiev.

„A folyó tanévben a Művelődési Minisztériumnak 66 ösztöndíjasa tanul Kievben, 7 felsőoktatási intézményben; közülük 30 a Kievi Polgári Légiforgalmi Egyetemen. (Rajtuk kívül katonai főiskolán is tanulnak HM-ösztöndíjasok.)

A május elsejei négy napos tanítási szünet alatt többen hazajöttek, s közülük néhányan öntevékenyen jelentkeztek mérésre a KFKI-ben.[52] A mérést végző dr. Andrási Andor osztályvezető olyan tájékoztatást adott, hogy csupán egy ösztöndíjasnak kell újabb kontrollra visszatérnie. Egyben azonban – nem hivatalosan – azt javasolták, hogy ha az itthon-tartózkodás tanulmányaikban nem gátolja a diákokat, jobb lenne 1-2 hetet Magyarországon tölteniük.

A fentiek ismeretében, valamint a Külügyminisztériummal történt konzultáció alapján a mellékelt telexet (l. sz. melléklet) adtam le május 6-án délelőtt. Tudomásom szerint az elmúlt 2 hétben 20-25 hallgató tartózkodott itthon, s a velük, valamint a szüleikkel történt beszélgetés során mindig azt javasoltuk, hogy ha egyetemi munkájuk megengedi, még ne utazzanak vissza. (A hallgatók közül a minisztériumban csak 14-en jelentkeztek.)

A főkonzulátus május 14-én kelt telexe azonban kategorikusan fogalmaz (2. sz. melléklet). Erről is tájékoztattuk az érdeklődő ösztöndíjasokat, ha nem is egyértelműen a főkonzulátus megfogalmazásában. Így minden bizonnyal többségük készül visszatérni Kievbe, mert nem akarja elveszíteni a félévet.

A KFKI munkatársai annak ellenére, hogy tudják, nincs közvetlen veszély, még ma is óvatosan fogalmaznak. Tartanak attól, hogy tiszta-e az ivóvíz, a kintlét milyen mértékben hathat a nők (különösen az állapotosok) egészségére, s továbbra is – ha arra lehetőség van – az időnyerést javallják.

A hallgatók további sorsával kapcsolatban a következő elképzeléseink vannak:

1) akik részére a sugárbiológiai kontroll szakemberei az itthon-tartózkodást ajánlják, családi okokra hivatkozva, esetleg maradjanak itthon;

2) a többiek részére határozottan javasoljuk a visszatérést a vizsgák letételére,

3) amennyiben a jelenlegi visszatérést nem vállalnák, a következőket kérjük az intézményekkel elintézni:

- biztosítsák az őszi utóvizsgák letételét; vagy
- engedélyezzék az évkihagyást.

(Ez azért is fontos, mert egy hazai egyetemen való tanulás mindenképpen sok problémát vethet fel, a repülőmérnökök képzése pedig meg sem oldható.)

[52] Vagyis a Központi Fizikai Kutatóintézetben.

1) Akik itthon kívánják tanulmányaikat befejezni, arra módot kell adni. (Véleményem szerint a fiatalok többsége vissza akar térni, és ha félve is, de vállalja a visszatérést.)

2) Főkonzulátusunknak mindent meg kell tennie, hogy az ügyben segítséget adjanak a hallgatóknak.

Nagy gondot jelent az 1986. nyarán kiutazó új ösztöndíjasok jövője is. A következő tanévben 145 új hallgató kezdi meg a Szovjetunióban tanulmányait, s részükre a nyári előkészítő tanfolyamot július 15.–augusztus 30. között a korábbi évekhez hasonlóan, a Kievi Állami Egyetem szervezi. A kérdés a következőképpen vetődhet fel:

1) Mindenképpen számíthatunk lemondásra, különösen, ha a tanfolyam Kievben marad;

2) ez esetben elfogadjuk-e a lemondók átirányítási kérelmét hazai egyetemre? (erre ugyanis egyébként nincs lehetőség);

3) forduljunk-e kéréssel a szovjet partnerekhez az előkészítő színhelyének áthelyezésére?

Szilassy Attila s. k."[53]
Budapest, 1986. május 22.

Elvtársi üdvözlettel
Boros
(Dr. Boros Róbert)
főosztályvezető

a) Melléklet
Szilassy Attilának, a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Ösztöndíjas Osztálya vezetőjének távirata Monori István kijevi főkonzulnak
Budapest, 1986. május 6.

Magyar Népköztársaság Nagykövetsége
Monori István főkonzul elvtársnak
Kiev

[53] Az akta belső oldalán Kővári Péter (1924–2006) külügyminiszter-helyettes (1984. szeptember 25-től 1988. novemberig) kézírásos pro domo bejegyzése olvasható: „*Javaslom Boros e[lv]t[*árs*] levelének másolatát Marjai e[lv]t[*árs*]nak is megküldeni. Kővári. V/27.*" Alatta Barity Miklós (szül. 1929) külügyminiszter-helyettes (1985. november 1-től 1988. március 10-ig) által szignált gépelt szöveg: „*Az anyagot a Művelődési Minisztérium az MSZMP KB kérésére készítette. Nekünk csak tájékoztatás céljából küldték meg. Nem vagyunk illetékesek másnak megküldeni. V/29. B[arity]*."

Tájékoztatom, hogy az ismert okok miatt Losonczy Attila, Losonczyné Kovács Katalin, Máté Béla, Keszthelyi Zoltán (KIIGA) és Keszthelyiné Kobzos Katalin (Mezőgazdasági Főiskola) két-három hétig itthon maradnak. Kérjük ezt jelezni az érdekelt felsőoktatási intézményeknek, kérni megértésüket, és azt, hogy hiányaik bepótlására legyen majd lehetőségük.

Amennyiben más ösztöndíjas hazai kivizsgálásra jelentkezne, kérem, hogy a Főkonzulátus azt segítse elő.

Budapest, 1986. május 6.
Szilassy Attila

b) Melléklet
Szabó János kijevi konzul távirata Szilassy Attilának
Kijev, 1986. május 14.

Kijev, 1986. május 14.

Tájékoztatom, hogy a kijevi felsőfokú oktatási intézetekben az oktatás a tanterv szerint folyik. A május elsejei ünnepségekre elutazott diákok többsége visszatért. Egyes kapitalista országokból itt tanulókat, továbbképzősöket, aspiránsokat hazarendeltek, annak ellenére, hogy az ellenőrzés náluk sem mutatott ki egészségre veszélyes mennyiségben felhalmozódott káros anyagot. A magyar diákok többsége visszatért és rendben folytatja tanulmányait. A Felsőoktatási Minisztérium véleménye szerint nem indokolt a hallgatók távolmaradása. Az az álláspontjuk, hogy aki nem tér vissza, [és] a hiányzása az egy hónapot meghaladja, vizsgakötelezettségének nem tesz eleget, kizárják a felsőfokú oktatási intézményből. Megfelelő indok esetén arra van lehetőség, hogy a vizsgákat, beszámolókat előre hozzák, és a vizsgaidőszak megkezdése előtt leadják.

49. Szabó János konzul

2.
Szilassy Attila távirata a Moszkvai Magyar Nagykövetségnek és a Kijevi Magyar Főkonzulátusnak
Budapest, 1986. május 22. [54]

[54] Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/139. doboz, 003082/1986. sz. Gépelt másolat.

MNK Főkonzulátus
Monori István főkonzul
Kiev

MNK Nagykövetség
Soós Pál elvtársnak[55]
Moszkva

1) A tanfolyam létszáma 145 fő, ebből fiú 87, leány 58. A csoport július 16-án indul 8 órakor a Tiszával. A táborvezetőség létszámáról és összetételéről moszkvai nagykövetségünk tud tájékoztatást adni.

2) Korábbi telexeinkben jelzett hallgatók 1-2 napon belül visszaérkeznek és jelentkeznek a főkonzulátuson. Valamennyi visszatérő hallgató intézményeit szíveskedjen tájékoztatni, hogy mulasztásukat tekintsék igazoltnak, s adjanak meg minden segítséget, hogy vizsgáikat minél hamarabb megkezdhessék. Ha a vizsgák átütemezését kérnék – egy részét a júniusi vizsgaidőszakban, egy részét szeptemberben – főkonzulátusunk azt is támogassa.

A teljes május havi ösztöndíjat valamennyi hallgató kapja meg.

Budapest, 1986. május 22.
Szilassy Attila

3.

Monori István kijevi főkonzul jelentése a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának az ukrajnai felsőoktatási intézményekben tanuló magyar állami ösztöndíjasok ügyeiért felelős Szabó János konzul beszámolójának felterjesztéséről
Kijev, 1986. július 2.[56]

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
26/1/Sz.T./1986.
Készült: 4 példányban
Központ: 2 példány
NK Moszkva: 1 példány
Irattár: 1 példány
Külügyminisztérium
I. Területi Főosztály

Szigorúan titkos.

[55] Soós Pál a moszkvai magyar nagykövetség oktatási ügyekért felelős tanácsosa volt, aki ebben a minőségében a magyar egyetemi hallgatók szovjetunióbeli tanulmányait is koordinálta.

[56] Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/140. doboz, 003796/1986. sz. Eredeti gépelt. A melléklet másolat.

Mellékelten felterjesztem Dr. Szabó János ösztöndíjas felelős jelentését. A benne foglaltakkal alapvetően egyetértek. Szabó elvtárs az ösztöndíjas munkájával összefüggő jelentési kötelezettségének eleget tett. Egyéb területeken végzett jelentő munkáját a Központnak felterjesztett jelentései mutatják.

Monori István[57]
(Monori István)
főkonzul

Melléklet
Az ukrajnai felsőoktatási intézményekben tanuló magyar állami ösztöndíjasok ügyeiért felelős kijevi konzul, Szabó János beszámolója
Kijev, 1986. május 28.

26/1/Sz. T./1986.
Szigorúan titkos.
Tárgy: Munkámról beszámoló.

Jelentés
1986. május 28.

A főkonzulátuson beosztásom és munkaköröm az elmúlt évben nem változott. Feladatom elsősorban az Ukrajnában tanuló magyar ösztöndíjas egyetemisták ügyeinek intézése, tanulmányi munkájának segítése, az oktatással kapcsolatos intézményekkel a kapcsolattartás. Továbbra is feladatom volt a honismereti iskola szervezési teendői, a Nagy Honvédő Háború veteránjaival kapcsolatban is kaptam feladatot, és esetenként az Ukrajnában dolgozó magyar munkásokkal is volt konkrét megbízatásom. A konzuli munkát végző elvtárs távollétében ellátom a konzuli feladatokat is. Esetenkénti megbízatások szerint részt vettem az itteni KÜM által szervezett tájékoztatáson, és a főkonzulátust képviseltem diplomáciai rendezvényeken is. Segítettem a főkonzul elvtársnak a biztonsági intézkedések kidolgozásánál az intézkedések betartásának ellenőrzésében, javaslatot tettem az ügyeleti beosztásra.

[57] Monori István (1932–2016) diplomata, 1969-től főosztályvezető a Külügyminisztériumban, 1971–1975-ben a moszkvai nagykövetségen rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1978-tól 1983-ig a Külügyminisztérium Külpolitikai és Elemző Osztályának vezetője. 1983. május 10-től 1987. július 7-ig kijevi, majd 1993–1995-ben ungvári főkonzul. Részletes életrajzát lásd: Baráth Magdolna–Gecsényi Lajos: *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990.* Budapest, 2015. 223.

Az előző évhez hasonlóan idén is végeztem a meghatározott sajtótermékek figyelését és cikk írásával részt vettem hazánk eredményeinek az ismertetésében is.

A fenti területeken végzett munkámmal kapcsolatban az alábbiakat kívánom megemlíteni.

Az ösztöndíjasoknál a néhány éve elkezdődött csökkenési tendencia tovább folytatódott, sőt az információnk szerint az 1986/87-es tanévben az Ukrajnában tanuló diákjaink száma még kevesebb lesz.

Több főiskolán, egyetemen a következő tanévben magyar diák már nem fog tanulni. Így az Állami Egyetemen, az Idegennyelvű Pedagógiai Főiskolán. Jelentősen csökken a létszám a Polgári Légiforgalmi Mérnök Főiskolán is. A létszámcsökkenés okai felől nálunk is érdeklődnek az oktató területen levő kapcsolataink. Egyértelműen kifejezésre juttatták, hogy szívesen vennék, ha az itt tanulók létszáma nem csökkenne. A maguk részéről ezt kezdeményezik. Az ukrán és a magyar felsőoktatási intézmények közötti kapcsolatokat nem tartják sem az egyetemeken, sem a Minisztériumban kielégítőnek. Szeretnék azokkal bővíteni, de a hivatalos kezdeményezést a mi részünkről várják. Ezekkel kapcsolatban javaslatot tettünk.

Értékelésem szerint a felsőoktatási intézményekben az illetékes szervek, személyek megértéssel foglalkoznak diákjaink ügyeinek intézésével, segítenek a gondjaik megoldásában. A diákjainkkal kapcsolatban figyelemreméltó panasz nem hangzott el. A KIIGA[58] vezetése javasolta egy diákunknak a kizárását a nem megfelelő tanulmányi munkája miatt. (Az ügy még nincs lezárva). A műszaki egyetem egyik diákunk emberi magatartása miatt fordult panasszal a főkonzulátushoz. Az ügyet rendeztük. Bármikor fordulhattunk hozzájuk, mindig fogadnak és az ifjúsági vonalon dolgozó állami vezetőkkel is mindennapos a kapcsolatunk.

A főkonzulátus az oktatás terén dolgozókat a nemzeti ünnepünk alkalmából rendezett fogadásra meghívta, de külön is szerveztünk részükre fogadást. Az előkészítő tanfolyamokon vezető feladatot végző 3 főt pedig lakásomon láttam ebéden. Az oktatókat a nemzeti ünnepükön és más alkalmakkor (újév, nőnap, November 7., Május 1.) üdvözlő-lappal is köszöntjük.

Vidéki városokban lévő egyetemek vezetőivel elsősorban levelezés útján tartjuk a kapcsolatot. Az elmúlt évben személyesen Harkovban három egyetemet kerestem meg és folytattam tájékozódó megbeszélést a diákjainkkal

[58] A Kijevi Polgári Repülőmérnöki Egyetem orosz nevének (Kijevszkij Insztitut Inzsenyerov Grazsdanszkoj Aviacii) rövidítése.

foglalkozó tanárokkal. (Külön jelentést készítettem.) Harkovi tartózkodásom idején látogatást tettem a megyei tanács elnökénél és titkáránál is.

A kijevi diákokkal a kapcsolatom mindennapos, de a Lvovban, Harkovban, Odesszában dolgozó diákok képviselőivel is legalább félévenként találkozom, így az ő gondjaikat, problémáikat is ismerjük.

Az Ukrajnában tanuló diákjaink tanulmányi átlaga a Szovjetunióban tanulók átlaga felett van. A főkonzulátus a szabadidejük kulturált eltöltéséhez lehetőségein belül a feltételeket biztosítja. (Klub-helyisége átépítése, videózás biztosítása). Esetenként segítséget nyújt az élelmiszerrel való ellátásukhoz is. A csernobili események után is a főkonzul elvtárs mindent megtett a diákok megnyugtatása érdekében. A politikai képzésük elősegítésére is történtek intézkedések – MLEE[59] megszervezése, pártnapi előadó biztosítása. A diákok részéről engedély nélküli hazautazás több alkalommal előfordult, de a KISZ segítségével ezt is sikerült csökkenteni. A moszkvai nagykövetségünk oktatási csoportjával jó munkakapcsolatunk van.

A honismereti iskolánkban a tanítási munkát két katonai intézetben tanuló felesége látta el. A Kijevben élő gyerekeknek hetenként tartottak foglalkozást, a vidéken élőket pedig havonta egy alkalommal hívtuk be konzultációra. Sajnos a vizsgát a gyerekek májusi elutazása miatt nem tudtuk megtartani, azt őszre halasztottuk. A tanárok feladataikat lelkiismeretesen látták el. A honismereti oktatásban 14 gyerek vett részt. A tanárokkal rendszeresen találkoztam és a tapasztalatokról a moszkvai honismereti iskola igazgatónőjét is tájékoztattam.

A veteránokkal kapcsolatos rendezvények megszervezésében is részt vettem. Esetenként a főkonzul elvtárs megbízásából fogadtam egy-egy képviselőjüket, az általuk szervezett rendezvényeken képviseltem a főkonzulátusunkat. A kapcsolatunk elvtársi. Mindig szívesen jönnek hozzánk, érzik megbecsülésüket, de mindig szóba hozzák, hogy szeretnék meglátogatni azokat a helyeket, ahol annak idején harcoltak. Megjegyezték többen, személyesen, de levélben is, érdeklődtek még az idén is, hogy a magyarok a felszabadulásunk 40. évfordulója alkalmából miért nem adott[60] kitüntetéseket. Az idén is februárban filmvetítéssel egybekötött fogadást adtunk a veteránok tiszteletére, ahol körülbelül 50 fő jelent meg.

[59] A Budapesten 1952. szeptember 13-án létrehozott, 1957-től országos hálózattal működő intézményrendszer, a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem nevének rövidítése. Az 1960-as évek első felétől kihelyezett tagozatai jöttek létre más felsőoktatási intézményekben, szakmai, művészeti egyesületekben. A Magyar Népköztársaság külképviseletein dolgozók és a külföldi magyar ösztöndíjasok levelező oktatás keretében végezhették el a stúdiumait.

[60] Sic! Egyeztetési hiba az eredetiben.

A múlt évi szabadságom óta három alkalommal jártam Csernovciban, ahol találkoztam az építkezés vezetőivel, a városi, [a] kerületi tanács, az Inturiszt[61] elnökhelyettesével is, és az építésen dolgozóknak konzuli fogadóórákat tartottam. Az építkezés vezetői tájékoztattak a munkájukról, gondjaikról és feladatukról, amelyeket meg kell oldanunk. A konzuli fogadóórán esetenként 10-14 ember jelent meg. Többségük családi – nősülés, áttelepülés, gyerek – állampolgársági ügyeinek intézéséhez kért tájékoztatást, segítséget. A helyszíni tapasztalatokról hivatalvezető elvtársat tájékoztattam. Véleményem szerint az odautazások hasznosak, eredményesek voltak.

A főkonzulátuson az elmúlt évben a konzuli munkát végző elvtárs szabadsága és más elfoglaltsága miatti távollétei alatt mintegy két hónapon keresztül elláttam a konzuli feladatokat is. Ezidő alatt a szokásos napi feladatok (vízumkiadás, házassági tanúsítvány, áttelepülési ügyek intézése) fordultak elő. Rendkívüli események nem adódtak.

A főkonzul elvtárs megbízásából részt vettem az itteni Szövosz, az Energetikai Minisztérium, [a] Tervhivatal, a Felsőoktatási Minisztériumban, a Komszomolnál szervezett tájékoztatókon.

Az ott elhangzottakról szóban tájékoztattam a főkonzul elvtársat, illetve arról írásos feljegyzést készítettem.

A főkonzulátus napi munkájában is folyamatosan részt vettem, így a napi megbeszéléseken, ahol én is rendszeresen ismertettem az általam figyelt sajtóban megjelent magyar vonatkozású, vagy más szempontból figyelmet érdemlő híradásokat.

A főkonzulátuson szervezett fogadásoknak, rendezvényeknek én is résztvevője vagyok, és az azzal kapcsolatban részemre meghatározott feladatokat ellátom. Előfordult, hogy a főkonzulátus vezetőjének, vagy helyettesének távolléte, illetve akadályoztatása miatt én képviseltem a főkonzulátusunkat.

A bolgár, mongol főkonzulok elutazása alkalmából és a kubai nemzeti ünnep alkalmából rendezett fogadásokon vettem részt. A fogadó állam protokollja által szervezett rendezvényeken, ahová meghívót kaptam, mindenütt a meghívásnak megfelelően eleget tettem.

Felszabadulásunk évfordulója alkalmából én is készítettem két cikket, amelyek a helyi lapokban jelentek meg, az egyik február 13-án, a másik április 4-én.

Mint biztonsági felelős is végeztem feladatot, arról külön jelentést készítek.

Véleményem szerint az elmúlt évben a kapcsolataim köre az előző évhez viszonyítva szélesedett és több területen el is mélyült. A fogadó országban

[61] Vagyis a szovjet állami utazási iroda.

lévő, velem hasonló témákkal foglalkozó diplomatákkal a kapcsolatom az itteni szokásoknak megfelelően alkalomszerű. Ha szükséges, csak akkor, vagy közös rendezvényeken találkozunk.

A magyar kolónia tagjaival a kapcsolatunk (feleségemmel együtt) megítélésem szerint normális, a társadalmi rendezvényeken, hivatalos eseményeken részt veszünk és a kapott feladatokat végrehajtjuk.

Úgy vélem, hogy a szűkebb kolónián belül a hangulat jó, a munkában észlelhető az egymás segíteni akarása. Az eredményes munka végzésének a feltételei adottak.

A fenti véleményemet látszik igazolni az is, hogy a csernobili események sem zavarták meg a munkánk végzését. Mindenki megfontoltan, felelősségteljesen látta el a munkáját.

(Dr. Szabó János)

4.
Páldi András kijevi főkonzul jelentése Várkonyi Péter külügyminiszternek a kijevi magyar kolónia helyzetéről a csernobili katasztrófát követően
Kijev, 1987. május 19.[62]

Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
41/SZT/1987
Készült: 5 példányban
Kapja: 2 példány KÜM
1 példány KÜM PB
1 példány Nk[63] Moszkva
1 példány Saját

Szigorúan titkos
Kijev, 1987. május 19.
Tárgy: Csernobil és a kijevi magyar kolónia

Várkonyi Péter elvtárs[64]
külügyminiszter
Budapest

[62] Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1987/130. doboz, 003019/1987. sz. Eredeti gépelt.

[63] Vagyis: Nagykövetség.

[64] Várkonyi Péter (1931–2008) kommunista politikus, diplomata, 1969–1980 között miniszterhelyettesi, majd államtitkári rangban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának elnöke, 1980–1982-ben a *Népszabadság* főszerkesztője, 1982–1983-ban az MSZMP KB titkára. 1983. július 9. és 1989. május 2. között külügyminiszter.

A csernobili robbanás utáni napokban és hetekben a Kijevben élő és dolgozó magyarok – ugyanúgy, mint a kijevi lakosok – csak hiányos hivatalos információkat kaptak. Az intézkedéseknek megfelelően becsukták az ablakokat, ritkán mentek ki az utcára, naponta porszívózták és felmosták a lakásokat, óvakodtak a tej és zöldségfélék fogyasztásától stb. A szovjet szervek – Monori István, akkori főkonzul közbenjárására – megmérték a magyarokat is, de csak azt közölték, hogy a kapott sugárdózis nem éri el a „normát", ami nem nyugtatott meg senkit.

A főkonzulátusról senki, de a kereskedelmi képviselők és diákok közül többen hazautaztak ellenőrző vizsgálatra. Utána mindenki hazajött.

Tény, hogy a magyarok között volt nyugtalanság (ami természetes), de semmiféle pánik nem volt tapasztalható. Csernobil miatt senki se ment haza, tanulmányait senki sem szakította meg, olyan körülmények között, amikor Kijevből, aki csak tudott, eltávozott. Ez a magatartás elismerést érdemel.

Ősszel mindenki megnyugodva kezdte el a munkát és a tanulást, abban a tudatban, hogy a veszély elmúlt. A hivatalos szervek arról beszéltek, hogy a falevelek lehullása majd és[65] a hó elolvadása után lényegében megszűnik Csernobil minden következménye. Ahogy azonban közeledett és megjött a tavasz, a nyugtalanság mind a városban, mind a kolóniában egyre nőtt. Taggyűléseinken, szakszervezeti értekezleteken újra és újra felvetették, hogy tenni kell valamit, mert a helyzet nem javul. A fokozódó nyugtalanság oka egyrészt az volt, [hogy] a városban szerzett mérőműszerekkel egyesek rendszeresen mért adatai azt mutatták, hogy tavasszal a sugárzás szintje nem volt kisebb, mint ősszel, másodszor a hatóságok túlságosan optimista nyilatkozatokat tettek, miközben – többen tudtak arról, hogy – a kijevi vezetők, tudósok egy része Ukrajna déli vidékeiről hozatja családja részére az élelmiszert, harmadszor szaporodtak a városban a hírek a folytatódó sugárzásról és a különleges gyógymódokról. A hírek zűrzavara egyre nőtt.

Még olyan „bizalmas" közlés is eljutott hozzánk, hogy az egész erőművet leállítanák, mert nem biztonságos, de mivel innen kapják a KGST-országok az áramot, a SZU[66] kénytelen működtetni.

Növelte a bizonytalanságot néhány olyan tény, amelyre senki se tudott megnyugtató választ adni. Ilyenek voltak például:

- Ősszel megszüntették a piacokon az élelmiszerek vizsgálatát, a tél folyamán viszont újra bevezették.

[65] Sic!

[66] Vagyis a Szovjetunió.

- Az ősszel fúrt artézi kutakat a tavasszal működőképessé tették, az utcákon csapokat szereltek fel, miközben állandóan azt hangoztatták, hogy a víz egészséges és iható.

- Megtiltották a gombaszedést az erdőben és a gomba piaci árusítását.

A nyugtalanság csillapítása és a sugárveszély méreteinek és esetleges biológiai következményeinek megértése céljából arra az elhatározásra jutottunk, hogy hazai segítséget kérünk. Ezért felvetettük gondjainkat Rajnai elvtársnak,[67] Juhász elvtársnak a PB titkárának és a Szakszervezeti Bizottságnak. Mindenütt megértésre találtunk és az ő segítségükkel került sor két hazai szakember kijevi utazására.

Ilyen előzmények után, május 15-én dr. Turai István orvosbiológus, az Országos Sugárbiológiai Intézet tudományos munkatársa és dr. Nagy György fizikus, a KFKI tudományos munkatársa tájékoztatót és konzultációt tartott a kijevi kolónia számára.

Az előadók nagy tudományos felkészültséggel, hazai és nemzetközi mérések adatainak felhasználásával, a sugárveszély fizikai és biológiai problémáinak részletes ismertetésével világossá és érthetővé tették, hogy Kijevben nyugodtan lehet élni és dolgozni; Csernobil következményei és egészségre káros hatása nem magasabb, mint Kelet- és Közép-Európa legtöbb államában. Különösen hatásos és meggyőző volt az, hogy mindenkinek megmutatták a múlt évben rajta mért adatokat. Megjegyezték, hogy némelyik helyi intézkedést, például az ablakok bezárását szükségtelennek tartják.

Megmagyarázták azt is, hogy a talajban maradt sugárzó részecskék csak nagyon minimális mértékben kerülhetnek a növénybe, ezért a zöldségfélék és a tej is szabadon fogyasztható. Ez azért is fontos volt, mert többen, főként kisgyerekesek azt kérték, hogy szervezzük meg a tej és a zöldségfélék Magyarországról történő rendszeres szállítását.

A konzultáció során a kolónia tagjai nagyon sok – mintegy 30 – kérdést tettek fel, többek között a következőket:

- A tejfogyasztás következtében nem halmozódik-e a szervezetben a sugárdózis, és veszélyes lehet-e a terhes nőkre?

[67] Rajnai Sándor (1922–1994): kommunista titkosszolgálati vezető, hírszerző, diplomata. 1957. áprilistól a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály helyettes vezetője. Az 1956. évi forradalom leverése után a Kádár-kormány megbízásából irányította a forradalom vezető személyiségeinek letartóztatását, Romániában ő tartóztatta le és szállíttatta onnan magyar vizsgálati börtönbe Nagy Imrét és társait. 1978–1982-ben bukaresti, 1982. augusztus 6-tól 1989. május 30-ig moszkvai nagykövet.

- Ha tényleg nincs veszély, akkor a szovjet szervek miért tartják még mindig fenn a régi korlátozásokat, a piaci ellenőrzést, a városba való beutazás ellenőrzését, még a déli bevezető utakon is stb.?

- Milyen élelmiszerek fogyasztása a legbiztonságosabb?

- A HVG 1987. május 2-i száma azt írta, hogy „Minszk és Gomel városokban a háttérsugárzás mértéke a megengedett határon belüli, Kijevben annál némileg magasabb."[68] Ilyet szovjet újságokban nem olvastunk, mi itt az igazság, mit jelent a „megengedett" szint?

- Hordhatjuk-e az eddig használt ruhákat és cipőket? Némelyik használati tárgy (szék, szőnyeg stb.) saját mérés szerint magas sugárszintet mutat. Használjuk-e vagy dobjuk ki, a használata milyen következményekkel járhat?

A kolónia tagjainak nagy érdeklődését mutatta, hogy a konzultáció 4 órán keresztül tartott. Nagyhatású és megnyugtató volt mindkét szakember széleskörű szakismerete, világos válaszaik, gyakorlati tanácsaik. Azt ajánlották, hogy aki szükségesnek tartja, a nyári szabadság idején keresse fel valamelyik intézetet, ahol a szükséges méréseket elvégzik és közlik annak eredményét is. Vigyék be azokat a ruhákat és cipőket is, amelyek ellenőrzését szükségesnek tartják.

A hallgatóságban csak egy hiányérzet maradt. Felszólalásaikban elmondták, hogy teljes megnyugvást az jelentett volna, ha a szakemberek mérőműszerekkel a használati tárgyakat és a lakásokat is megmérték volna.[69]

Úgy gondolom, hogy a tudományos érvek, a tudományos intézetek által ismert mérési adatok és gyakorlati tanácsok elégséges mértékben megnyugtatták a Kijevben élő magyarok túlnyomó többségét arról, hogy Csernobil nem veszélyezteti sem az övék, sem gyermekeik egészségét.

Tájékoztatásként közlöm, hogy az ukrán egészségügyi miniszter[70] cikket írt az Esti Kijev című újságban,[71] amelyben elítélte az ukrán szervek tájékoztató tevékenységét és egyes intézkedését Csernobillal kapcsolatban. Azt írta, hogy a veszélyt erősen eltúlozták, nem adtak a helyzetről teljes

[68] A rövid cikk a lap *Hét nap* című képes hírösszefoglalójában jelent meg. Lásd: Csernobili évforduló. *HVG*, 1987. május 2. 9.

[69] Páldi András a visszaemlékezésében utal erre a mozzanatra. Azt írja, hogy a mérőműszerek kivitelét a Külügyminisztérium tiltotta meg a kutatóknak, de megtudta azt is, hogy ezt Rajnai Sándor moszkvai nagykövet kérte a külügytől, mondván, a „szovjet elvtársak sértésnek vennék, velük szembeni bizalmatlanságnak tartanák, ha ellenőrizni akarnánk az ő adataikat." Páldi, 1996. 22.

[70] Romanyenko, Anatolij Jefimovics (szül. 1928) orvosprofesszor, 1975. április 24-től 1989. november 10-ig az USZSZK egészségügyi minisztere.

[71] A miniszter cikke a *Vecsernyij Kijev* ukrán nyelvű kiadásának 1987. május 20-i, 115. számában jelent meg *Dozi i prognozi* („Dózisok és prognózisok") címmel.

információt, zsonglőrködtek a terminológiákkal, az emberek számára ismeretlen és érthetetlen mértékegységekkel. Kifejtette, hogy semmivel sem indokolható, sok esetben helytelen tanácsokat osztogattak a lakosságnak, például ne menjenek ki az utcára, órákon keresztül kell mosni a gyümölcsöt, ne nyissák ki az ablakokat. A miniszter szerint ezek okozták az emberekben kialakult állandó riadalmat, az úgynevezett radiofóbiát, a sugárbetegségtől való félelmet. Sajnálatos – írta –, hogy az intelligencia[72] jelentős része is e radiofóbia rabja lett.

Páldi[73]
(dr. Páldi András)
főkonzul

[72] Vagyis az értelmiség.

[73] Páldi András (szül. 1927): diplomata, 1977–1982 között a moszkvai nagykövetségen tanácsos, 1983–1986 között a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője, 1986. július 7-től 1992. március 21-ig főkonzul, a kijevi főkonzulátus vezetője, 1992. március 21-től november 10-ig kijevi nagykövet.

Dupka György

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

tragikus sorsú kárpátaljai gulag-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970

XIX. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

19. LETARTÓZTATÁSOK A HRUSCSOVI REZSIM ALKONYÁN, 1957–1964

19.1. Kinek amnesztia, kinek száműzetés

Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) az 1956-os XX. pártkongresszuson tartott híres titkos beszédében az elsők között hirdette meg a „desztalinizációt”. A nevével fémjelzett „enyhülés” alatt a GULAG-ok politikai foglyainak döntő többsége szabadlábra került, a cenzúra enyhült. Ennek köszönhetően többek között a sztálini időszakban ártatlanul, koncepciós perekben, hamis vádakkal elítélt kárpátaljai patrióták is amnesztiában részesültek. Azonban számos olyan esetre is fény derült, amikor a szabadlábra helyezett politikai elítéltek egy részét „az ellenséggel való kollaborálásért”, „szovjetellenes cselekedetért” stb. Szibériába, illetve más kijelölt helyre száműzték.

A történelmi egyházak Kárpátaljára hazatért lelkipásztorait a szovjet titkosszolgálat emberei továbbra is erősen megfigyelték, aki feketelistára került, az üldözötté vált. Például a kárpátaljai római katolikus egyház egyik kiváló személyisége, **Plackinger Pál** (1915–2002), miután visszanyerte szabadságát, nem volt hajlandó bekapcsolódni az akkortájt tetőző „békepapi mozgalomba”, ezért 1961-ben Kazahsztánban talált menedéket, ahol a Karaganda környéki németajkúak lelkipásztora lett. Majd másodszor is hazatért a száműzetésből. Visken merényletet terveztek ellene, azonban továbbra sem tudták megtörni, 1978-ban „kitoloncolták” Nyugat-Németországba[1].

[1] Dupka György 2017: 25.

Dr. Tóth József (1903–1968/1973) korábbi szerednyei római katolikus lelkészt az amnesztia után szintén száműzetésbe kényszerítették, az 1960-as évek végéig ki volt tiltva Kárpátaljáról. Nem sokkal halála előtt térhetet haza[2].

A Kárpátaljai Református Egyházkerületben szolgáló **Gönczy Pál** (1901–1976) nagydobronyi lelkésznek a „nyolc esztendő letelte után pedig Szibériában, a Krasznojarszki járásban elterülő Silinszk községet jelölték ki kényszerlakhelyéül, ahol éjjeliőrként dolgozott”[3].

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elítéltjei közül a legendás **Chira Sándor** (1897–1983) kanonok, teológiai tanár, vikárius, titokban felszentelt püspök szabadságának visszanyerését követően, 1957-től a kazahföldi Karagandában örökös száműzetésben élt, irányította az illegalitásba kényszerült kárpátaljai egyházmegyét, papi szolgálata alatt 3 püspököt és 16 papot szentelt, továbbá a kitelepített Volga-menti németek lelkipásztora, templomépítője volt haláláig[4].

Dr. Riskó Marianna Chira-monográfiájának borítója. Chira-mellszobor.

[2] Dupka György 2017: 29.
[3] Fodor Gusztáv: Akik nagy nyomorúságból…
[4] Dupka György 2017: 55.

Chirát a kazahsztáni száműzetésbe követte **Murányi Miklós** (1911–1979) görögkatolikus vikárius, püspöki irodaigazgató[5], **Bendász István** (1949–1991) felsőveresmarti görögkatolikus parókus[6], **dr. Sztankanineczc-Hám Antal Ágoston** OSBN (1905–1999) bányafalui parókus[7], **Szokol János** (1899–1979) Borhalma (Boboviscse) görögkatolikus parókusa[8]. Ők is az oda kitelepített németeket, lengyeleket, litvánokat, letteket, galíciai ukránokat és kárpátaljai ruszinokat pasztorizálták.

Rabár János (1908–1988) Magyarkomját (Veliki Komjati) görögkatolikus parókusa 1947–1956 között száműzetésben élt a Lvivi területi Bibrka településen, itt 1956-ban hivatalosan is áttért a latin rítusra, plébános volt. Majd újra száműzetés következett 1959–1972 között. Betegen tért haza[9].

19.2. A volt politikai elítéltek kitoloncolása, áttelepülése

Dr. Újhelyi István (1912–1994) rahói parókus az amnesztia után nem térhetett vissza Kárpátaljára. 1956-ban megengedték neki, hogy Szibériából Csehországba utazzon, Pozsonyban hunyt el[10].

1957-től a KGB hol burkoltan, hol nyíltan támogatta az amnesztiában részesült lelkipásztorokat – akik külföldön élő rokonokkal is rendelkeztek, illetve más országban születtek – Kárpátalja elhagyásában. **Dr. Bacsinszky Tódor**[11] (1911–1996) kajdanói parókus 1966. október 30-án áttelepült Csehszlovákiába, Kassán hunyt el, később őt is rehabilitálták[12].

Melles Jenő (1897–1974) nagybereznai parókus 1962 szeptemberében, 12 évi rabság után tért haza, áttelepült Magyarországra, Hajdúdorogon hunyt el.1992-ben rehabilitálták[13].

Mondi Miklós (1898–1986) beregszászi parókus 1957. április 8-án került haza. 1964-ben áttelepült Magyarországra, Dámócon halt meg.1992-ben rehabilitálták[14].

---

[5] Dupka György 2017: 60.

[6] Bendász Dániel–Bendász István: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Ungvár–Budapest, Galéria Ecriture,1994.

[7] Dupka György: *Magyar GULÁG-GUPVI-rabok Eurázsiában*, Intermix Kiadó, Ungvár–BP., 1921. 407–409.

[8] Dupka György 2017: 60. RIZO 2003, 1.k.650.

[9] Dupka György 2017: 60; RIZO 2003, 1.k.593.

[10] Marosi István 2024: 234.

[11] Dupka György 1999: 10;

[12] RIZO, I. 2003. 176.

[13] RIZO, I. 2003. 487.

[14] RIZO, I. 2003. 509.

Zimányi József (1917–1998) rafajnaújfalui református lelkész Nyíregyházán[15], **Horkay Barna** (1908–2003) nagyszőlősi református lelkész Sárospatakon[16], **Simon Zsigmond** (1894–1982) asztélyi református lelkész Debrecenben, **Asszonyi István** (1909–1992) forgolányi református lelkész az észtországi Tallinnban talált otthonra.

Zimányi József és Horkay Barna.

Kovács Zoltán (1907–2002) tiszaújlaki református lelkész, egykori GULAG-rab 1982-ben áttelepült Tépiószecsőre. Rabsága történetét megírta és megjelentette[17]. 1991-ben rehabilitálták[18].

A lágereket megjárt egykori magyar állampolgároknak, a székely származású **Kovács Ferenc** (1907–1899) munkácsi útőrnek a kiszabott büntetés letöltése után Kazahsztánból 1957. november 13-án, **Rizák István**[19] (1931) tisztviselőnek 1957. november 17-én, **Tatinecz Lászlónak**[20] (1909), a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara munkácsi körzeti titkárának 1970 júniusában sikerült hazajutni, körülményes úton áttelepült családjához Magyarországra. 1967-től valamennyiüket rehabilitálták[21].

[15] Emlékirata: Zimányi József: *Tűzoszlopoddal a jéghegyek között.* 2006.

[16] Emlékirata: Horkay Barna: *A Keleti Baráti Kör*. Sárospatak, 1998.

[17] Kovács Zoltán: *Bilincsben és békességben Istennel. Szibériai rabságom története.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 1990.

[18] RIZO, I. 2003. 384.

[19] Rózsás János 2000, 199.

[20] Rózsás János 2000, 372.

[21] RIZO, I. 2003. 387.

19.3. Politikai ítéltek 1957–1964-ben

A Kárpátaljai Területi Bíróság kollégiuma 1957–1964-ben, a hruscsovi rezsim alkonyán már kevesebb politikai ítéletet hozott, mint ezt korábban tette. Azonban a KGB a szovjethatalom éber őreként a másként gondolkodókat továbbra is megfigyelte, a veszélyesnek minősített, szovjetellenes agitációval megvádolt személyeket a vádlottak padjára ültette.

A hruscsovi egyházüldözés kezdetét követően (1957) újra megszigorították a történelmi egyházak szolgálatban lévő lelkipásztorai egyházi tevékenységének ellenőrzését, főleg a fiatalok hittanoktatását tiltották. Ezen tevékenység miatt 1957-ben a meghurcoltak egyike volt a bányafalui származású **Bácskay Antal** (1908–2000), az alsóveresmarti Nagy Szent Bazil templom görögkatolikus parókusa, akit a KGB nyomozótisztjei 1957. január 31-én tartóztattak le a lakhelyén. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. április 10-én 7 évi kényszemunkára és vagyonelkobzásra ítélte. Lembergben, Kijevben, Moszkvában és Mordvinföld GULAG-börtöneiben, kényszermunkatáboraiban raboskodott. 1960. december 29-én szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

A miszticei származású **Urszta István** (1914) kövesligeti görögkatolikus parókus a karagandai GULAG-táborból 1956-ban megrokkanva tért haza. 1958-ban Bilkén lelkipásztori és hittanoktatási munkát végzett, a tettenérés után újabb 7 évi javító munkatáborra ítélték, második rabságából 1962 áprilisában kegyelmi úton szabadult. 1988. március 13-án halt meg Bilkén. 1991-ben rehabilitálták[22].

Urszta István börtönfotója. A szerző gyűjtése.

[22] RIZO, I. 2003. 244.

1960-ban meghurcolták a hetyeni születésű **Petneházy Gyula** (1901–1971) mezőkaszonyi református lelkészt, mert a KGB nyomozótisztjei szerint titokban a gyerekeknek konfirmációs foglalkozásokat tartott, ezért a hatóság megvonta tőle a működési engedélyét. A szovjet népbíróság ezen túl még egy év kényszermunkára is ítélte[23].

Az ateista-kommunista ideológia állami szintre emelte az egyházüldözést. Például 1961 júniusában az Ukrán SZSZK Btk. 209. cikkelye alapján Kárpátalján az önkény áldozatai lettek a jehovisták, a nagydobronyi református hitközség, a nagyrákóci (Velikij Rakovec) és az alsókaraszlói (Zaricsja) baptisták, az iloncai (Ilnica) adventisták. A KGB vezetése továbbra is kifinomult módszerekkel gátolta a – szovjet rendszertől idegen – különböző felekezetű egyházak működését, hosszú távon a teljes felszámolásukra törekedett.

A szovjetellenes agitációs tevékenység vádjával a KGB nyomozói több kárpátaljai lakost is felelősségre vontak, mert szerintük munkahelyükön élesen bírálták a szovjet hatalmat. A Haláborban letelepedett **Szatmári Sándor** (Muzsaly, 1884) kolhoztagot a Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. március 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták[24].

1958-ban tárgyalták a királyházai születésű **Szerencsés János** (1918) munkácsi lakos ügyét. A „Szvoboda" artel könyvelőjét a Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. szeptember 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták[25].

A fentebb jelzett koncepciós vádakkal a Kárpátaljai Területi Bíróság a ljutai **Seba György László**[26] (1910) földművest 1960. január 11–14-én 3 évi, a beregszászi származású **Krajner Elvira**[27] (1927) ungvári lakost, az építő-szerelő főosztály munkását 1962. december 21-én 2 évi, **Kuruc András**[28] (1914) ungvári munkanélküli lakost 1962. december 21-én 7 évi szabadságvesztésre ítélte. Őket 1990–91-ben rehabilitálták.

19.4. A közéleti tisztulási folyamat elindulása

„A XX. Kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az 56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet" – olvasható **Kovács Vilmos** és **S.**

[23] Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Petneházy Gyula. https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Petnehazy_Gyula_(1901-1971)
[24] RIZO, I. 2003. 652.
[25] RIZO, I. 2003. 634–635.
[26] RIZO, I. 2003. 749.
[27] RIZO, I. 2003. 412.
[28] RIZO, I. 2003. 427.

Benedek András közös tanulmányában[29]. A sztálinizmus felszámolása után a kulturális élet fejlődésében az új szakasz kezdetét több esemény jelezte.

1957-ben megindult a magyarországi könyvek, lapok behozatala, a tömeges előfizetés. Az anyaországgal való kapcsolatteremtést elősegítette a Magyar Televízió adásainak megindítása.

Az addig egyedüli **Bakó (Balla) László** után 1957-ben **Kovács Vilmos** verseskötettel, **Szenes (Kroó) László** elbeszéléskötettel jelentkezett. 1957-ben megjelent a *Kárpáti Kalendárium* első száma, amely a kárpátaljai irodalmároknak több évtizeden keresztül biztosított megjelenési fórumot.

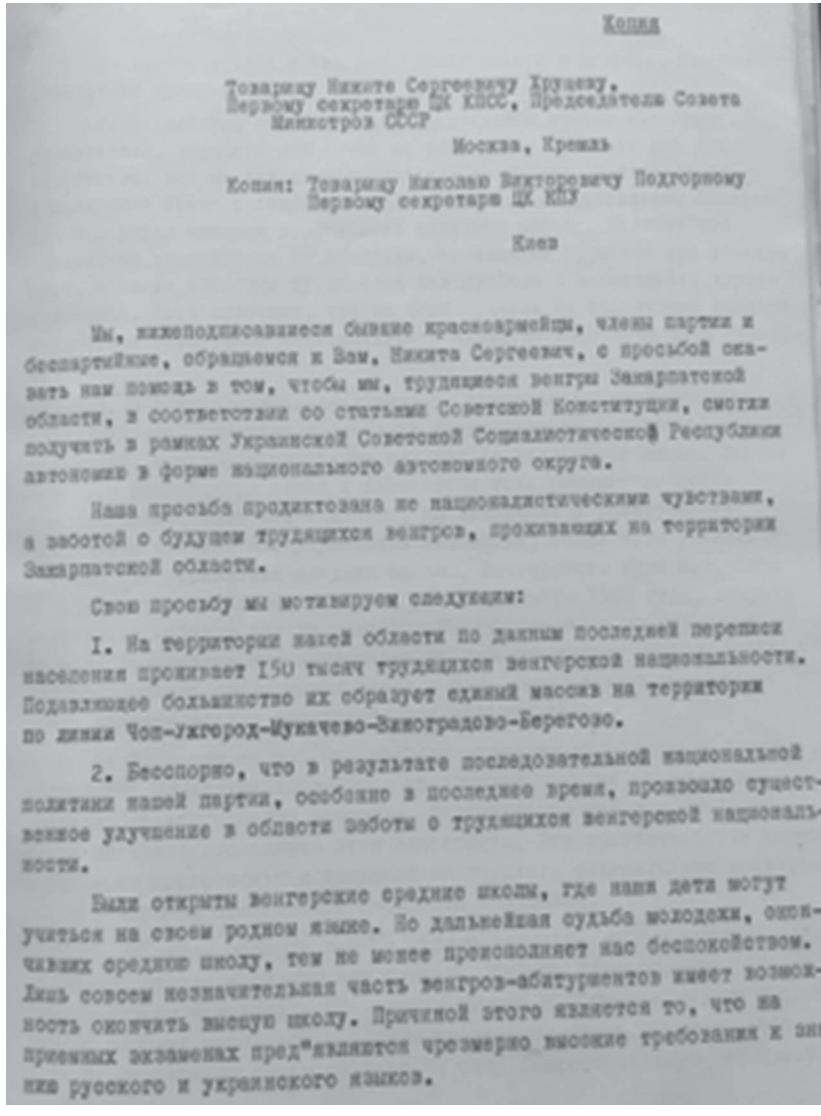
Ekkoriban jött létre egy sor magyar közművelődési intézmény: a Beregszászi Népszínház (1962), az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke (1964), a Területi Rádió és Televízió magyar szerkesztősége, az önálló napilapként megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1965), a magyar tannyelvű iskolarendszer az óvodától a középiskoláig stb.

Mindezek elősegítésében a beregszászi **Kovács János** /Kis-Kovács/ (Kisgéres, 1896 – Beregszász, 1975. 12. 25.) első világháborús hadifogoly, az 1917-es bolsevik forradalom résztvevője, **Kun Béla** testőre eredményesen közreműködött, aki 1944 őszén mint a CSKP egykori beregszászi vezetője hevesen tiltakozott a „háromnapos malenykij robot", vagyis a magyar férfiak elhurcolása ellen, de csak azt érte el, hogy néhány napra őt is bezárták az egykori pénzügyőrség (ma: Sevcsenko Líceum) pincéjébe.

1963 januárjában levelet intézett **Hruscsovhoz**, az SZKP KB főtitkárához és **Podgornijhoz**, az SZKP KB ukrajnai főtitkárához. A háromoldalas levélben leírta a kárpátaljai magyarokat ért sérelmeket, és azok orvoslását kérte. Rajta kívül 20 egykori idős párttag is aláírta a kor kétségtelenül egyik legérdekesebb dokumentumát. Ennek megvolt a következménye: Kovács Jánost és társait számtalanszor beidézték Ungvárra, megpróbálták rábeszélni őket, hogy vonják vissza a levelükben megfogalmazottakat, azonban nem voltak erre hajlandók. És bármennyire hihetetlen, a levélnek volt foganatja! A fentebb felsorolt engedményekkel orvosolták a magyarság helyzetét.

Kovács Vilmos költő, író a Kis-Kovácsról, a Bereg-vidéki magyarság bátor és szókimondó hőséről regényt akart írni, azonban ebben súlyos betegsége megakadályozta. Azóta kiderült, a levél megfogalmazásában közreműködött a legendás **Drávai Gizella** pedagógus, elkötelezett tehetséggondozó is. A levél másolatát az utókor számára a beregszászi **Horváth Anna** képzőművész őrizte meg.

[29] Kovács Vilmos–Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. *Tiszatáj*, 1970.10.sz. 961–966.; 12.sz..1144–1150.

Копия

Товарищу Никите Сергеевичу Хрущеву,
Первому секретарю ЦК КПСС, Председателю Совета
Министров СССР

Москва, Кремль

Копия: Товарищу Николаю Викторовичу Подгорному
Первому секретарю ЦК КПУ

Киев

Мы, нижеподписавшиеся бывшие красноармейцы, члены партии и беспартийные, обращаемся к Вам, Никита Сергеевич, с просьбой оказать нам помощь в том, чтобы мы, трудящиеся венгры Закарпатской области, в соответствии со статьями Советской Конституции, смогли получить в рамках Украинской Советской Социалистической Республики автономию в форме национального автономного округа.

Наша просьба продиктована не националистическими чувствами, а заботой о будущем трудящихся венгров, проживающих на территории Закарпатской области.

Свою просьбу мы мотивируем следующим:

I. На территории нашей области по данным последней переписи населения проживает 150 тысяч трудящихся венгерской национальности. Подавляющее большинство их образует единый массив на территории по линии Чоп-Ужгород-Мукачево-Виноградово-Берегово.

2. Бесспорно, что в результате последовательной национальной политики нашей партии, особенно в последнее время, произошло существенное улучшение в области заботы о трудящихся венгерской национальности.

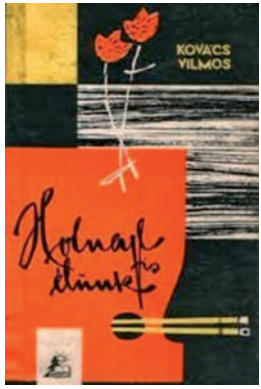
Были открыты венгерские средние школы, где наши дети могут учиться на своем родном языке. Но дальнейшая судьба молодежи, оканчивших среднюю школу, тем не менее приносит нас беспокойством. Лишь совсем незначительная часть венгров-абитуриентов имеет возможность окончить высшую школу. Причиной этого является то, что на приемных экзаменах пред"являются чрезмерно высокие требования к знанию русского и украинского языков.

Kovács János és társai orosz nyelvű beadványának (1963) első oldaláról készült másolat. A szerző gyűjtése.

20. BREZSNYEVI HADÜZENET A SZABADELVŰSÉGNEK, A KULTURÁLIS SZABADSÁGNAK, 1964–1982

20.1. Polgárjogi mozgalom a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtéséért

Bizonyára a sztálini korszakot könyörtelenül leleplező **Alekszandr Iszajevic Szolzsenyicin** (1918–2008) Nobel-díjas (1970) orosz író *Ivan Gyenyiszovics egy napja*[30] (1962) című kisregényéből és más írásaiból kapott ösztönző bátorítást **Kovács Vilmos** (Gát, 1927. 06. 05. – Budapest, 1977. 11. 13.) költő és író, amikor megfogalmazta a *Holnap is élünk* című 1965-ben Ungváron kiadott regényét, amely a személyi kultusz okozta torzulásokat ábrázolja, sürgetve a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtését. Nem sokkal megjelenése után elrendelték a könyv visszahívását a könyvtárakból és bezúzását.

A Holnap is élünk első kiadásának borítója. Kovács Vilmos portréja. Kovács Vilmos-emléktábla szülőfalujában, Gáton a művelődési ház falán.

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a bársonyos kommunista diktatúra visszarendeződésének elvét megtestesítő **Leonyid Brezsnyev**[31] stabilizációs politikája véget vetett a hruscsovi szabadelvűségnek, erősödött a kulturális szabadság korlátozása.

[30] Magyarul: *Ivan Gyenyiszovics egy napja. Regény*; bev. Alekszandr Tvardovszkij, ford. Wessely László; Európa, Bp., 1963. *(Modern könyvtár)*

[31] 1960. május 7-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnökévé, 1964. október 14-étől haláláig az SZKP főtitkárává választották Leonyid Brezsnyevet (1906–1982).

1965-ben a szellemi ellenállás jegyében új arculatú magyar „költőgárda” törte meg a csendet, tagjai a maguk alapította egyetemi irodalmi körbe csoportosulva létrehozták saját fórumukat. 1966-ban **S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Bús Ilona, Punykó Mária** és mások *„az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói, középiskolás koruk óta írnak verset, novellát, kisprózát, hely- és kultúrtörténeti cikkeket. Feltételezhetően ők a tanszék irodalmi körének legaktívabb tagjai, akik tanári, tanszékvezetői jóváhagyással hamarosan létrehozzák az Együtt című, mechanikus írógépen sokszorosított, 35–40 oldal terjedelmű, aprólékos kézimunkával füzetszerűvé formált, linómetszetekkel feldobott folyóiratukat”*[32] – foglalta össze gondolatait **Vári Fábián László** az *Együtt* című diáklap indulásáról. Az *Együtt* című lapot – amelynek legnagyobb példányszáma is mindössze 36 volt – két „évfolyam” után betiltották, magyar szakos szerkesztőit felelősségre vonták.

A gépiratos Együtt folyóirat 1967-ben elkészített számai

[32] *Együtt*, 2013, 5. sz., 46.

A *Kárpátontúli Ifjúság* című területi lap szerkesztőségben 1967. november 16-án jött létre a magyar érzelmű magyar nyelv és irodalom szakon tanuló egyetemisták, fiatal költők és írók közreműködésével a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, amely 1968-tól publikálási lehetőséget biztosított a fiatal értelmiségieknek. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött. Elnöke **Zselicki József,** tagjai **Kovács Vilmos, S. Benedek András, Fábián László, Füzesi Magda, Punykó Mária** és mások voltak[33]. *„A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (**Benedek András, Balla Gyula, Györke László**) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk… Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: **Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György** már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasókörök. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.”*[34]

Néhány évi eredményes munka után 1971 végére megszűnt a Forrás Stúdió. A hatalom képviselői kezdettől fogva gyanakvással figyelték és egyre jobban ellenzékinek tartották. A Kárpáti Igaz Szóban *Elidegenedés*[35] címmel szerkesztőségi cikk jelent meg – ma már tudjuk: szerzője **Balla László** –, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük. A stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.

[33] Botlik–Dupka, 1991. 87.

[34] Zselicki József: *Fiatalok irodalmi stúdiója.* In: Kárpáti Kalendárium 1969. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 75.

[35] Kárpáti Igaz Szó, 1971.augusztus 20.

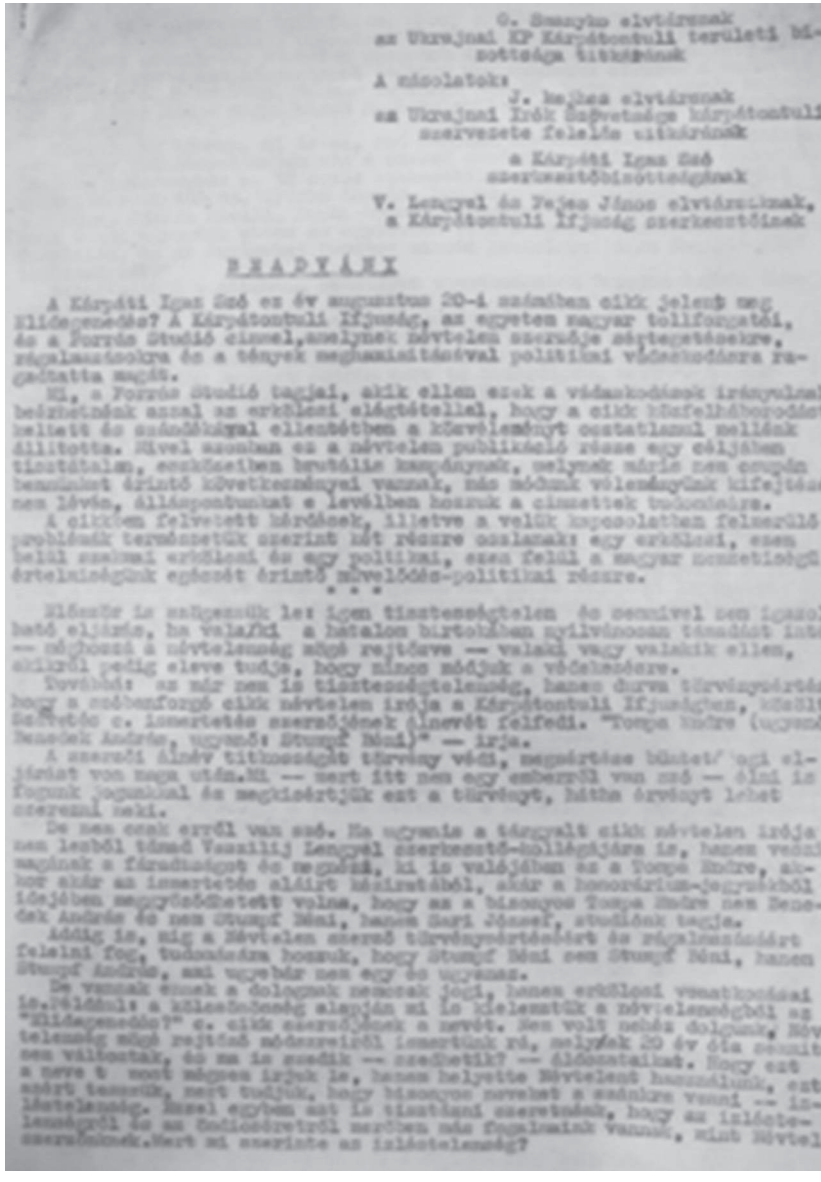
A fotón balról jobbra:
S. Benedek András, Kovács Vilmos, Szakolczay Lajos (Budapest),
Borbély Edit, Fodó Sándor, Balla Gyula, Zselicki József (Ungvár, 1973).
A szerző gyűjtése.

20.2. Beadvány-háború

A Forrás Stúdió 1971. szeptember-októberben egy beadvány összeállítására ösztökélte tagjait, amelyben reagáltak az őket ért vádakra, mivel a helyi kommunista sajtóban nyilván meg volt tiltva a válasz[36]. A dokumentumot **Georgij Smanykóhoz**, Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátontúli Területi Bizottságának titkárához és **Jurij Mejheshez**, az Ukrajnai Írók Szövetségének helyi titkárához, valamint a *Kárpáti Igaz Szó* és a *Kárpátontúl Ifjúság* című újságok szerkesztőségeinek címezték.

A dokumentumban a szerzők előbb tételesen cáfolták a Forrást ért rágalmakat, úgymint: nacionalizmus, sovinizmus, elhajlás a szocialista társadalmi normáktól, majd a **Balla László** által írt későbbi cikkek tartalmával foglalkoztak.

[36] A *Nemzetőr* (München), 1983. szeptember 15-től leközölte. Forrás: Botlik–Dupka, 1991. 160–165.

G. Szanyhe elvtársnak
az Ukrajnai KP Kárpátontuli területi bizottsága titkárának

A másolatot:

J. Kajbna elvtársnak
az Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontuli szervezete felelős titkárának

a Kárpáti Igaz Szó
szerkesztőbizottságának

V. Lenggyel és Fejes János elvtársaknak,
a Kárpátontuli Ifjúság szerkesztőinek

BEADVÁNY

A Kárpáti Igaz Szó ez év augusztus 20-i számában cikk jelent meg Hiányosságok? A Kárpátontuli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói, és a Forrás Stúdió címmel, amelynek névtelen szerzője sértegetésekre, rágalmazásokra és a tények meghamisítására politikai vádaskodásra ragadtatta magát.

Mi, a Forrás Stúdió tagjai, akik ellen ezek a vádaskodások irányulnak, bebizonyítjuk azzal az erkölcsi elégtétellel, hogy a cikk közzétevőjét kellett és szándékával ellentétben a közvéleményt megtalálni mellénk állította. Mivel azonban ez a névtelen publikáló része egy céljában tisztátalan, emberellenes brutális kampánynak, melynek célja nem csupán bennünket érintő következményei vannak, más módunk véleményünk kifejtésére nem lévén, álláspontunkat e levélben hozzuk a címzettek tudomására.

A cikkben felvetett kérdések, illetve a velük kapcsolatban felmerülő problémák természetük szerint két részre oszlanak: egy erkölcsi, esen belül szakmai erkölcsi és egy politikai, esen felül a magyar nemzetiségű értelmiségünk egészét érintő művelődés-politikai részre.

* * *

Először is szögezzük le: igen tisztességtelen és semmivel sem igazolható eljárás, ha valaki a hatalom birtokában nyilvánosan támadást intéz — mégpedig a névtelenség mögé rejtőzve — valaki vagy valakik ellen, akikről pedig eleve tudja, hogy nincs módjuk a védekezésre.

Továbbá: az már nem is tisztességtelenség, hanem durva törvénysértés, hogy a szóbanforgó cikk névtelen írója a Kárpátontuli Ifjúságban, később Szövetség c. ismertetés szerzőjének (nevét felfedi. "Tompa Endre (ugyanő Benedek András, ugyanő Stumpf Béni)" — írja.

A szerzői álnév titkosságát törvény védi, megsértése büntető eljárást von maga után. Mi — mert itt nem egy emberről van szó — élni is fogunk jogunkkal és megkísértjük ezt a törvényt, hátha érvényt lehet szerezni neki.

De nem erről van szó. Ha ugyanis a tárgyalt cikk névtelen írója nem lehet tömd Vaszilij Lenggyel szerkesztő-kollégájára is, hanem vezető magának a főruhatagot és megadná, ki is valójában és a Tompa Endre, akkor akár az ismertetés eldöntésében, akár a honosítási-jegyzőkönyv időjében megnyilvánítható volna, hogy az a bizonyos Tompa Endre nem Benedek András és nem Stumpf Béni, hanem Gari János, stúdiónk tagja.

Addig is, míg a Névtelen szerző törvénysértéséért és rágalmazásáért felelni fog, tudomásra hozzuk, hogy Stumpf Béni nem Stumpf Béni, hanem Stumpf András, aki ugyebár nem egy és ugyanaz.

De vannak ennek a dolognak nemcsak jogi, hanem erkölcsi vonatkozásai is. Például: a közelebbiség alapján mi is kíváncsiak lettünk a névtelenségből az "Ellágyenedés?" c. cikk szerzőjének a nevét. Nem volt nehéz dolgunk. Névtelenség mögé rejtőző módszereiről ismertünk rá, melyek 20 év óta semmit nem változtak, és ma is szédítik — szédítik? — áldozatainkat. Hogy ezt a nevet most mégsem írjuk le, hanem helyette Névtelent használunk, ezt azért tesszük, mert tudjuk, hogy bizonyos nevelést a szülőkre vonni — illúzióelenség. Mivel egyben azt is tisztázni szeretnénk, hogy az illúzióelenségről és az önfeloszlatásról szóltak, más fogalmaink vannak, mint Névtelen szerzőnknek. Mert mi szerintünk az illúzióelenség?

Az 1971-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata. A szerző gyűjtése.

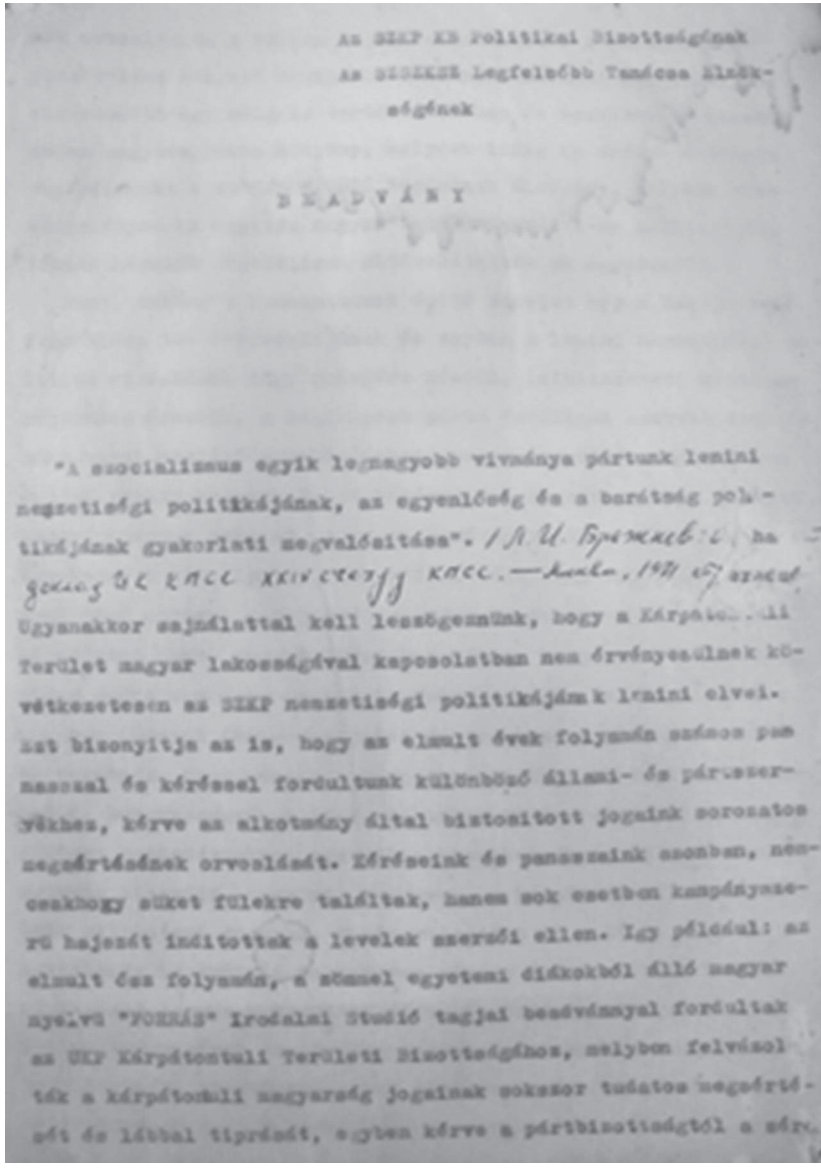
Az 1971-es, mintegy hétoldalas *Beadvány* és az 1972-es ötoldalas, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címzett *Beadvány*[37] még jobban fölkavarta az amúgy is puskaporos légkört. Ugyanis az első *Beadvány* főleg a Forrás-kör ügyeit tárgyalta, viszont a másodikban az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, illetve a magyarságot ért sérelmeket vetették fel. Az utóbbit a magyarlakta települések sok, mintegy 1600 elszánt képviselője is támogatta aláírásával. A polgárjogi aktivisták szót emeltek az anyanyelvi oktatási rendszer fejletlensége ügyében, a nyelvhasználat terén tapasztalható negatív diszkrimináció ellen, s felvetették egy nemzetiségi érdekvédelmi és kulturális szervezet létrehozásának igényét. A két beadványban egyértelműen megfogalmazták kulturális és nyelvi követeléseiket. A dokumentum megfogalmazói ellen eljárások indultak, a kérések nem találtak meghallgatásra. **Kovács Vilmosnak** és **S. Benedek Andrásnak** a Kárpáti Kiadó szerkesztőségét kellett elhagynia. A Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai – **Fodor Géza, Vári Fábián László** (őket kirúgták az egyetemről), **Zselicki József** és mások – csak közel egy évtized „szilencium" után térhettek vissza az irodalmi életbe.

Az 1971-es és 1972-es beadványok üzenete a ma Kárpátalján kisebbségben élők számára az, hogy csak abban az esetben van esély kisebbségi jogokat kiharcolni, ha akadnak, akik szót emelnek és felvállalják a jogi küzdelmet.

Abban az időben a nemzetiségeket hátrányosan érintő brezsnyevi ideológia ellen a magyar, az ukrán és más nemzetiségű, burzsoá-nacionalistáknak bélyegzett értelmiségi csoportok fejtettek ki tiltakozó megmozdulásokat, adtak ki szamizdat kiadványokat. Ők voltak a másként gondolkodó disszidensek előfutárai, akik elutasították az ortodox-kommunisták által támogatott, a párt által diktált „szovjet nép történelmi kategória" elvének megvalósításával kapcsolatos törekvéseket, a kiagyalt jelszavakat, amelyeknek leple alatt éveken át folyt a Szovjetunió népeinek oroszosítása, a nemzetiségi nyelvek, jogok háttérbe szorítása.

Összességében véve: a korszak kutatóinak egybehangzó véleménye szerint a '70-es évek elején a folyamatok beindítói nagy árat fizettek bátorságukért, ugyan nem tartóztatták le őket, viszont a „beszpeka" minden lépésüket figyelemmel kísérte, a rendszer kiemelt bírálóit egzisztenciális vonatkozásban megbüntette, állásaikból kirúgatta. Azonban a kiállásuk hosszú

[37] Forrás: Botlik–Dupka, 1991. 167–175.

Az SZKP KB Politikai Bizottságának
az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének

BEADVÁNY

"A szocializmus egyik legnagyobb vívmánya pártunk leninі nemzetiségi politikájának, az egyenlőség és a barátság politikájának gyakorlati megvalósítása". / L. I. Brezsnyev: [illegible] Szovjetunió Kommunista Pártja XXIV. kongresszusának. — Kiadó, 1971. [illegible]

Ugyanakkor sajnálattal kell leszögeznünk, hogy a Kárpátontúli Terület magyar lakosságával kapcsolatban nem érvényesülnek következetesen az SZKP nemzetiségi politikájának leninі elvei. Ezt bizonyítja az is, hogy az elmúlt évek folyamán számos panasszal és kérdéssel fordultunk különböző állami- és pártszervekhez, kérve az alkotmány által biztosított jogaink sorozatos megsértésének orvoslását. Kérdéseink és panaszaink azonban, nemcsakhogy süket fülekre találtak, hanem sok esetben kampányszerű hajszát indítottak a levelek szerzői ellen. Így például: az elmúlt évek folyamán, a Kijevi Egyetemi diákokból álló magyar nyelvű "FORRÁS" Irodalmi Stúdió tagjai beadvánnyal fordultak az UKP Kárpátontúli Területi Bizottságához, melyben felvázolták a kárpátontúli magyarság jogainak sokszor tudatos megsértését és látható tiprását, egyben kérve a pártbizottságtól a sér[illegible]

Az 1972-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata. A szerző gyűjtése.

távon semmiképp nem bizonyult fölösleges erőfeszítésnek: a nemzetiségi jogokat érintő kérdések a későbbiekben a szervezett kárpátaljai magyar érdekképviselet – köztük a KMKSZ – főbb célkitűzései lettek, amelyek 1989–1992 között számos esetben meg is valósultak.

20.3. A József Attila Alkotóközösség összefogása irodalmunk „felnőtté válásáért"

A Területi József Attila Irodalmi Stúdió (1971–1981) által képviselt irodalmi, kulturális élet sötét évtizedének ideológiai irányítói, vezetői **Balla László, Márkus Csaba, Erdélyi Gábor** voltak.

A József Attila Irodalmi Stúdión belül kitört palotaforradalom hatalmas változást hozott. 1981. december 20-tól háromtagú elnökség irányította: **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor.** A józsefattilások fokozatosan eltávolodtak Balla Lászlótól és az általa képviselt szocialista irodalmi irányultságtól. Megtörtént a pozitív elmozdulás, amely 1981–1987 között a publikációs fórumot biztosító *Lendület* éveiben mérhető le (1981–1987).

Az 1980-as évek elején készült képen balról jobbra: Dupka György, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kovács Elemér, Finta Éva, Horváth Anna, Balla D. Károly. A szerző gyűjtése.

Mindez kevésnek bizonyult. A stúdió életében újabb reform következett be. 1988. január 30-án létrejött a József Attila Alkotóközösség, amelyben már nemcsak írók, költők, hanem festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. is tevékenykedtek.

Az 1990-es évek elején készült képen balról jobbra:
Dupka György, Turóczy Ágnes, Tóth Károly, Zselicki József, Vári Fábián László, Kőszeghy Elemér, Ádám Aladár, Bundovics Judit, Ivaskovics József, Füzesi Magda és mások.

Az Alkotóközösség társelnökei **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor** voltak. Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a *Kárpáti Igaz Szóban* havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő *Új Hajtás* című kulturális melléklet lett. A józsefattilások újabb kiadványai a Kárpáti Kiadónál láttak napvilágot. További megjelenési lehetőséget biztosított az *Évgyűrűk-sorozat*.

A rendszerváltás időszakában történelmi jelentőségű mérföldkőnek tekinthető, hogy a Kárpáti Kiadó és a Magvető Könyvkiadó a közös könyvkiadási program keretében *Vergődő szél* címmel megjelentette az első hiteles antológiát 1990-ben. A kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi és addig legteljesebb gyűjteményét 22 szerzővel **M. Takács Lajos** irodalomtörténész állította össze.

20.4. Írók a nemzetiségi önszerveződés útján, 1989

A József Attila Alkotóközösség és a Forrás Stúdió tagjaiból társult műhely néhány év alatt a magyarlakta vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált.

1989. január 21-én megalakult a József Attila Alkotóközösség politizáló íróinak és az értelmiség jeles képviselőinek Kezdeményező csoportja (**Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József**), a közös összefogás eredményeként elhárultak az akadályok egy társadalmi alapon működő magyar kulturális érdekképviseleti szervezet vagy szövetség létrehozása elől. Így alakult meg közel 300 fővel 1989. február 26-án Ungváron, a TIT-lektórium üléstermében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyesületként, vagyis jogi személyként működő szervezetként.

Az 1989. február 26-án készült felvételen Dupka György, a Kezdeményező csoport nevében köszönti a KMKSZ alakuló gyűlésének résztvevőit. A díszelnökség tagjai balról jobbra: dr. Lizanec Péter nyelvészprofesszor, dr. Szöllősy Tibor közíró, Móricz Kálmán újságíró, Balla László nyugalmazott főszerkesztő, író, dr. Pavlo Csucska nyelvészprofesszor és mások. A szerző gyűjtése.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló és választmányi gyűlésén megválasztott első elnökség tagjai: **Fodó Sándor** elnök, **Móricz Kálmán** elnökhelyettes, **Dupka György** felelős titkár, **Turóczy István** gazdasági felelős, **Dalmay Árpád, Gulácsi Géza, dr. Szöllősy Tibor** tagok.

A KMKSZ megalakulásáról tartottak sajtótájékoztatót a Magyarok Világszövetségének székházában, Budapest, 1990 májusa. Balról jobbra: Turóczy István, Mankovits Tamás, Dupka György, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, az MVSZ tisztségviselője, id. Sari József, Zselicki József. A szerző gyűjtése.

Az azóta eltelt 35 év igazolta a szövetség létjogosultságát, tevékenysége nélkül ma már elképzelhetetlen a kárpátaljai magyarság élete. A polgárjogi harcos, **Kovács Vilmos** költő szavait idézve *„... kezdet nincs, csak folytatás van”*. Aktuális a következő üzenete is: *„Uram, marad itt még néhány bolond, / s ha most felemelsz, mindőjük nevét / füledbe mondom. / Oszd fel közöttük poklunknak felét. / Homlokuk jeles, nyakukban kolomp. / S vigyázzunk rájuk ott a porondon.”* (Testamentum)

EPILÓGUS

A 20 fejezetből álló tanulmánysorozatot, a GULAG-lexikon mellékletét a 2024. esztendő végével zárom. Eddig közel ezer politikai elítéltről sikerült a legteljesebb adatbázist összeállítani, miközben tudatában vagyok annak, hogy a továbbiakban újabb áldozatok adatai is előkerülhetnek.

A *Kárpátaljai politikai elítéltek, GULAG-rabok, mártírok panteonja, 1944–1970* című monográfiában közreadtam a kárpátaljai patrióták feldolgozott szenvedéstörténetét. Hogy miért 1970 a záródátum? Egykori ismerősöm, küzdőtársam, egyben adatközlőm, a Munkács környéki ruszin/ukrán lakta Gyilok szülötte, **Kampó Pál** (1929) ungvári lakos, az Ungvári Pedagógustovábbképző Intézet osztályvezetője volt az utolsó politikai elítélt Kárpátalján. A polgárjogi aktivista abban az időben a brezsnyevi szovjet rezsim egyik legkeményebb bírálójaként hallatta a hangját. A KGB nyomozótisztjei kiemelték az ungvári közegből, bűnügyi eljárást indítottak ellene. Majd a Kárpátaljai Területi Bíróság 6 évi szabadságvesztésre ítélte 1970. december 25-én. 1992-ben rehabilitálták[38]. **Kampó Pál** politikai elítélt példája is igazolja, hogy kritikusan kell értékelni a Szovjetunió Belügyminisztériumának azt az állítását, miszerint 1960-ban felszámolta a GULAG-rendszert. Tényekkel, adatokkal bizonyítható, hogy az Ural térségében, a Permi területen 1985. szeptember 4-én még működött a Perm-36 elnevezésű hírhedt büntetőtábor, amelynek lakói politikai foglyok voltak. A nevezett dátum idején, a gorbacsovi korszak[39] küszöbén, ebben a kényszermunkatáborban halt meg **Vaszil Sztusz** (1938–1985) ismert ukrán költő és jogvédő, mivel az embertelen bánásmód miatt a végkimerülésig éhségsztrájkot folytatott[40]. Megjegyzem, 2012 nyarán a pécsi Német Kör által szervezett kutatóút során ezt a tábort is felkerestük, a rendszerváltozás után ezen a helyen lágermúzeumot létesítettek. A legutóbbi értesüléseim szerint ezt a térségi GULAG-múzeumot is bezárták.

Számomra 1989-től nyílt lehetőség az adatgyűjtésre, elsősorban a levéltárakban őrzött periratokra, kihallgatási jegyzőkönyvekre, vádiratokra, a könyv alakban megjelent dokumentum-gyűjteményekre, az elítéltek aktáira és a túlélők vallomásaira, publikált visszaemlékezéseire támaszkodtam.

[38] RIZO, I. 2003. 357.

[39] 1985.március 11-én az SZKP KB soron kívüli plénumán Mihail Gorbacsovot választották főtitkárrá. Kezdetét vette a peresztrojka (’átalakítás’) és a glasznoszty (’nyíltság’) időszaka.

[40] 2005. november 26-án Viktor Juscsenko ukrán elnök Vaszil Tuszt az Ukrajna Hőse címmel tüntette ki.

Végezetül, de nem utolsósorban az elhaltak özvegyeinek, gyermekeinek, testvéreinek, valamint közeli és távoli hozzátartozóinak nyilatkozatait is felhasználtam, hogy fényt derítsek az elítélt honfitársaim sorsára.

Egyetértek **Rózsás János** kutatótársam ama megállapításával, hogy a *„hazug, embertelen kínzások nyomán kicsikart vallomások, koncepciós vádiratok olyan bűnöket, gaztetteket sorakoztatnak fel az ártatlanul megvádolt magyarokkal szemben, melyeket azok soha el nem követtek!”*[41]

Elszántan arra törekedtem, hogy a kommunista diktatúra által meghurcolt kárpátaljai magyarok, svábok/németek, magyarbarát ukránok, ruszinok és más nemzetiségű polgárok sorsát felderítsem, akiket a Kárpátalja szovjet megszállása után felállított katonai törvényszékek, rendkívüli szovjet bíróságok, a Kárpátaljai Területi Bíróság és más ítélőtestületek, kollégiumok, NKVD- és KGB-trojkák koncepciós ítéletei nyomán halálra ítéltek, kivégeztek, illetve akik GULAG-rabként megjárták a kényszermunkatáborok poklát, hazatértek, vagy örökre idegen földben alusszák álmukat.

Az adatgyűjtésemet felsorolhatatlanul sokan segítették. Ezúton szeretném megköszönni név szerint az önzetlen támogatást **Olekszij Korszun, dr. Botlik József, dr. Zubánics László, Fedák László, ifj. Bródy András, Fóris Kálmán, Kampó Pál** segítőtársaimnak és másoknak.

[41] Rózsás János 2000, 8.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2024. DECEMBER)

ELISMERÉSEK

* Értékteremtő, a közszolgálatért végzett tevékenység elismeréseként adott át díjakat a közmédia a budapesti Thália Színházban. A kiemelkedő szakmai munkáért, a közösségért végzett tevékenységért, valamint a nemzetben való gondolkodás előmozdításáért járó *Duna-díjat* **Vidnyánszky Attila**, a Nemzeti Színház főigazgatója, a Magyar Teátrumi Társaság elnöke, a Színház- és Filmművészeti Egyetem kuratóriumi elnöke, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) tagja kapta.

* Gratulálunk az *Együtt* folyóirat felfedezettjének, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) korábbi tehetséggondozó mentorának, a beregszászi születésű **Lőrincz P. Gabriella** József Attila-díjas költőnek a Magyar Művészeti Akadémia *Nívódíjával* kitüntetett könyvéhez. Az elismerést **Vári Fábián László**, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője adta át.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

DECEMBER

* *Közös Advent* címmel kezdetét vette az adventi gyertyagyújtás köré szervezett rendezvénysorozat Beregszász főterén. A karácsonyra való felkészülésben részt vesznek a város civil szervezetei, történelmi egyházai, intézményei. Az első gyertya gyújtásának ünnepségét a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség és a Beregszászi Polgármesteri Hivatal szervezte.

* Megújult a Kárpátaljai Tudományos Adatbank: teljesen új arculatot kapott, megújultak a főoldalak, a menüpontok és almenüpontok, ezáltal jobban átlátható, esztétikus és naprakész felület várja az érdeklődőket. A tartalombővítésnek köszönhetően a honlap Kárpátalja legnagyobb magyar nyelvű tudo-

mányos adatbankjává vált (https://karpataljaiadatbank.com). A Kárpátaljával kapcsolatos könyvek száma 600-ra, a disszertációk és kutatók száma pedig 50-re bővült.

* Nevickén, a Hotel Verhovina konferenciatermében az Ukrajna Etnopolitikai és Vallásszabadság Kérdéseivel Foglalkozó Állami Szolgálata és a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal szervezésében megrendezték az ukrajnai magyar közösség fórumát. Az eseményen a magyar érdekvédelmi szervezetek képviselői és mások elmondhatták, hogyan látják a kárpátaljai magyarság helyzetét, milyen kérésekkel fordulnak a megye, illetve az ország vezetőihez.

* 90 éves korában elhunyt **Turák Angéla** (1934. 03. 18–2024. 12. 03.) ungvári festőművész, rajztanár, aki a MÉKK Munkácsy Mihály Alkotóegyesület alapító tagja volt. Több mint 20 éven keresztül volt az ungvári Padijun ifjúsági ház Bakonyi Zoltán stúdiójának rajztanára. Több tanítványa elismert képzőművész lett. Számos egyéni és csoportos kiállításon vett részt a MÉKK és a KMMI szervezésében. Meseíróként és könyvillusztrátorként is jeleskedett.

* A Munkácsy Mihály Magyar Házban megnyílt a *Fehér a fehéren* című kiállítás, amelyen a nagyszőlősi ART LIFE alkotói társulat művészei, valamint munkácsi, huszti és harkivi barátaik mutatták be alkotásaikat. A kiállítás központi témája a fehér szín, amely egyszerre szimbolizálja a tisztaságot, az érintetlenséget, a hagyományokat, ugyanakkor mélyebb filozófiai üzenetet is hordoz: az élet diadalát a káosz és a nehézségek felett.

* 84 éves korában, súlyos betegségben elhunyt az ungvári származású **Duncsák Attila** (1940. 03. 02.–2024. 12. 04.) festőművész. 1984-ben Kassán telepedett le családjával. Kegyeletteljesen búcsúzunk a jó baráttól, aki az *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* című folyóirat alkotói köréhez tartozott. Munkáival több lapszámunkat illusztráltuk.

* Miniszobrot kapott Ungváron **Erzsébet** magyar királyné. A *Sisi kávéja* elnevezésű apró alkotást a kárpátaljai kávé napján avatták fel.

* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tartotta XXXIII. megyei közgyűlését. Az eseményen **dr. Orosz Ildikó**, a KMPSZ elnöke számolt be a 2024-es év eseményeiről. Többek között elmondta: „Mi nem kérünk mást, csak azt, hogy az eleve meglévő jogainkat adják vissza. Ezért harcolunk minden szinten.”

* A GULAG-kutatók III. nemzetközi konferenciájára került sor a Megbékélésért Polgári Egyesület és a GULAG- és GUPVI-kutatók Nemzetközi

Társasága (GKNT) szervezésében, az Alapjogokért Központ támogatásával a felsőzsolca Bárczay-kastélyban. Mások mellett előadást tartott **Dupka György** (a GKNT ügyvezető elnöke, a Iustitia GGKI tudományos főmunkatársa, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára) *Kárpátalja tragédiája: magyar, sváb/német férfiak és nők elhurcolása az NKVD forgatókönyve alapján* címmel.

* A remény gyertyáját is megygyújtották Beregszász főterén. Az adventi ünnepség ezúttal a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet által jött létre.

* *Hidegfüst* (Cold smoke) címmel kisjátékfilmet forgatnak Shrek Tímea beregszászi írónő egyik novellájából. A történet Kárpátalján játszódik 2022 decemberében. A főszerepekben kárpátaljai színészek működnek közre. A filmben láthatjuk majd **Polyák Anitát**, **Ferenci Attilát** és **Varga Józsefet**, valamint **Fehérvári Pétert**, **Kovács Dominik Patrickot**, **Házy Leót** és **Pallagi Krisztinát**. A *Hidegfüst* című kisjátékfilmet a kárpátaljai, munkácsi származású **Fényes András** rendezi, a forgatókönyvet Shrek Tímea és Fényes András írták, operatőre **Fagyas Krisztián**. A film premierje a tervek szerint 2025 szeptemberében lesz.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének (UNE UMOTI) Hungarológiai Központja és Magyar Filológiai Tanszéke emlékező fórumot rendezett **Váci Mihály** író, költő születésének 100. évfordulója alkalmából az ungvári Hungarológiai Központban, amelyen anyaországi és kárpátaljai irodalmárok, művelődés- és irodalomtörténészek osztották meg gondolataikat a költő életéről, alkotó útjáról, Kárpátaljához kötődő személyes kapcsolatairól.

A jelenlévőket **dr. Zékány Krisztina** tanszékvezető üdvözölte. Köszöntőt mondott **Vida László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezető konzulja, **dr. Berta Eleonóra**, a Hungarológiai Központ igazgatója. Ezután **dr. Zékány Krisztina** elnökletével az első szekcióban **Dr. habil. Minya Károly**, a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója méltatta Váci Mihály Kossuth- és József Attila-díjas költő életművét; **dr. Dupka György** Ratkó József-díjas író *„Meglásd, holnap könnyebb lesz a szó…" Vergődésben, szélben született, értékelhető irodalom Kárpátalján* címmel tartott átfogó előadást; **Finta Éva** irodalomtörténész, József Attila-díjas költő Váciné Juhász Máriával való levelezéséről, személyes kapcsolatáról beszélt. A második szekcióban **Marcsák Gergely** költő, irodalomtörténész, a Kovács Vilmos

Irodalmi Társaság elnöke Váci Mihály és Kovács Vilmos életútját állította párhuzamba; **Kovács Eleonóra** író, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára Váci Mihály emlékezetét vizsgálta a *Vörös Zászló* és a *Beregi Hírlap* hasábjain. Az elhangzottakhoz **dr. Csordás László** irodalomtörténész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docense is hozzászólt. A harmadik szekcióban **dr. Balla Evelina,** a Nyíregyházi Egyetem Ukrán Nyelv és Kultúra Intézeti Tanszékének docense ukrán nyelvű előadásában Váci életművét, nyírségi tevékenységét idézte fel; **dr. Talabircsuk Okszana**, az UNE UMOTI Magyar Filológiai Tanszékének docense – ugyancsak ukránul – Váci Mihály Jurij Skrobinec neves műfordító által ukrán nyelvre átültetett verseiről tartott összehasonlító elemzést.

* **Andrij Ljubka** kárpátaljai ukrán író, költő nyerte el a 2024-es *Joseph Konrad–Kozieniewski-díjat* – közölte a Instytut Polski w Kijowie a Facebook-oldalán. A lengyel–ukrán zsűri minden évben olyan 40 év alatti ukrán nyelven alkotó tollforgatónak ítéli oda a díjat, aki innovatív formát követ, üzenete univerzális, művei aktuális kérdéseket feszegetnek, gondolkodásra sarkallnak és bővítik a más kultúrákról való ismereteket. Idén az elismerést a nagyszőlősi születésű **Andrij Ljubka** kapta, aki nemrég ünnepelte 37. születésnapját. Andrij Ljubka 2004 óta publikál prózát és verseket. Leghíresebb műve a *Karbid.*

* Hibrid formában tartotta a 2024. évi közgyűlését a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT). A rendezvényt **Csernicskó István**, a KMAT elnöke, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora nyitotta meg, köszöntve az elnökségi tagokat, tanácstagokat. **Kocsis Károly** akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke sajnálattal konstatálta, hogy az Ukrajnában kialakult helyzet miatt nem lehet személyes jelenléttel megrendezni a KMAT közgyűlését, egyben reményét fejezte ki, hogy ez a helyzet hamarosan változhat. Kiemelte továbbá, hogy 2025 májusában Magyarországon tartják a *2025 – az MTA 200 éves* című rendezvényt, amelyen a kárpátaljai tudós társaság is bemutatkozik majd.

A továbbiakban **Csernicskó István** beszámolójában ismertette a KMAT 2024. évi tevékenységét. **Dolinai Zsuzsanna** titkár bemutatta a *Spenik Ottó-díj* 2024. évi díjazottjait. Idén a díjat **Pólin Irén**, a Rákóczi-főiskola Biológia és Kémia Tanszékének docense, **Berghauer Sándor**, a Rákóczi-főiskola Földrajz és Turizmus Tanszékének docense, **Spenik Szilvia**, az Ungvári Nemzeti

Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Filológia Tanszékének munkatársa, **Rónay Lerri**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar–Ukrán Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének oktatója, **Ruszin László** professzor, akadémikus, az Ungvári Nemzeti Egyetem korábbi rektora, **Filep Mihály**, a Rákóczi-főiskola Biológia és Kémia Tanszékének docense vehette át. A KMAT 2024. évi közgyűlése **Spenik Sándor** alelnök köszöntőjével zárult.

* A Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program keretén belül, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) támogatásával átadták a P. Frangepán Katalin Gimnázium búcsúi óvodáját. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével **Nacsa Lőrinc** nemzetpolitikáért felelős államtitkár és **Orosz Ildikó**, a KMPSZ és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke is.

* *Ecset nélkül fest a nap* címmel másodjára szervezték meg Haranglábon a Weinrauch Katalin-szavalóversenyt a Bátyúi kistérség 1–4. osztályos tanulóinak részvételével. Összesen 21 kisdiák nevezett. A győztesek értékes ajándékokkal távoztak. Az esemény megálmodója, egyben házigazdája **Tari Erika** könyvtáros volt.

* *Adventi humorkörút* címmel szervezett jótékonysági estet Beregszászon a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Ifjúsági Szervezete (KMKSZ ISZ). A jó hangulatú rendezvényen Török Ádám humorista lépett fel az MCC Beregszászi Képzési Központjának konferenciatermében.

* A Beregszászi Bethlen Gábor Líceumban idén is megrendezték a *Hit, Remény, Szeretet* vers- és prózamondó versenyt a kárpátaljai oktatási intézményekben tanuló magyar diákok, valamint itt élő felnőttek számára.

* A betlehemi békelángról lobbant fel az öröm gyertyája Beregszász adventi koszorúján advent harmadik vasárnapján. Az eseményt a görögkatolikus egyház, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség szervezte.

* Az ausztriai magyarok lapja, a *Bécsi Napló* 2024. november-decemberi száma ismertetőt közöl **Dupka György** *A Kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946* / *A hidden tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–1946*. című magyar–angol nyelvű könyvéről (https://mek.oszk.hu/21800/21806/21806.pdf). *A kárpátaljai magyarok és németek tragédiája* című írás szerzője **dr. Zubánics László**.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata *Adventi*

kalendárium címmel több helyszínen bemutatta karácsonyi műsorát a közönség nagy örömére.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriumában adventi koncertet rendeztek Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Pro Cultura Subcarpathica szervezésében. Fellépett Jazzation, Magyarország első számú jazz acapella együttese, amelynek tagjai hangszerek nélkül mutatták be, hogy a zenei élmény akkor is teljes lehet, ha mindössze öten énekelnek a színpadon.

* Megnyílt a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) 2024-es téli tárlata az ungvári Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban. Az ünnepélyes megnyitón a megjelenteket **Kulin Ágnes**, a RIT elnöke köszöntötte. Az eseményen átadták a *Révész Imre-díjakat*, amelynek idei kitüntetettjei **Potápi Árpád János** egykori nemzetpolitikáért felelős államtitkár (posztumusz), valamint **Veres Ágota** és **Klisza János** festőművészek.

* Megjelentek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola új kiadványai:

– **Severa Miroszláv** et al.: Professzor dr. Fodor István (1907–2000): Egy kárpátaljai botanikus élete és munkássága (Monográfia).

– Krízishelyzetek hatása és kihívásai az oktatásban – Nemzetközi tudományos konferencia. Szerkesztette **Berghauer-Olasz Emőke** et al.

– Digitális gazdaság és fenntartható fejlődés: a pénzügy, számvitel, menedzsment, valamint társadalom- és viselkedéstudomány legújabb trendjei.

– Challenges and Effects of Crisis Situations on Education – International Academic Conference. Szerkesztette **Berghauer-Olasz Emőke** et al.

– Beregszász város monográfiája. Szerkesztette **Szamborovszkyné Nagy Ibolya** és **Molnár D. Erzsébet**, az MTA köztestületének külső tagjai.

– **Szamborovszkyné Nagy Ibolya**: Nagybereg krónikája.

KÖNYVESPOLC – 2024

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2024 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt

https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

* **Dupka Nándor**: *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991)*. Monográfia. KMMI-füzetek XXXII. A kiadványhoz ajánló sorokat **Molnár János**, a beregszászi Szent Kereszt római katolikus templom plébánosa, püspöki helynök írt, aki egyben felhívja a tisztelt olvasók figyelmét, hogy „Imádkozzunk boldoggá avatásáért!” Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

* **Dupka György–Fuchs Andrea**: *25 éves a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség (1999–2024).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 312. Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

* *„Mi lehetett nagy bűnünk…?”* A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2023. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2023. november 17. Szerzői: **dr. Tóth Mihály** (Zápszony), **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár), **dr. Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **dr. habil. Váradi Natália** (Beregszász), **dr. Zubánics László** (Gut), **dr. Dupka György** (Tiszabökény), **Marosi István** (Beregszász), **Bimba Brigitta** (Bátyú), **Meskó János** (Ungvár), **Dupka Nándor** (Ungvár), **dr. Botlik József** (Budapest), **dr. Havasi János** (Pécs), **Kovács Sándor** (Budapest), **Hangácsi István** (Szentendre), **Köteles Ágoston** (Tornaújfalu), **Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics** (Jekatyerinburg). Borítógrafika: **M. Lovász Noémi** (Kolozsvár). Összeállította, a jegyzeteket írta: **Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László.** Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Közreműködő, képszerkesztő: **Fuchs Andrea.** Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt.** Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

* Megjelent **Vári Fábián László** *Vásártér* c. önéletrajzi regényének (2018) angol nyelvre lefordított változata. **László Vári Fábián.** *Market-place.* Translated from Hungarian by **Dr. Peter Ortutay.** Reader and Reviewer: **Dr. András Tarnóc.** Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

* **Dupka György–Fuchs Andrea:** *A Kárpátaljai Magyar Könyvek, a KMMI-füzetek sorozat bibliográfiája, a digitalizált művek jegyzéke (1992–2024).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 310. Felelős szerkesztő, lektor: **dr. Zékány Krisztina.** Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt.** Intermix Kiadó–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2024.

* **Shrek Tímea:** *Ördögszeg*. Mesegyűjtemény. **Kutasi Csaba**

illusztrációival. Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

* *SZÉGYENPIAC. Tollal a békéért az orosz–ukrán háború* árnyékában (Az *Együtt* folyóirat szerzői körének antológiája, 2014–2024). Illusztrációk: **Kutasi Csaba.** A kötetben olvasható írások (versek, prózai írások, esszék, interjúk, jegyzetek) az *Együtt* c. folyóiratban és más kiadványokban jelentek meg.

Összeállította, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: **Dupka György**. Lektorálta és az előszót írta: **Vári Fábián László**. Borító és belső illusztrációk: **Kutasi Csaba** (Tiszapéterfalva). Szerkesztő: **Szemere Judit**. Szerkesztőségi munkatárs: **Fuchs Andrea**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 307. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2024.

A fentebb említett kiadványok elektronikus változata megtalálható a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján (https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek).

ELŐKÉSZÜLETBEN

Szöllősy Tibor: *Őszi rajzás*. Tollal mentett tanulságos események, történetek (folytatás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

Dupka György: *Magyar hadifoglyok, civil rabok a Baltikumban, 1944–1953.* Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2025.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BALAJTHY ISTVÁN (1817–1896)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény – Budapest)
FERENCZES ISTVÁN – 1945 (Csíkszereda)
KOPRIVA NIKOLETT – 1996 (Munkács – Sepsiszentgyörgy)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny – Budapest)
OLÁH ANDRÁS – 1959 (Mátészalka)
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Ungvár – Bélapátfalva)
SERES ATTILA – 1975 (Budapest)
SZABÓ PALÓCZ ATTILA – 1971 (Budapest)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári – Nyíregyháza)

Lapszámunkat Kopriva Nikolett festményeivel illusztráltuk.